

Trouw
Gep. laatst
JUNI 1893

19511

HET FOTOARCHIEF VAN HET PAROOL EN TROUW

ONDERZOEK NAAR HET GEBRUIK EN DE TOTSTANDKOMING

HET PAROOL
ARCHIEF 'L

HET PAROOL
Gep. laatst
21 NOV. 1890

HET PAROOL
Gep. laatst
1 OKT. 1879

Erna
2 x 17 wie opsteden

1/6 Opini

Student: Bas Mulder (316150)

Begeleider: Drs. M. Kleppé
2e Lezer: Prof. drs. F. Gierstberg

Master Media & Journalistiek
Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Historische Kunstwetenschappen
in opdracht van Spaarnestad Photo

mulderbasmulder@hotmail.com

AUGUSTUS 2009

3 X 72 00 09

INHOUDSOPGAVE	1
1. Inleiding	4
1.1 Thema	4
1.2 Opzet	5
1.3 Vertrekpunt	6
2. Achtergrond	7
2.1 Partijen	7
2.1.1 Spaarnestad Photo	7
2.1.2 Het Parool	10
2.1.3 Trouw	11
2.2 Historische context	13
2.2.1 Terminologie	17
2.3 Literatuur en onderzoek	18
3. Onderzoek, methode en operationalisering	20
3.1 Onderzoek	21
3.2 Relevantie	22
3.3 Methodiek	23
3.3.1 Interviews	23
3.3.2 Geïnterviewden	24
3.3.3 Kwantitatieve steekproef	28
3.4 Theorie en literatuur gericht op methode(n)	31
4. Hoe werd het fotoarchief bij Het Parool en Trouw gebruikt?	34
4.1 Waar was de fotoredactie?	35
4.2 Kwantitatieve steekproef	38
4.3 Resultaten steekproef	42
4.3.1 Aantal foto's per pagina	42
4.3.2 Genre	44
4.3.3 Archiefphoto	47
4.3.4 Credit	51
4.4 Dagelijks gebruik van het fotoarchief	53
4.4.1 Herkomst foto's	53
4.4.2 Aantal foto's	58

4.4.3	Contact fotoarchief en fotoredactie	60
5.	Hoe is het fotoarchief van Het Parool en Trouw, zoals het bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen?	64
5.1	Samenvoeging	64
5.2	Periode van overdracht van kranten naar Spaarnestad Photo	67
5.3	Huidige staat van het fotoarchief	68
5.3.1	Digitaliseren	70
5.3.2	Digitale beeldbank	73
5.4	Wubbo de Jong, andere huisfotografen en het MAI	75
5.5	Hoe representatief is het archief nog?	78
5.6	Hoe is op dit moment een foto te vinden?	81
5.7	Tentoonstellingen	85
6.	Conclusie	86
6.1	Wat is er door dit onderzoek bekend geworden?	87
6.2	Welke rol speelde het archief voor beide kranten?	89
6.3	Hoe is het archief, zoals het nu bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen?	90
6.4	Welke betekenis heeft dit archief voor de persfotografie op basis van dit onderzoek?	91
6.5	Aanbevelingen voor het gebruik van dit archief	93
7.	Methodologische reflectie	96
7.1	Voor- en nadelen van orale geschiedschrijving	96
7.2	Wat kwam niet in het onderzoek?	97
	Dankwoord	98
	Interviews	99
	Kranten, krantenartikelen, e-mails en logboeken	100
	Literatuur en websites	101
	+ bijlage op cd-rom	

1. Inleiding

Bert Sprenkeling was fotograaf en fotoredacteur van Het Parool van de jaren vijftig tot de jaren negentig. Hij drukte zijn foto's af in de donkere kamer op de fotoredactie van de krant en deed dat altijd op groot formaat. Wubbo de Jong deed dit ook. Het fotoarchief van de krant bevatte mappen waarin alle foto's op onderwerp werden gearhiveerd. Omdat de grote foto's van Sprenkeling en De Jong niet in deze mappen pasten gebruikten de medewerkers van het fotoarchief de schaar. De foto's werden bijgeknipt, zodat ze wel in de mappen pasten. Sprenkeling vond dit niet zo erg, als het nodig was maakte hij gewoon weer een afdruk. Weer op groot formaat. (Interview: Sprenkeling)

Dit citaat is een voorbeeld van het gebruik van foto's bij een krant. Een krant bestaat hoofdzakelijk uit geschreven teksten en foto's. Als er nieuws plaatsvindt, bericht de krant erover in woord en beeld. De mogelijkheid bestaat dat er een pas geschoten en nieuwswaardige foto geplaatst wordt, maar het kan ook een oudere foto zijn. In dit laatste geval kan het archief van de krant worden geraadpleegd. Na tientallen jaren ontstaat een groot archief van foto's. Hoe langer de krant bestaat, hoe groter het archief kan worden. Vóór het bestaan van de digitale fotografie bestond een archief uit de papieren afdrucken van de foto's, in plaats van digitale bestanden op een 'harde schijf'. Het verschil in fysieke omvang is eenvoudig voor te stellen. Bij kranten die meerdere decennia bestaan is er een behoorlijk grote ruimte nodig om een 'analoog' fotoarchief te bezitten. De nieuwe foto's worden naderhand bewaard om later eventueel nog eens te gebruiken, ze worden archiefmateriaal. Elke editie van een krant bevat een aantal foto's, gedeeltelijk nieuwe, maar ook archieffoto's. Als ook elke nieuwe foto in het archief van de krant terecht komt, kan zo een fotoarchief na bijvoorbeeld een halve eeuw een schat aan beelden zijn. Twee Nederlandse kranten (dagbladen) die sinds hun oprichting een fotoarchief hebben opgebouwd zijn Het Parool en Trouw. Beide dagbladen hadden jarenlang hun eigen fotoarchief, later gebruikten zij samen één fotoarchief.

1.1 Thema

Dit onderzoek gaat over het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat in 2007 is overgedragen aan Spaarnestad Photo. Beide dagbladen hebben afstand gedaan van het fysieke fotoarchief dat zij samen in bezit hadden. Vanaf de dag dat dit archief bij Spaarnestad Photo terecht is gekomen, ontstond er vanuit hen het idee om er onderzoek naar te doen. Het thema van dit onderzoek is "fotografie en archief" bij een dagblad. Centraal staan de foto's die voor deze kranten werden gemaakt en hoe zij foto's bewaarden voor verder gebruik. In dit onderzoek zijn Het Parool en Trouw de kranten waar onderzoek naar gedaan wordt.

Deze scriptie is gericht op de foto's die zich in het gezamenlijke archief van Het Parool en Trouw bevinden. De hoofdvragen van dit onderzoek zijn de volgende:

- Hoe werd het fotoarchief bij Het Parool en Trouw gebruikt?
- Hoe is het fotoarchief van Het Parool en Trouw, zoals het bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen?

Het is een historisch onderzoek, gebaseerd op interviews met betrokkenen van het fotoarchief, de literatuur die over persfotografie bestaat en een inhoudsanalyse die gemaakt wordt aan de hand van een kwantitatieve steekproef. Om een beeld te krijgen van het gebruik en de ontwikkeling van het fotoarchief wordt er informatie verkregen door interviews af te nemen met personen die in het verleden met het fotoarchief hebben gewerkt of op de één of andere manier ermee te maken hadden. Ter uitbreiding van het onderzoek wordt er ook een inhoudsanalyse uitgevoerd. Het doel hiervan is om uitspraken te kunnen doen over het aantal archiefphoto's dat in de krant werd gepubliceerd. Bovendien wordt er hierdoor meer bekend over het algemene gebruik van foto's door Het Parool en Trouw.

Alle edities van Het Parool en Trouw bevatten foto's. Vanaf 1945 tot ongeveer 2000 werden de foto's gearchiveerd. Dit fotoarchief, het onderzoeksobject, is ongeveer 55 jaar elke dag in gebruik geweest door de twee dagbladen. Volgens de gegevens bevat het archief meer dan 600.000 foto's. Dit betekent dat beide kranten samen gemiddeld elke dag meer dan 36 foto's aan het archief hebben toegevoegd (zie hoofdstuk 4). Dit onderzoek wordt gedaan om meer te weten te komen van de geschiedenis van dit fotoarchief.

1.2 Opzet

In de volgende paragraaf wordt het vertrekpunt van dit onderzoek uitgelegd. Toen ontstonden de vragen die aan de basis liggen van dit onderzoek. Vervolgens wordt de achtergrond van dit onderzoek besproken. Er wordt een korte geschiedenis gegeven van de partijen die betrokken zijn geweest bij het fotoarchief. Hierdoor ontstaat een historische context. Het tweede hoofdstuk wordt afgesloten met de theoretische context en de relevantie van het onderzoek. De methode en bijbehorende keuzes worden uitgelicht in het derde hoofdstuk. Hier wordt ingegaan op de geselecteerde onderzoeksmethoden en op welke wijze deze op dit onderzoek worden toegepast. In het laatste hoofdstuk (7) komt de methode wederom aan bod, dan als een methodische reflectie.

Het vierde en vijfde hoofdstuk vormen de kern van het onderzoek. Hier worden de twee hoofdvragen behandeld. Ten eerste de vraag naar het dagelijks gebruik van het archief door Het Parool en Trouw. Ten tweede de vraag naar de totstandkoming van het fotoarchief zoals het bij

Spaarnestad Photo ligt. De bevindingen van dit onderzoek, de conclusies en aanbevelingen komen samen in hoofdstuk zes.

Ten slotte is het waardevol om te reflecteren op de methode van dit onderzoek. Hier volgen ook aanbevelingen voor vergelijkbaar onderzoek en vervolgonderzoek. De voor- en nadelen van de gebruikte en toegepaste methoden worden uiteen gezet.

1.3 Vertrekpunt

De verhuizing van het fotoarchief van Het Parool en Trouw naar Spaarnestad Photo in Haarlem is de aanleiding van dit onderzoek. Vanuit die situatie is er een beschrijvend historisch onderzoek gedaan. Omdat dit de aanpak en de methode van het onderzoek in grote mate bepaalt, wordt hier het vertrekpunt van het onderzoek beschreven.

In het begin van deze eeuw besloten Het Parool en Trouw om afstand te doen van hun fysieke fotoarchief. Dit had onder andere te maken met de verhuizing van beide kranten. Vervolgens werd Spaarnestad Photo betrokken, zij stonden positief tegenover het overnemen van het gehele fotoarchief. Vervolgens werden alle foto's in verhuisdozen in Haarlem afgeleverd. In korte tijd was het fysieke fotoarchief niet meer in handen van beide kranten en Spaarnestad Photo kwam het beheer van een grote hoeveelheid foto's. Foto's vanaf het ontstaan van beide kranten rond de Tweede Wereldoorlog. Vragen die direct gesteld werden waren wat voor waarde dit fotoarchief voor Spaarnestad Photo heeft. Hoe kan dit fotoarchief gebruikt worden? Wat is er met dit fotoarchief gebeurd voordat het in Haarlem terecht kwam? Hoe werd dit fotoarchief gebruikt bij de kranten waar het gedurende zestig jaar is gevormd?

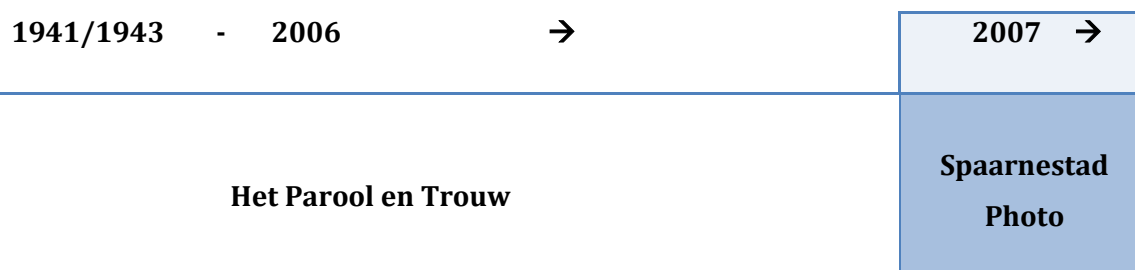
Met andere woorden: dit onderzoek begint bij het zogenaamde 'einde' van het fotoarchief. Bij Spaarnestad Photo was er niet veel kennis over dit archief. Dit wil zeggen dat er nauwelijks kennis en informatie over het actieve bestaan van dit fotoarchief bekend was. De vragen en de methodische keuzen voor dit onderzoek zijn alle gemaakt op basis van dit vertrekpunt. Het fotoarchief van Het Parool en Trouw is een onderzoeksobject geworden toen het niet meer van de kranten was. Zodoende is het vertrekpunt van dit onderzoek het gehele fotoarchief als onderzoeksobject, zoals het in 2009 bij Spaarnestad Photo lag. Dit onderzoek is gedaan in 2009, op het moment dat het fotoarchief van Het Parool en Trouw bijna twee jaar in beheer was van Spaarnestad Photo en voordat de verhuizing naar Den Haag, najaar 2009, begin 2010, een feit was.

2. Achtergrond

In de beschrijving van het vertrekpunt van dit onderzoek zijn verschillende partijen genoemd. Deze worden in de volgende paragrafen uitgelegd en beschreven. Op die manier wordt duidelijk wie te maken hebben en hadden met dit fotoarchief. Vervolgens wordt de context van het fotoarchief en dit onderzoek uiteengezet. Ten eerste de historische en daarna de theoretische context. Wat voor onderzoeken zijn er gedaan die vergelijkbaar zijn met dit onderzoek? Vanuit het thema “fotografie en archief bij een dagblad” is er gezocht naar bruikbare onderzoeken. Bovendien zijn er verschillende publicaties die op de één of andere manier informatie bevatten die relevant zijn voor dit onderzoek. Hierdoor wordt een theoretische context gevormd. Ten slotte wordt de relevantie van dit onderzoek beschreven.

2.1 Partijen

Bij dit onderzoek is een aantal partijen, direct of indirect, betrokken. Sinds 2007 heeft er nog maar één partij te maken met het fotoarchief, Spaarnestad Photo. In de zestig jaar daarvoor waren de kranten Het Parool en Trouw de twee belangrijkste partijen. Hiermee zijn de drie partijen genoemd die primair van belang zijn voor dit onderzoek. Hieronder worden zij nader belicht.

Figuur 2.1: weergave belangrijkste partijen (bronnen: Het Parool, Trouw en Spaarnestad Photo)

2.1.1. Spaarnestad Photo

In 1906 werd de Haarlemse tijdschriftenuitgeverij De Spaarnestad opgericht. Het bijbehorende fotoarchief geldt als de kern van de collectie van het huidige Spaarnestad Photo. In 1986 nam de toen opgerichte particuliere stichting NFgc ongeveer 2,5 miljoen pers- en documentairefoto's over van VNU Tijdschriftengroep om deze collectie niet verloren te laten gaan en bijeen te houden (Interview: Baars; Ambitie Notitie Spaarnestad Fotoarchief, 2005)¹. Uiteindelijk is volgens hun gegevens het aantal foto's in het archief gegroeid tot ruim 11 miljoen. Hiermee is

¹ NFgc staat voor Nederlandse Foto en Grafisch Centrum, dat tevens handelde onder de naam Spaarnestad Fotoarchief en later Spaarnestad Photo. De stichting NFgc heeft nog altijd het beheer over de collectie van Spaarnestad Photo.

Spaarnestad Photo het grootste fotoarchief van Nederland, dat voornamelijk bestaat uit pers- en documentairefotografie. De huidige naam, Spaarnestad Photo, is afkomstig uit 2007. Dit was een aanpassing op de vorige naam Spaarnestad Fotoarchief. De collectie bestaat onder andere uit foto's van bladen als Katholieke Illustratie, Libelle, Beatrijs, Margriet, Panorama en Het Leven en later ook materiaal van fotopersbureaus als ANP, 't Sticht en het Nationaal Foto Persbureau, Elseviers Magazine, VT Wonen, Trouw en Het Parool². In "Galerie 37 Spaarnestad" worden tentoonstellingen samengesteld uit dit grote archief (Website: Spaarnestad Photo, 2009).

Het hoofddoel van Spaarnestad Photo is het beheren, aanvullen, onderzoeken, toegankelijk maken, presenteren en informeren van analoge pers- en documentairefotografie uit de twintigste eeuw. Er worden foto's gescand en gekopieerd, zodat door middel van een digitale beeldbank eenvoudig kan worden gezocht en foto's in korte tijd uit het archief gehaald kunnen worden. Het archief doet dienst als geheugen en informatiebron voor onderzoek en kennisoverdracht. Lange tijd was Spaarnestad Fotoarchief meer een archief dat reproducties van foto's uitleende, hier kwam in de jaren negentig verandering in. Het archief wordt sindsdien vaker gebruikt voor tentoonstellingen en educatieve programma's. De missie van Spaarnestad Photo luidt:

Spaarnestad Photo wil bij een breed publiek de belangstelling voor de geschiedenis van de 20^e eeuw en die van de pers- en documentairefotografie stimuleren door tentoonstellingen, onderzoek, educatieve programma's en publicaties. (Ambities Spaarnestad Photo 2005-2008)

Hoofdzakelijk haalt Spaarnestad Photo inkomsten via de uitleen en verkoop van reproducties van foto's aan kranten, tijdschriften en publicaties (Ambitie Notitie Spaarnestad Fotoarchief, 2005). In samenwerking met uitgeverij Scriptum worden fotoboeken uitgebracht, die aan de hand van een thema en de collecties van Spaarnestad Photo worden samengesteld. Titels van deze boeken zijn "En we gaan nog niet naar huis!" door Hans Pars en "Cha, cha, cha, tja, wat zullen we eten?" door Lizet Kruyff. Uitgeverij Robas heeft begin jaren negentig een serie boeken uitgebracht die hoofdzakelijk uit foto's bestaat, getiteld "Verleden Tijd". Roeland Mulder, Kees Ribbens en Sergio Derks schreven ieder één of twee delen van deze reeks, die foto's bevatten foto's van 1900 tot 1990. Alle foto's in deze boeken komen uit de collectie van Spaarnestad Photo. Bovendien wil Spaarnestad Photo hun collectie gebruiken voor tentoonstellingen en educatieve programma's. Daarom wordt er gestreefd naar een noodzakelijk geachte wetenschappelijke benadering van de collecties, want volgens Freek Baars (collectiebeheerder Spaarnestad Photo) staat het onderzoek naar de persfotografie in Nederland nog in de kinderschoenen. Een voorbeeld van dergelijk onderzoek is dat van Louis Zweers naar

² Een overzicht en korte beschrijving van de ruim 240 collecties van Spaarnestad Photo is te vinden op hun website.

de Duitse fotograaf Kurt Lubinski, in 2008 werd “*Kurt Lubinski (1899-1969), fotograaf in exil*” uitgebracht met foto’s uit de collectie van Spaarnestad Photo.

De ambitie van Spaarnestad Photo is verwoord in de *Ambitie Notitie; Spaarnestad Fotoarchief, bewaren, gebruiken en tonen!* (2005). Volgens deze publicatie draagt hun collectie bij aan het beeld en de perceptie van de Nederlandse bevolking, omdat de foto’s afkomstig zijn uit tal van dag- en weekbladen gedurende meerdere decennia uit de twintigste eeuw. Spaarnestad Photo wil het nationale archief zijn van de (inter)nationale analoge journalistieke en documentaire fotografie van de twintigste eeuw.

In de komende jaren staat vooral de samenwerking met het Nationaal Archief centraal en de verhuizing naar Den Haag die hiermee gepaard gaat. Om haar gecombineerde culturele erfgoed wereldwijd beschikbaar te stellen heeft Spaarnestad Photo samen met het Nationaal Archief een deel van de collectie online geplaatst op de website *Flickr the Commons*³. Dit is een website waar iedereen de foto’s kan raadplegen en van informatie kan voorzien, hierdoor kan de kennis van de collectie worden uitgebreid. Het project ‘Beelden voor de Toekomst’ is ook een voorbeeld van de doelstellingen om beelden samen te brengen en uit te dragen. Dit wordt gedaan door beelden digitaal vast te leggen en vrij toegankelijk te maken. Met dit project willen Spaarnestad Photo en het Nationaal Archief het beeld van Nederland en de wereldgeschiedenis in de 20ste eeuw in één collectie vastleggen. Samen hebben beide instellingen 14 miljoen foto’s waarmee een breed en uitvoerig beeld van de twintigste eeuw gegeven kan worden.

Spaarnestad Photo vermeldt op haar website een citaat uit hun wandelgangen: ‘als wij er geen foto van hebben, dan is het niet gebeurd’. Het is een organisatie van negentien medewerkers (11 FTE’s) en een groep vrijwilligers. Hiermee is het een overzichtelijke organisatie waar Peter van den Doel sinds 2006 de zakelijk directeur is. Tijdens dit onderzoek was Spaarnestad Photo gehuisvest in Haarlem, waar de archiefruimte ongeveer 405 m² telt. In een voorlopige schatting was er behoefte aan 350 m² extra oppervlak voor het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Er was ook sprake van het overnemen van de fotoarchieven van het NRC, Algemeen Dagblad en de Volkskrant (Bijlage Ambitie Notitie, 2005). Dat wil zeggen dat Spaarnestad Photo contact heeft gehad met deze dagbladen, maar dat het niet tot een overname is gekomen. Buiten de wens om de huidige collectie ruimer op te zetten en de gangen weer vrij te maken, is het duidelijk dat er ruimtegebrek was voor een archief van meer dan elf miljoen foto’s. In 2009 en 2010 verhuist Spaarnestad Photo naar het Nationaal Archief in Den Haag.

³ <http://www.flickr.com/photos/nationaalarchief> (19 april 2009).

2.1.2 Het Parool

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verscheen de eerste editie van Het Parool. Op de voorpagina van elke huidige editie staat nog altijd vermeld “opgericht in het oorlogsjaar 1940”. Van een krant was toen nog weinig sprake, het was meer een nieuwsbrief en dat stond ook bovenaan de voorpagina vermeld. Op 25 juli 1940 kwam de eerste nieuwsbrief uit, geschreven door Pieter ’t Hoen, deze had nog niet de titel Het Parool, maar “Nieuwsbrief van Pieter ’t Hoen”⁴. Tijdens de oorlog verschenen 24 dergelijke nieuwsbrieven, de laatste verscheen op 4 april 1941. Op 10 februari 1941 verscheen voor de eerste keer een editie met de titel Het Parool. Tot aan 6 mei 1945 verschenen er 99 edities van Het Parool. Als verzetskrant ontstaan, werd Het Parool na de oorlog een legaal dagblad en sindsdien bestaat de krant nog steeds. De redacties van Het Parool zaten in het gebouw van De Telegraaf aan de Nieuwezijds Voorburgwal.

Oplage cijfers Het Parool:

1947:	128.000
1950:	145.554
1957:	165.000
1965:	160.000
1987:	100.000
1996:	95.000
2000:	88.500
2006:	67.701

Figuur 2.2: Bron: Mulder & Koedijk

Vóór de Tweede Wereldoorlog was De Telegraaf marktleider in Amsterdam. In 1949 keerde De Telegraaf als krant terug, na een verbod wegens hun houding in de oorlog⁵. Het Parool werd mede door de afwezigheid van De Telegraaf succesvol in Amsterdam. De krant ontving veel sympathie door het feit dat Het Parool ontstaan was als verzetskrant. Tachtig procent van de Joodse Amsterdammers las net na de Tweede Wereldoorlog Het Parool. In het boek *Léés die krant* geven Mulder en Koedijk dit als reden waarom Het Parool een sterke band had met de stad Amsterdam en de oorlog (1995: 215). In dit boek beschrijven zij de geschiedenis van het naoorlogse Parool, dat een landelijk dagblad was.

Het nieuwe en eigen gebouw dat Het Parool kreeg, stond in de Wibautstraat in Amsterdam en was klaar op 24 oktober 1964. De nieuwe persen stonden in het Volkskrantgebouw aan de overkant, er werd geen gebruik meer gemaakt van de persen van De Telegraaf zoals de jaren voor de verhuizing. ’s Ochtends werd er voor de Volkskrant gedrukt en ’s avonds voor Het Parool. Eind jaren zeventig daalden de verkoopcijfers en werden er oplossingen bedacht om dit tegen te gaan. Het overgaan tot ochtendkrant was bij voorbaat al uitgesloten, omdat de nieuwe persen ’s ochtends door de Volkskrant werden gebruikt en er niet voldoende capaciteit was om de edities van Het Parool erbij te drukken. In 1979 werd wel besloten om geen regionaal (Amsterdam en omstreken) dagblad te worden. Dit zou een mogelijke oplossing zijn geweest,

⁴ <http://www.hetillegaleparool.nl/archief/1940/400725-1.php>; hier zijn de edities tijdens de oorlog te raadplegen (19 april 2009).

⁵ De Commissie voor de Perszuivering (CPZ) vernietigde het verbod (Wijffjes, 2004: 247).

omdat hierdoor een duidelijkere doelgroep benaderd zou kunnen worden. Het werd niet de oplossing, omdat de grote adverteerders niet zouden aanblijven. Als Het Parool zich op een kleiner gebied zou gaan richten, zouden de grote bedrijven wegblijven. Wel kwam er ruimte voor meer Amsterdams nieuws in Het Parool (Mulder & Koedijk 1996: 520-521).

In 1968 werd de Perscombinatie opgericht door dagbladen de Volkskrant en Het Parool. Hierdoor deelden beide kranten de persen en dat leverde de kranten financiële voordelen op. Beide kranten waren gevestigd in de Wibautstraat in Amsterdam en bleven gezamenlijk de drukpersen gebruiken, dit was zoals gezegd mogelijk door het feit dat de Volkskrant een ochtendkrant was en Het Parool een avondkrant. Trouw trad in 1974 ook toe tot de Perscombinatie, wegens financiële problemen. Vervolgens werd de Perscombinatie in 1993/1994 uitgebreid tot PCM door een fusie⁶. Andere kranten als Algemeen Dagblad en NRC Handelsblad zaten hierdoor bij één en dezelfde uitgever. Het Parool stapte in 2003 uit PCM, met behulp van De Persgroep⁷.

Al vanaf 1953 publiceerde Het Parool op elke zaterdag de bijlage PS. Vervolgens kwam Het Parool in 1965 met de kleurenbijlage “Extra Kleur” (Wijffjes 2004: 333 en Bardeel et al, 2002: 149)⁸. Dit was onder andere een initiatief om de concurrentie met de tijdschriften aan te gaan (Mulder & Koedijk, 1996: 505). Het Parool richtte zich vanaf de jaren negentig meer op de stad Amsterdam en in 2004 kwam de krant uit op tabloidformaat. De PS werd vanaf 1999 dagelijks toegevoegd, deze kwam toen al op tabloidformaat uit.

2.1.3 Trouw

Net als Het Parool is dagblad Trouw opgericht in de Tweede Wereldoorlog. Op 30 januari 1943 werd dit nieuwe blad uitgebracht, om het protestants-christelijke gedachtegoed te laten blijven horen. In 1943 kwamen er vijftien edities uit, een jaar later achttien stuks en in het laatste oorlogsjaar nog eens zeven⁹. In al deze uitgaven stond de naam Trouw al bovenaan de voorpagina. Na de oorlog werd Trouw een dagblad. Volgens de website van Trouw betekende het de opvolging van de omstreden antirevolutionaire krant “De Standaard”, omdat deze was verboden tijdens

Oplagecijfers Trouw:

1950:	143.357
1957:	106.291
1964:	96.000
1967:	104.000
1971:	100.000
1980:	141.200
1985:	125.000
1990:	120.000
2000:	105.196
2007:	94.018

Figuur 2.3: Bron: Mulder & Koedijk en Wikipedia

⁶ Perscombinatie fuseerde met Meulenhof & Co, de nieuwe naam werd PCM (afkorting).

⁷ In 2009 nam de Persgroep PCM over, waardoor de genoemde kranten weer onder dezelfde uitgever kwamen.

⁸ Vakblad *De Journalist* koos in 1965 *Extra Kleur* kleurentechisch als beste bijvoegsel van een krant. De lay-out werd verzorgd door Wim Crouwel van bureau Total Design. (*De Journalist* 1965, *Reacties op de kleurenbijlagen*, 16^e jrg, nr. 18, 16 oktober 1965).

⁹ <http://www.trouw.nl/redactie/illegaletrouw/ombouw.html?url=http%3A//www.illegaletrouw.nl/> (21 april 2009).

de Duitse bezetting. Dr. J.A.H.J.S. Bruins Slot was de hoofdredacteur van 1945 tot 1971 en tevens lid van de Antirevolutionaire Partij (ARP). Hij was al betrokken bij de eerste edities van Trouw in het verzet.

Ondanks het feit dat De Standaard niet meer bestond en als het ware overgegaan was in Trouw, bleven de meeste lezers behouden. Trouw slaagde de Standaard-lezers te binden en, wellicht nog belangrijker, een nieuwe groep lezers te werven. De edities van Trouw waren minder “benauwd-christelijk” dan die van De Standaard (Wijffjes, 2004: 264). Een mogelijke verklaring hiervoor wordt genoemd door Peter Bak: meerdere journalisten van De Telegraaf waren door Trouw overgenomen (1999: 174). Bak is een historicus die de geschiedenis van de eerste 25 jaar van Trouw heeft onderzocht. Deze periode stond Trouw onder leiding van Bruins Slot.

In juli 1945 betrokken de redacties van Trouw ook het Telegraaf-gebouw in Amsterdam. Op dat moment waren zij de derde krant, Het Parool zat er ook. Omdat de oude persen van De Standaard niet voldoende waren voor Trouw gebruikten ook zij de persen van De Telegraaf. Op de begane grond zat De Telegraaf nog, de eerste verdieping was voor Het Parool en de derde stond toen nog leeg voor Trouw. De persen van De Telegraaf konden de oplages van beide kranten er nog wel bij hebben, ongeveer honderdduizend per editie (Mulder & Koedijk, 1996: 53). Bovendien werd de Volkskrant ook op de Telegraafpers gedrukt, omdat De Telegraaf een verschijningsverbod had (Wijffjes, 2004: 247)¹⁰.

In de jaren zestig en zeventig ging het financieel niet goed met Trouw. In 1965 werd Trouw een landelijke ochtendkrant, om de opkomst van de televisie te ontlopen (Mulder & Koedijk, 1996: 503 en Bak, 1999: 347). Meer mensen gingen 's avonds televisie kijken en dat werkte concurrerend voor het lezen van de (avond)krant (Bak, 1999: 307). Eigenlijk wilde Trouw in 1968 ook aansluiting bij de Perscombinatie die Het Parool en de Volkskrant aan het opzetten waren, maar dit gebeurde niet. Trouw kreeg te horen dat ze ‘later maar eens terug moesten komen’ (Mulder & Koedijk, 1996: 511). Het Parool en de Volkskrant zagen niet veel in een extra partner die financieel niet sterk stond. Vervolgens fuseerde Trouw met vier christelijke bladen in 1971¹¹. Deze fusie bracht niet de gewenste oplossing, dus deed Trouw in 1974 nog een poging om toe te treden tot de Perscombinatie en dat lukte toen wel (Bak, 1999: 350; Mulder & Koedijk 1996: 526 en website PCM). In 1999 bracht ook Trouw een dagelijkse bijlage, genaamd “De Verdieping”. Trouw is in 2005 overgegaan op het tabloidformaat.

¹⁰ De Telegraaf had een eigen gebouw aan de Nieuwezijds Voorburgwal, van 1945 tot en met 1949 had De Telegraaf een verschijningsverbod. In de literatuur over Het Parool en Trouw komt deze informatie ‘langs’, in het kader van dit onderzoek is geen studie naar De Telegraaf gevonden.

¹¹ De zogenaamde kwartetbladen (Nieuwe Haagse Courant, De Rotterdammer, de Nieuwe Leidse Courant en het Dordts Dagblad).

2.2 Historische context

De persfotografie is niet vaak onderwerp van onderzoek geweest. In dat opzicht is dit onderzoek enigszins nieuw. Het is een mooie kans om de Nederlandse persgeschiedenis een bescheiden toevoeging te geven aan de hand van het fotoarchief van twee Nederlandse dagbladen. De boeken *Journalistiek in Nederland 1850-2000* van Huub Wijfjes (2004) en *Journalistieke Cultuur in Nederland* onder redactie van Jo Bardoel, Chris Vos, Frank van Vree en Huub Wijfjes (2002) zijn uitgebreide publicaties die een beeld geven van de journalistieke geschiedenis in Nederland. De persfotografie komt echter nauwelijks aan bod. Het boek van Wijfjes (2004) draait voornamelijk om de journalist. Bovendien vermeldt hij dat de journalistiek en de wetenschap een moeizame combinatie vormt (Wijfjes, 2004: 4). De wetenschap probeert modellen te maken om de journalistiek in kaart te brengen en te kunnen analyseren, dit resulteert in kwantitatieve onderzoeken waarmee de eigenschappen en achtergronden van de journalist op papier worden gezet. Het boek van Bardoel en anderen bestaat uit 25 teksten van verschillende auteurs. Hiermee wordt met vier delen de journalistieke cultuur in Nederland beschreven. De persfotografie komt zijdelings ter sprake in deze boeken, met uitzondering van het artikel van Bernadette Kester, *Onder vuur; Het ontstaan van de Nederlandse fotojournalistiek* (Bardoel et al, 2002: 236).

Bram Wisman geeft de geschiedenis van de Nederlandse Persfotografie weer in zijn boek *Argusogen, een documentaire over de persfotografie in Nederland* (1994). In het begin van de twintigste eeuw werden foto's in de krant nog niet volledig geaccepteerd. Spottend werden foto's 'prentjes' en 'kiekjes' genoemd, en ook nog 'amusementjes' en 'opkikkertjes' (Wijfjes, 2004: 164). Wijfjes gaat hierop door, hij geeft aan dat foto's geen prioriteit waren. De foto was een 'minderwaardig journalistiek product'. De Nieuwe Rotterdamse Courant weigerde tot eind jaren dertig foto's in de krant te plaatsen, dat was alleen mogelijk in een los bijvoegsel. Een aantal kranten zag in de eerste helft van de twintigste eeuw persfotografen als ondergeschikt aan de schrijvende pers. De fotograaf moest de redactie dienen, net zoals de typograaf en de drukpersmachinist (Wijfjes, 2004: 165). De Telegraaf startte in 1921 met een fotopagina, en dit is volgens Wisman de doorbraak van de foto in de (Nederlandse) krant (Wijfjes, 2004: 163 en Wisman, 1994: 18). Vervolgens beschrijft hij in drie delen, voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, de ontwikkeling van de persfotografie in Nederland. Wisman heeft veel aandacht voor de bonden, verenigingen en organisaties voor fotografen en journalisten.

Uit de verschillende literatuur blijkt dat de persfotografen zich in de twintigste eeuw ontwikkelden tot een beroepsgroep. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bevatten de voorschriften voor de pers al duidelijke regels voor de fotografie. In 1941 kwamen de Duitse bezetters met een lijst verboden en wensen voor de pers. Het was bijvoorbeeld verboden om foto's van Joodse

mensen te maken of te publiceren. Foto's van Amerikaanse filmsterren waren ongewenst (Wijffjes, 2004: 221). Op 3 mei 1941 kwam ook het Journalistenbesluit uit. Dit was gebaseerd op het Duitse *Schriftleitergesetz* uit 1933. Hierdoor werden journalisten openbare werknemers en werkten zij onder toezicht van de overheid. De fotografen werden hierin 'fotojournalisten' genoemd en als journalisten aangenomen in dit besluit (Wijffjes, 2004: 231).

Vóór de Tweede Wereldoorlog werd de Nederlandsche Vereniging van Persfotografen en Filmoperateurs (NVPF) opgericht (15 januari 1931). In 1946 besloot een aantal fotografen dat lid was van de NVPF om een nieuwe vereniging op te richten voor alleen fotografen. Henk Lamme werd de eerste voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Fotojournalisten (NVF). Zij startten met een toelatingsexamen voor fotojournalisten in 1948. Een jaar later kwam er een prijs voor beste foto, de Zilveren Camera. Sem Presser was de eerste fotograaf die deze prijs kreeg toegewezen. Hoofdtak van de NVF was het regelen van tarieven en auteursrechten, maar ook speciale plekken voor fotografen bij belangrijke gebeurtenissen (Wijffjes, 2004: 272-273). De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) liet fotografen vanaf 1968 toe als zij de fotografie als hoofdtaak in hun beroep hebben, het resultaat was een soort splitsing tussen de persfotografen onderling¹². De NVF bleef bestaan, voor de zogenaamde freelance fotografen. Het verschil werd duidelijk toen in 1975 de Vereniging van Beroepsfotografen in Nederland (BFN) en de Groep Kreatieve Fotografen (GKF) samen met de NVF opgingen in de Fotografenfederatie (Wijffjes, 2004: 376)¹³. Een klein aantal persfotografen was aangesloten bij de NVJ, dat waren vooral de fotografen die in loondienst waren van een krant (Wijffjes, 2004: 477). Dit betekent dat de freelance fotografen en de fotopersbureaus toebehoorden tot de NVF. In 1997 kwam het tot een fusie tussen beide partijen, de NVF ging op in de NVJ (Wijffjes, 2004: 478 en website NVJ).

Eén van de eerste grote ontwikkelingen voor de persfotografie was de "telexfoto" in de jaren dertig. Hierdoor konden foto's over grote afstand worden verstuurd en konden kranten nieuwsfoto's uit het buitenland plaatsen. Voorheen duurde het veel langer om een foto van uit het buitenland naar Nederland te krijgen. Het geschreven nieuws kwam dezelfde dag nog met bijbehorende foto in de krant. Een foto kon hierdoor ook in meerdere dagbladen op dezelfde dag gepubliceerd worden en door een groot publiek gezien worden. De telexfoto maakte het mogelijk dat één enkele foto een gebeurtenis een 'gezicht' gaf en bij iedereen in het geheugen terecht kwam (Hannigan, 2004: 9). Ook Hopkinson, journalist en fotoredacteur van de Engelse *Picture Post*, benoemde de nieuwsfoto als het eerste visuele contact dat de 'man van de straat'

¹² De NVJ is in 1884 opgericht als de Nederlandse Journalisten Kring (NJK), volgens Wijffjes vierde de NVJ in 1984 haar honderdste verjaardag (2004: 6).

¹³ De GKF niet te verwarren met de GKf, Gebonden Kunstenfederatie Fotografen (Wisman, 1994: 232).

kreeg met de wereld waarin hij leefde (1971: 7)¹⁴. Dit is een groot verschil met voorheen, toen foto's dagen later bij kranten aankwamen. De overbrengsnelheden waarmee foto's verstuurd konden worden had ook als gevolg dat er steeds meer foto's kwamen. Het ANP levert in de 21ste eeuw jaarlijks 600.000 foto's voor mediagebruik, het fotoarchief van Het Parool en Trouw beslaat ongeveer 55 jaar en telt hetzelfde aantal foto's (website anp-archief)¹⁵. De eigenschappen van de digitale fotografie hebben aan het eind van twintigste eeuw tot gevolg gehad dat het aantal foto's dat wordt gebruikt door de media exponentieel is gegroeid. Het is eenvoudiger geworden om een foto te maken, te versturen, te ontvangen en te publiceren. Het proces van digitaliseren is er misschien wel de oorzaak van dat Het Parool en Trouw hun fotoarchief hebben afgestaan. Dit archief bestaat uit afdrukken van foto's en die worden van digitale foto's niet meer gemaakt.

William Hannigan en Ken Johnston hebben een boek uitgebracht over de Amerikaanse nieuwsfoto, *The Picture Machine, The Rise of American News Pictures* (2004). Hierin wordt beschreven hoe de "wire photo" (telexfoto) grote invloed had op de fotografie in de krant (zie § 4.4.1). Dit had als gevolg dat er steeds meer foto's in de krant kwamen. Hannigan en Johnston geven ook aan dat de 'nieuwsfoto' veranderde van simpele statische documentatie tot een meer verfijnd medium. De foto in de krant werd meer dan een ondersteunende illustratie voor de tekst (2004: 11). Dit is gericht op de situatie in Amerika in de jaren dertig en veertig. De vraag is in hoeverre dit overeenkomt met de situatie in Europa en in het bijzonder in Nederland. De kans bestaat dat kranten, zoals Het Parool en Trouw, ook Amerikaanse en andere (buitenlandse) kranten lazen en hierdoor werden geïnspireerd.

De persfotografie is in de jaren vijftig geworden tot een beroepsgroep, er kwamen professionele fotografen. Zo benoemt Bernadette Kester de oorlog in Korea als sleutelmoment waarop de ontwikkelingen van de persfotografie resulteerden in een eigen status in de journalistiek in Nederland (Bardoel et al, 2002: 237). De eerste krant met een foto was de 'Daily Graphic' in New York op 4 maart 1880 (Hopkinson, 1971: 7) De eerste Nederlandstalige krant die verscheen met een foto was de *Amsterdamsche Courant* in 1890. Het publiceren van de foto van de brandende Amsterdamse Stadsschouwburg duurde nog vier dagen, omdat de techniek geen snellere verwerking mogelijk maakte. Volgens Wisman was het opmerkelijk dat het onderschrift van de foto beschreef dat het om een "photographische opneming" ging en niet op de eerste plaats over een brand (Wisman, 1994: 15). In die tijd was dat niet heel verwonderlijk, de geïllustreerde tijdschriften, zoals *Het Leven*, plaatsten toen vaak meerdere foto's waarbij het nieuwsbericht niet werd beschreven. Omdat de techniek het toentertijd niet mogelijk maakte om

¹⁴ De *Picture Post* was een Engels magazine van 1938 tot 1957.

¹⁵ Informatie op http://www.anp.nl/over_anp_werkwijze.html (geraadpleegd op 21 juni 2009).

de foto binnen enkele uren te publiceren, was het 'geschreven' nieuws na een paar dagen bij iedereen al bekend. Van een dergelijke brand als die in de Stadsschouwburg waren binnen vier dagen veel mensen op de hoogte, iedereen sprak erover en elke krant schreef er al over. Net zoals de geïllustreerde tijdschriften plaatste de Amsterdamsche Courant er geen tekst bij, omdat het niet nodig was. De Telegraaf had in 1921 een fotopagina toegevoegd aan de krant. Hiermee waren zij de eerste in Nederland (Bardoel et al, 2002: 148). In het begin van de twintigste eeuw werkten veel fotografen voor geïllustreerde tijdschriften. Deze gaven letterlijk de illustraties van het nieuws dat de dagbladen hadden beschreven, maar dan enkele dagen later. In 1928 was het voor het Algemeen Handelsblad mogelijk om een foto binnen tweeënhalf uur in de krant te publiceren nadat de foto was gemaakt (Wijfjes, 2004: 163).

Kester onderscheidt twee momenten waarop de geïllustreerde pers grote ontwikkelingen doormaakte. Beide perioden waren in de twintigste eeuw, de jaren twintig en vijftig. De eerste periode is de opkomst van de cinematografie. De weekbladen bevatten vaker beeldverhalen. Hierdoor werden meer adverteerders aangetrokken door de bladen, waardoor meer geld vrij kwam voor foto's. In Nederland verkochten bladen met illustraties, zoals Het Leven, Panorama en Katholieke Illustratie, veel meer edities door deze enorme groei van de geïllustreerde pers. De collectie van Spaarnestad Photo bestaat onder andere uit deze bladen. Het gevolg van deze ontwikkelingen was het ontstaan van de fotoredacteur, iemand die een selectie maakte van de beschikbare foto's en uiteindelijk besliste welke foto gepubliceerd werd. De oorlog in Korea in 1950 kwam toentertijd bijna iedere dag in de krant met foto's (Bardoel et al, 2002: 248-258). Door deze perioden ontwikkelden de technologie en de mogelijkheden van de fotografie zich snel en dat kwam de snelheid en kwaliteit van de foto's ten goede. Hierdoor werd het steeds makkelijker om foto's te maken en te publiceren.

Wijfjes, Kester en Wisman geven een verdere visie op de persfotografie in Nederland. Eerstgenoemde gaat in op de betekenis van de fotografie:

Van de persfotograaf werd meer en meer verwacht dat hij een zelfstandige, esthetische bijdrage gaf aan de krant. En rauwe zwart-wit registratie van het nieuws volstond niet altijd meer. (...) De hoogste waardering kregen foto's die aan de hand van een nieuwsgebeurtenis en in een opvallend esthetische vorm een grote emotionele lading konden overbrengen. (Wijfjes, 2004: 423)

Hiermee doelt Wijfjes op de veranderende rol van de foto in de krant in de jaren tachtig en negentig. Het is niet meer een illustrerende toevoeging, maar het moet grotere bijdrage leveren. Zelfs meer dan dat, het moet bijna een op zichzelf staand kunstwerk zijn. Ook Kester heeft een idee van hoe belangrijk de persfotografie is of kan worden. Zij geeft aan dat de persfotografen zich nog moesten ontpoppen en meer moesten gaan doen dan alleen een illustratie maken.

Hoewel de fotografie in de jaren vijftig van de vorige eeuw flink ontwikkeld was, werd de persfotograaf pas decennia later “volwassen”.

De beelden van de bezettingstijd maakten diepe indruk en onderstreepten meer dan ooit de waarde van de fotografie als cultuurdrager en als verbeelding van het verleden. Toch zou het nog tot de jaren zeventig en tachtig duren, voordat de Nederlandse fotojournalistiek – in het kielzog van de schrijvende pers – professioneler, gedurfder, informatiever en ook esthetisch interessanter werd. Misschien mogen we vanaf die tijd pas spreken van een volwassen status van de fotojournalist. (Kester in Bardoel et al, 2002)

Wijfjes haalt de kunst van de persfoto aan en Kester duidt op het moment van het volwassen worden van de persfotografie. Wisman geeft in *Argusogen* aan dat er een verschil bestaat tussen kunstenaars en persfotografen. Een kunstenaar kan thuis zitten en iets verzinnen, de persfotograaf kan dat niet. Hij kent kwaliteiten toe als ontroering, schoonheid, spanning, vreugde en verdriet. En hij geeft nog meer eigenschappen en kenmerken van de persfotograaf aan, waardoor de persfotografie in zijn ogen misschien nog wel beter is dan kunst (Wisman, 1994: 224).

De jaren negentig zorgden wederom voor een omslag binnen de persfotografie. De opkomst van het internet en de digitale fotografie brachten nieuwe mogelijkheden mee. Nieuwsberichten en foto's konden per computer over de hele wereld verzonden en ontvangen worden in zeer korte tijd, dit was een versnelling van de mogelijkheden voor de persfotografie in vergelijking met de telexfoto (zie § 4.4.1).

2.2.1 Terminologie

In de verschillende literatuur en onderzoeken worden meerdere termen gebruikt voor de fotograaf die foto's maakt voor een krant. *Persfotograaf* is een veel voorkomende benaming. Tijdens de Duitse bezetting in Nederland in de Tweede Wereldoorlog kwam de term *fotojournalist* naar voren (Wisman, 1994: 75). Deze term werd na de oorlog aangenomen en ook gebruikt in de naam van de Nederlandse Vereniging van Fotojournalisten (NVF). De NVF reikt sinds 1949 jaarlijks de Zilveren Camera uit, dit is prijs voor de beste fotojournalist. Het feit dat 'journalist' in deze benaming zat, gaf de fotograaf meer voordelen. Hij werd gezien als journalist en kreeg ook de rechten van een journalist. Bovendien werd in 1942 de Vereniging Nederlandse Persfotografen (VNP) opgericht, dit was een initiatief van zelfstandig werkende fotografen, freelancers. Ook komt de term *fotoverslaggever* voor. In dit onderzoek zal voornamelijk gesproken worden over de persfotografie en persfotografen. Op de eerste plaats zijn het fotografen. Op de tweede plaats is het fotogenre dat bij deze fotografen hoort de persfoto. De term fotojournalist is hierdoor niet van toepassing.

2.3 Literatuur en onderzoek

“Fotoredactrice Jeanne Roos moest ervaren dat het foto-archief dat ze probeerde op te bouwen, meermalen met de noorderzon bleek te zijn vertrokken.”
(Mulder & Koedijk, 1996: 53)

Dit citaat is afkomstig uit een interview dat Gerard Mulder en Paul Koedijk met Jeanne Roos hadden in 1993, zij was werkzaam voor Het Parool¹⁶. Dit is de vroegste verwijzing naar het fotoarchief dat is gevonden voor dit onderzoek. In het voorjaar van 1945 bevond de redactie van Het Parool zich in het Telegraaf-gebouw, later kwam ook Trouw erbij. Door de drukte in het gebouw, de rivaliteit tussen de kranten, het feit dat iedereen na de bevrijding weer moest wennen aan de dagindeling en het tekort aan bijvoorbeeld papier, zorgden ervoor dat er een totaal gebrek aan overzicht was in een gebouw waar drie landelijke dagbladen werkten¹⁷.

Het aanbod van boeken en onderzoeken dat relevant is voor het onderzoeken van het fotoarchief van Het Parool en Trouw zoals het nu bij Spaarnestad Photo ligt, is niet groot. Boeken over de geschiedenis van beide kranten bestaan, maar direct kan worden vermeld dat er bijzonder weinig aandacht wordt besteed aan fotografie. Beide kranten zijn ontstaan vanuit het verzet in de Tweede Wereldoorlog, waarover studies zijn verschenen. Madelon Keizer voor Het Parool en Hille de Vries voor Trouw hebben deze studies geschreven¹⁸. Bovendien heeft oud hoofdredacteur Bruins Slot in 1955 *De Goede Strijd* geschreven, over de ondergrondse tijd van Trouw. Hij kon zich baseren op de catalogus *De ondergrondse pers 1940-1945* (1954), waarin een hoofdstuk over Trouw is opgenomen. Vervolgens heeft Peter Bak in 1991 een uitgebreid onderzoek gedaan naar Trouw en Bruins Slot, waarmee de geschiedenis van deze krant tussen 1943 en 1968 wordt beschreven. Voor Het Parool hebben Gerard Mulder en Paul Koedijk in 1996 de geschiedenis van de naoorlogse periode tot 1970 in een boek verwerkt. Vooral de boeken van Bak en Mulder & Koedijk geven veel informatie over de geschiedenis van respectievelijk Trouw en Het Parool¹⁹.

Over de journalistiek in Nederland zijn de boeken van Wijfjes en Bardoel relevant voor dit onderzoek. Hierboven zijn deze titels al enkele malen aangehaald. Wijfjes schreef in 2004 een

¹⁶ Geboren in Utrecht op 12 oktober 1916 en overleden in Nijverdal op 30 juni 2001.

¹⁷ De Telegraaf kreeg in 1945 een verschijningsverbod opgelegd tot 1949.

¹⁸ De Vries schreef dit als doctoraalscriptie in 1960. In 1968 werd het uitgegeven als pocket, omdat het 25-jarig jubileum van Trouw plaatsvond. De website van Trouw geeft trouwens aan dat dit boek pas in 1986 is uitgegeven.

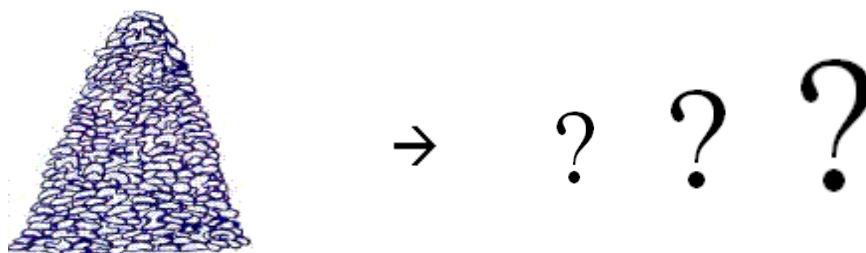
¹⁹ De edities van Het Parool en Trouw als verzetskranten, tot 1945, zijn digitaal te raadplegen. De papieren edities van beide dagbladen vanaf 1945 zijn voor dit onderzoek onderzocht in de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag. Digitaal zijn de edities van Trouw sinds 1992 digitaal te raadplegen. Deze digitale archieven, van Het Parool en Trouw, geven de tekst weer en niet de foto('s).

overzicht van journalistiek in Nederland van 1850 tot 2000 en onder redactie van Bardoel, Vos, Van Vree en Wijfjes brachten in 2002 de journalistieke cultuur in Nederland in beeld. In dit laatste boek is vooral het hoofdstuk van Kester *Het ontstaan van de Nederlandse fotojournalistiek* relevant. Het valt op de dat in de hier genoemde boeken (ook Bak en Mulder & Koedijk) veel aandacht uitgaat naar de politieke status van de kranten Het Parool en Trouw. De verzuiling in Nederland heeft veel invloed gehad op de media na de Tweede Wereldoorlog. De kranten, radio- en televisieomroepen hadden vaak banden met politieke partijen. De aandacht hiervoor in relatie tot Het Parool en Trouw wordt niet betrokken bij dit onderzoek. Hiernaast wordt er in de genoemde publicaties, evenals in *Argusogen* van Wisman, veel aandacht besteed aan de organisaties en vakbonden voor de journalisten en persfotografen. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn er meerdere bonden en organisaties opgericht die op in verschillende mate een bijdrage hebben geleverd aan de persfotografie. Hoewel de persfotografie centraal staat in dit onderzoek, zal aan de geschiedenis van de bonden en organisaties weinig aandacht besteed worden. Wel is in de voorgaande paragraaf een overzicht gegeven van enkele belangrijke ontwikkelingen voor de persfotografie.

In 2007 is *Dutch Eyes, Nieuwe geschiedenis van de fotografie in Nederland* uitgebracht en dit is een geschiedschrijving van de ontwikkeling van de Nederlandse fotografie aan de hand van tien thema's. In deze uitgebreide publicatie komen veel soorten fotografie aan bod, maar de persfotografie wordt niet veel genoemd. De "World Press Photo" wordt in een artikel besproken, net zoals de "Ondergedoken Camera". Bovendien zijn enkele foto's van Werry Crone, huisfotograaf van Trouw, geplaatst. Verder is er weinig aandacht voor de persfotografie, Wubbo de Jong wordt bijvoorbeeld niet vermeld. Hij was huisfotograaf van Het Parool van 1974 tot 1999 en won de Zilveren Camera in 1990. Andere huisfotografen van Het Parool, zoals Bert Sprenkeling, worden ook niet genoemd. In het hoofdstuk over documentairefotografie wordt er gewezen op *De fotogeschiedenis van Vrij Nederland 1966-1990* van Ursula den Tex en *Foto's voor de Groene van Han Singels* met teksten van Geert Mak, waarmee wel wordt verwezen naar publicaties die te maken hebben met persfotografie, in dit geval van weekbladen. Het ontbreken van persfotografen zoals Wubbo de Jong of persfotografie in het bijzonder hoeft niet te duiden op een gemis in het boek *Dutch Eyes*, maar het geeft in ieder geval aan dat ook in een publicatie over de geschiedenis van de Nederlandse fotografie weinig tot geen aandacht is voor de persfotografie. Hiermee wordt duidelijk dat er weinig literatuur voor handen is over de persfotografie in Nederland.

3. Onderzoek, methode en operationalisering

In dit hoofdstuk worden de methode en de operationalisering van het onderzoek beschreven. Het onderzoek startte met één gegeven: een fotoarchief van twee Nederlandse dagbladen, Het Parool en Trouw. Op dat moment was er nog geen duidelijke hoofdvraag over dit archief. Met andere woorden: het onderzoeksmateriaal was bekend en de vragen nog niet.

Figuur 3.1: een berg foto's en de vragen die ontstonden in dit onderzoek

Spaarnestad Photo had als belangrijkste vraag wat de mogelijkheden zijn met dit fotoarchief. Om dit te benoemen was een onderzoek nodig. Deze scriptie is het eerste initiatief om meer informatie over het fotoarchief van Het Parool en Trouw te verkrijgen. In dit onderzoek zijn twee hoofdvragen geformuleerd, zoals vermeld in de inleiding. Daarmee is de aandacht van het onderzoek gericht op het gebruik van het archief door Het Parool en Trouw en hoe het tot stand is gekomen. De achterliggende gedachte is om meer te weten te komen over het fotoarchief, enerzijds het gebruik ervan in de praktijk, anderzijds om erachter te komen hoe deze 'berg' foto's is ontstaan.

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe dit onderzoek is gestart en vanuit welke vragen de keuzes worden gemaakt voor de aanpak en methoden. Om de twee hoofdvragen goed te kunnen beantwoorden is er voor twee manieren van onderzoek gekozen. Aan de ene kant het afnemen van interviews om het dagelijks gebruik en de totstandkoming te onderzoeken en aan de andere kant een kwantitatieve steekproef om een inhoudsanalyse uit te voeren om te achterhalen hoeveel archiefphoto's de kranten gebruikten. Door middel van verschillende methoden is er meer kennis over dit fotoarchief verkregen. Deze keuzes zijn ook gemaakt door het gebrek aan schriftelijke bronnen. Vervolgens komen in dit hoofdstuk ook verschillende deelvragen aan bod en de relevantie van het onderzoek. Ten slotte komt eerder onderzoek ter sprake en komt er literatuur naar voren die van toepassing is op de methoden van onderzoek.

3.1 Onderzoek

Het onderzoeksmateriaal was als eerste bekend, dat wil zeggen dat het aanwezig was bij Spaarnestad Photo en toegankelijk voor het onderzoek. In het archief bevonden zich ruim 600.000 foto's, dus waar begint het onderzoek? Nadat was bepaald dat de twee hoofdvragen gericht waren op het gebruik van het fotoarchief door beide kranten en de totstandkoming van het huidige fotoarchief, konden de deelvragen geformuleerd worden. Het onderzoek werd als het ware gesplitst in twee delen. Hoe kan worden onderzocht hoe het fotoarchief door Het Parool en Trouw werd gebruikt? In welke mate raadpleegden de fotoredacties van deze twee kranten hun fotoarchief? En hoe ziet het fotoarchief er nu uit? Door deze vragen te stellen is ervoor gekozen om het fotoarchief als één geheel te beschouwen en niet om foto's in kleine aantallen te onderzoeken, bijvoorbeeld voor een analyse op esthetisch vlak of voor een vergelijking op onderwerpen tussen Het Parool en Trouw. Door geen klein aantal foto's te selecteren voor het onderzoek hoeft er geen verantwoording te worden over afgelegd waarom bepaalde foto's niet zijn onderzocht. Als er namelijk voor gekozen was om een klein aantal foto's van het archief te onderzoeken, zou er logischerwijs een groot aantal foto's van het archief niet onderzocht worden. Dit was onder andere een argument om het fotoarchief als één geheel te beschouwen en te onderzoeken.

In dit onderzoek worden in eerste instantie drie verschillende fases van het fotoarchief onderscheiden. Tot het moment van dit onderzoek was het fotoarchief in drie fases te onderscheiden, na dit onderzoek raakt het fotoarchief in fase IV (zie hoofdstuk 6). De eerste fase is het fotoarchief als zodanig bij Het Parool en Trouw (1945-1981/1982), toen hadden beide kranten hun eigen fotoarchief. De tweede fase ligt tussen 1981/1982 en 2007, dit is de periode dat Het Parool en Trouw samen één fotoarchief hadden. Ten slotte het fotoarchief vanaf het moment dat het in beheer is bij Spaarnestad Photo (2007). In fase I en II waren er twee gebruikers, Het Parool en Trouw, in de laatste fase één gebruiker, Spaarnestad Photo (zie Tabel 3.1). Buiten het feit dat de gebruikers in deze perioden verschillend zijn, verschilde ook de functie van het fotoarchief. Het Parool en Trouw gebruikten het fysieke fotoarchief vanaf 2007 niet meer voor de dagelijkse editie van de krant, zoals ze het tijdens de eerste twee fases deden. Wel was het voor de fotoredacties van beide kranten mogelijk om 'scans' van afdrukken uit het fotoarchief op te vragen bij Spaarnestad Photo, dit gebeurde af en toe. Beide fotoredacties hadden namelijk wel de beschikking over de digitale beeldbank, maar in de praktijk werd die niet dagelijks gebruikt om foto's te zoeken. Volgens de fotoredacties van Het Parool en Trouw is de kwaliteit van de foto's op de beeldbank niet altijd toereikend voor publicatie in de kranten.

Fase	Jaartal	Wie
Fase I	1945 – 1981/1982	Het Parool en Trouw archiveerden hun eigen foto's
Fase II	1981/1982 – 2007	Het Parool en Trouw hadden samen één fotoarchief
Fase III	2007 tot heden	Spaarnestad Photo heeft het fotoarchief overgenomen

Tabel 3.1: drie fases van het fotoarchief

3.2 Relevantie

Dit onderzoek wordt uitgevoerd bij Spaarnestad Photo. Deze stichting heeft het fotoarchief, het onderzoeksobject, in beheer. Omdat Spaarnestad Photo door middel van een onderzoek meer kennis wil verkrijgen over dit fotoarchief, dienen de inhoud en de resultaten van dit onderzoek relevant te zijn voor Spaarnestad Photo. Hun doelstelling is om de collectie van fotografie van de twintigste eeuw te behouden, te beheren, aan te vullen, te onderzoeken, toegankelijk te maken, te presenteren en te informeren (zie § 2.1.1) Bovendien wil Spaarnestad Photo vanuit meerdere invalshoeken hun collectie (laten) benaderen. Zodoende is er de laatste jaren meer aandacht geweest voor onderzoek. Deze scriptie is een voorbeeld van hoe Spaarnestad de collectie ook wil gebruiken. Zoals later in dit onderzoek duidelijk zal worden was het fotoarchief van Het Parool en Trouw op het moment van de overdracht aan Spaarnestad Photo niet in een acceptabele staat om direct toe te voegen aan hun kerncollectie. Het doel van dit onderzoek is om Spaarnestad Photo te informeren over de mogelijkheden van het fotoarchief van Het Parool en Trouw met het oog op hun doelstelling. In de conclusie van dit onderzoek wordt de visie van Spaarnestad Photo op foto's gekoppeld aan dit fotoarchief.

In hoofdstuk twee is een overzicht gegeven van de historische context van de journalistiek in Nederland, met bijzondere aandacht voor de persfotografie. Hieruit blijkt dat de aandacht in de literatuur vooral uitgaat naar de schrijvende pers. De persfotografie komt nauwelijks aan bod. Uitgaande van een krant, in ieder geval Het Parool of Trouw, die altijd foto's publiceren is er opvallend weinig aandacht en onderzoek geweest betreffende persfotografie. Peter Bak heeft een boek geschreven over de eerste 25 jaar van Trouw met bijzondere aandacht voor de toenmalige hoofdredacteur Bruins Slot. In deze publicatie wordt geen aandacht besteed aan de fotografie van de krant Trouw. Voor dit onderzoek werd Bak de vraag gesteld waarom de fotografie in zijn boek geen enkele keer wordt genoemd. Het was een bewuste keuze, omdat hij zich richtte op de "opiniërende rol van Trouw". De foto's in zijn boek hadden alleen een illustrerende functie. Impliciet zegt Bak hiermee dat de fotografie geen rol speelt in de

opiniërende rol van Trouw. Dit geeft enigszins de verhouding aan tussen de fotografie en de tekst in de krant in het onderzoek van Bak.

Omdat het onderzoeksobject de foto's bevat van twee Nederlandse dagbladen vanaf de Tweede Wereldoorlog kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan de literatuur over persfotografie. Aan de hand van dit onderzoek naar het fotoarchief van Het Parool en Trouw wordt er een aanzienlijk aandeel van de Nederlandse persfotografie onderzocht. Er is in Nederland nog geen onderzoek gedaan naar fotoarchieven van Nederlandse dagbladen. Daarom is dit onderzoek nieuw en de aanpak en methodiek van dit onderzoek kunnen een interessant beeld geven. Toekomstige onderzoeken naar Nederlandse persfotografie kunnen uit dit onderzoek opmaken hoe Het Parool en Trouw met fotografie omgingen en hoe een dergelijk fotoarchief kan worden onderzocht. Dit onderzoek kon niet afkijken van eerder vergelijkbaar onderzoek, daarom is dit onderzoek in meerdere opzichten nieuw. Om informatie en kennis van dit fotoarchief te verkrijgen zijn personen van Het Parool, Trouw en Spaarnestad Photo geïnterviewd. Door alle interviews komen er verhalen naar voren die bijdragen aan het beeld dat ontstaat van dit fotoarchief. Aan de ene kant uit de periode dat het fotoarchief door beide kranten gebruikt werd en aan de andere kant uit de periode dat het in bezit is van Spaarnestad Photo.

3.3 Methodiek

Hoofdzakelijk werd er op twee manieren informatie verkregen. Door middel van interviews met personen die met het fotoarchief hebben gewerkt en door het uitvoeren van een kwantitatieve steekproef. Bovendien werd de literatuur over de Nederlandse journalistiek betrokken voor zover daarin aandacht wordt besteed aan de persfotografie. Aangezien er weinig onderzoek is gedaan en weinig literatuur is verschenen over de persfotografie in Nederland, was het noodzakelijk om andere methodes te gebruiken als primaire bron.

3.3.1. Interviews

Verslagen van Het Parool en Trouw over hun fotoarchief zijn tijdens dit onderzoek niet naar voren gekomen, het is niet bekend of deze bestaan. Om erachter te komen hoe het fotoarchief in elkaar zat, hoe het ontstond en hoe het gebruikt werd, zijn interviews het meest geschikt. In de volgende paragraaf wordt verder uiteengezet wie er zijn geïnterviewd en waarom de keus op hen is gevallen. In de praktijk is gebleken dat het eenvoudiger was om personen te spreken die in de afgelopen twintig jaar met het archief werkten dan in de decennia daarvoor. Vooral door de eerste gesprekken kwamen nieuwe namen van personen in het onderzoek naar voren. Door deze nieuwe informatie kwamen wederom andere personen op het lijstje om geïnterviewd te worden. Hieruit blijkt dat de informatie van persoon A in het onderzoek naar persoon B leidt. Door het zogenaamde sneeuwbalmodel is de uiteindelijke groep geïnterviewden samengesteld

(Boeije, 2005: 53 en Swanborn, 1991: 133). De afgenomen interviews hebben alle bijgedragen aan het beeld dat van het fotoarchief is ontstaan. In de bijlage van deze scriptie is meer informatie te vinden over de geïnterviewde personen. Er is voor gekozen om de interviews niet uit te schrijven en bij de scriptie te voegen, omdat het verloop van de interviews niet van belang zijn en de formuleringen van de antwoorden niet worden vergeleken. Het gaat in dit onderzoek om de ervaringen en praktijkvoorbeelden van de geïnterviewden met en over het fotoarchief. Uitspraken van geïnterviewden worden in hoofdstuk 4 en 5 verwerkt in de lopende tekst, eventueel als een citaat. Op die manier wordt de informatie die is verkregen van verschillende personen naast elkaar gezet. De nuttige en relevante uitspraken en informatie uit alle interviews worden geclusterd en samengevoegd in een eigen paragraaf. Doordat verschillende werkzaamheden met betrekking tot het fotoarchief in meerdere interviews ter sprake zijn gekomen, is daarvan een betrouwbaar beeld ontstaan. Omdat meerdere geïnterviewden een aantal dezelfde werkzaamheden omschreven, is er niet voor gekozen om elke afzonderlijke uitspraak uit te schrijven. Het doel was niet om de verschillende uitspraken met elkaar te vergelijken, maar er een betrouwbare en accurate beschrijving van te vormen.

Door interviews met personen die bij Het Parool of Trouw met het fotoarchief hebben gewerkt wordt duidelijk hoe de dagelijkse werkzaamheden op de fotoredactie eruit zagen. Voor dit onderzoek is geprobeerd om meerdere personen te interviewen die op verschillende manieren met het fotoarchief te maken hebben gehad. Aan de ene kant werknemers van de fotoredacties, maar ook fotografen en personen die werkzaam waren op het fotoarchief zelf. De fotoredactie en het fotoarchief waren namelijk twee verschillende afdelingen (Interview: Denekamp, Elenbaas, De Vos). Sinds 1976 waren Het Parool en Trouw beide gevestigd in de Wibautstraat in Amsterdam. Er was een fotoredactie van Het Parool, een fotoredactie van Trouw en vanaf 1981/1982 één gezamenlijk fotoarchief. Door verschillende partijen rond het fotoarchief te betrekken in het onderzoek ontstaat een beeld van de situatie in de afgelopen decennia. De locaties van de verschillende redacties en het fotoarchief komen in § 4.1 uitgebreid aan bod.

3.3.2. Geïnterviewden

Ten tijde van de start van dit onderzoek stond wekelijks een krantenartikel in Het Parool dat aansloot op dit onderzoek. In het katern “Amsterdam” verscheen elke maandag een artikel van Jan van Breda en Paul Arnoldussen²⁰. Hierin zocht fotograaf Jan van Breda van Het Parool elke week een foto die afkomstig was uit het fotoarchief van de krant. Paul Arnoldussen schreef er een tekst bij om de gefotografeerde gebeurtenis te beschrijven. Dit was een krantenartikel dat

²⁰ In februari en maart van 2009 is dit artikel elke maandag gevonden, in april en mei was het artikel verdwenen, maar kwam wel in een andere vorm terug. De naam van Jan van Breda werd niet meer genoemd en uit het artikel was niet te herleiden of het om een foto uit het Paroolarchief kwam.

direct aansloot bij dit onderzoek, een praktijkvoorbeeld van het gebruik van het fotoarchief. Fotograaf Jan van Breda was om deze reden de eerste persoon die werd benaderd voor een interview. Dit was een goed beginpunt, want Van Breda werkte in de jaren tachtig al voor Het Parool. Toen was hij nog in dienst als medewerker bij het archief, waar ook het fotoarchief bij hoorde, maar in 2003 werd hij door bezuinigingen ontslagen (Interview: Van Breda). Nadat hij ruim twintig jaar bij Het Parool had gewerkt en steeds meer met het fotoarchief en de fotoredactie te maken kreeg, besloot hij om fotograaf te worden. Sinds 2006 is Van Breda in dienst bij Het Parool als fotograaf. Overigens raadpleegde Van Breda niet Spaarnestad Photo voor een dergelijke foto. Hieruit blijkt dat Van Breda en Het Parool de beschikking hadden over de digitale beeldbank en daarin foto's konden vinden die van voldoende kwaliteit waren om te publiceren.

De volgende stap in het vinden van personen was een lijst samenstellen. Hierin stonden personen die voor Het Parool of Trouw met het fotoarchief gewerkt hebben. In het eerste gesprek met Jan van Breda werd Jaap Augustinus aangeraden. Hij werkte net zoals Van Breda jarenlang met het fotoarchief en later op de fotoredactie. Na een interview met Marja van Hout en Hains Hamelink, twee medewerkers die de ontvangst van het fotoarchief bij Spaarnestad Photo op zich hadden genomen, kwam direct dezelfde naam naar voren. Augustinus was ook betrokken geweest bij de overdracht van het fotoarchief naar Spaarnestad Photo. Ook uit latere interviews bleek dat Van Breda en Augustinus de twee personen waren die in jaren tachtig en negentig met het gezamenlijke fotoarchief hebben gewerkt (Interview: Denekamp en Jansen).

Vervolgens moesten er personen van Trouw benaderd worden. De intentie van dit onderzoek was om de informatie van betrokkenen van Het Parool en Trouw in gelijke mate te verkrijgen en daarnaast interviews af te nemen met medewerkers van Spaarnestad Photo. Het vinden van betrokkenen vanuit Spaarnestad Photo was eenvoudig, deze namen waren bekend. Dit was in eerste instantie niet het geval met de namen van Het Parool en Trouw. Het eerste initiatief om informatie vanuit Trouw te verkrijgen was een telefoongesprek met de huidige fotoredactie van deze krant. Rob Hoen werkt sinds 2006 bij Trouw als fotoredacteur en was daarom niet direct de geschikte persoon om bij te dragen aan het onderzoek. In 2006 was het fotoarchief wegens de digitalisering niet meer fysiek aanwezig bij Het Parool en Trouw. Wel kwam uit dit gesprek nuttige informatie voort. Het bedrijf dat door Het Parool en Trouw was ingeschakeld om het fotoarchief te digitaliseren was X-Cago en is gehuisvest in Roermond. De contactpersoon daar was Koos Hussem. De voorgangster van Hoen was Cecile van der Harten, zij werkte tien jaar bij Trouw op de fotoredactie voordat zij hoofd van de afdeling "Beeld" van het Rijksmuseum werd. Zodoende werd het gesprek verplaatst naar Van der Harten en daar kwamen twee belangrijke namen uit voort. Wim Jansen was sinds 1976 werkzaam bij Trouw en lange tijd als adjunct-hoofdredacteur en sinds 2006 directeur van de Wereldomroep. Dit resulteerde in een

interview. De tweede naam die Van der Harten noemde was Jeanette de Vos, fotoredacteur van Trouw. Ook dit werd een interview.

Vervolgens werd een interview afgenomen met Peter Elenbaas, fotograaf in dienst van Het Parool. Hij is één van de huisfotografen en was persoonlijk betrokken bij de overdracht van de rechten van de negatieven van Wubbo de Jong aan het Maria Austria Instituut (MAI)²¹. Om meer te weten te komen over deze overdracht is er een interview afgenomen met de directeur van het MAI, Adriaan Elligens²². Nienke Denekamp was tussen 1999 en 2003 fotoredacteur voor de dagelijkse bijlage PS van Het Parool. Via Edie Peters, hoofdredacteur van de website PhotoQ, werd zij betrokken bij het onderzoek. In onderstaand overzicht (Figuur 3.2) is weergegeven welke personen zijn geïnterviewd²³.

Naarmate er meerdere interviews waren afgenomen werd steeds meer duidelijk over de dagelijkse werkzaamheden in het fotoarchief en op de fotoredacties van Het Parool en Trouw. Hierdoor werden de laatste interviews makkelijker af te nemen, omdat er meer vragen konden worden gesteld die direct gericht waren op een bepaalde activiteit. Op die manier kon informatie die verkregen was uit eerdere interviews dieper worden behandeld in de latere interviews. Zodoende konden de uitspraken van de geïnterviewden steeds beter beoordeeld worden.

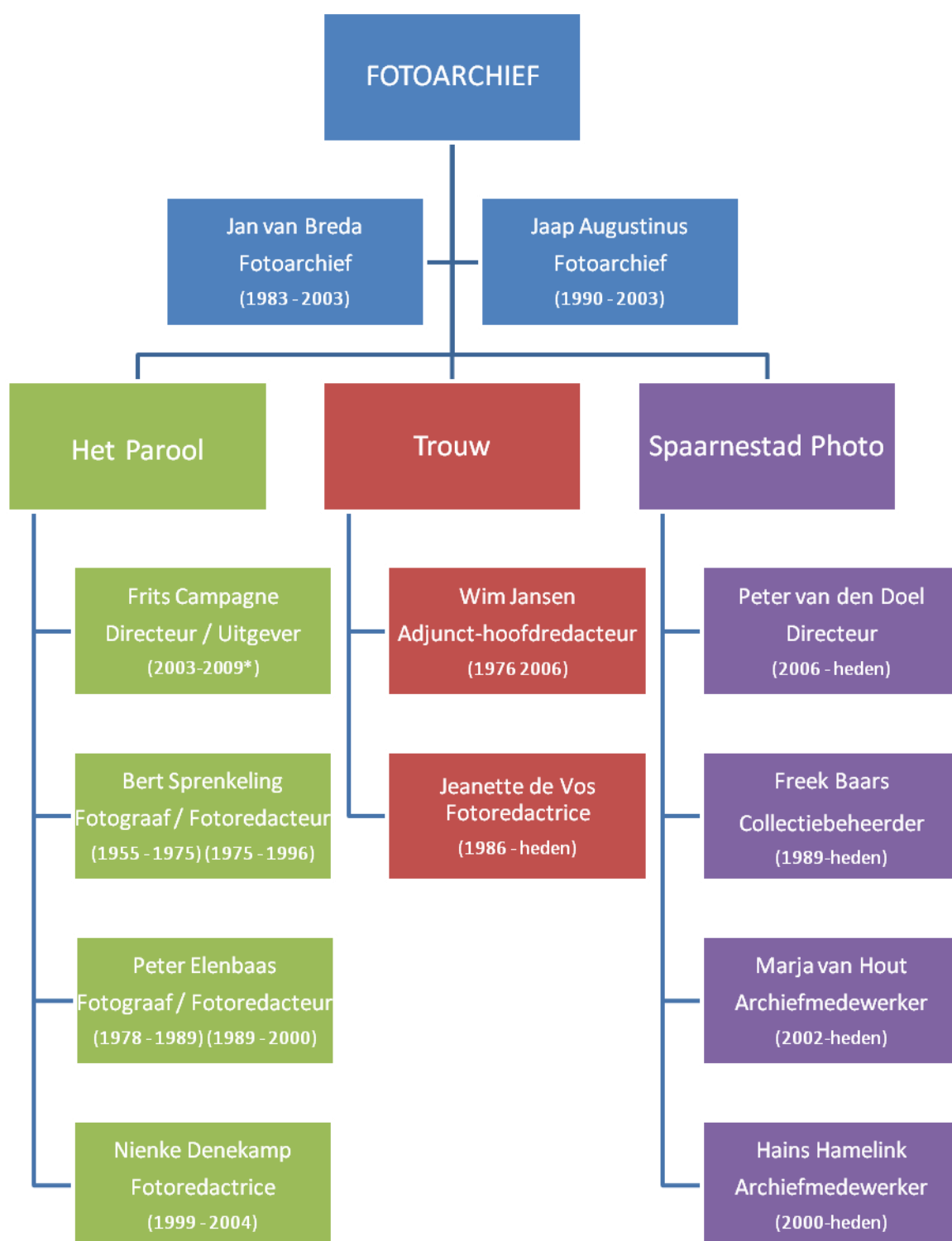
De laatste interviews vonden plaats met Bert Sprenkeling en Jaap Augustinus, beide van Het Parool. Augustinus werkte lange tijd met Van Breda in het fotoarchief en was tijdens dit onderzoek werkzaam bij Het Parool op de fotoredactie. Sprenkeling is in 1996 met pensioen gegaan, nadat hij ruim veertig jaar in dienst was van Het Parool. Hij was huisfotograaf en fotoredacteur in de periode van 1955 tot 1996. Globaal gezien heeft Sprenkeling het fotoarchief in fase I en II meegemaakt, hij heeft alleen niet gewerkt in het fotoarchief. In de interviews met Van Breda en Denekamp kwam de naam van Sprenkeling al enkele malen naar voren. Na het lezen van een interview van Peter van Brummelen met het volgende citaat moest een interview met Sprenkeling plaatsvinden (Het Parool, 2001):

“Sprenkeling vertelt dat tot ver in de jaren zestig iedere foto in de krant moest worden bevochten. Een krant van twaalf pagina's was een dikke krant. Journalisten waren nauwelijks bereid hun ruimte af te staan aan fotografen”. (Van Brummelen, 2001)

²¹ Wubbo de Jong leefde van 1946 tot en met 2002. Hij begon zijn carrière als fotograaf bij Trouw en stapte in 1974 over naar Het Parool. In 1990 won hij de Zilveren Camera en werd uitgeroepen tot fotojournalist van het jaar 1991 (Ruud van Capelleveen op de website cultuurarchief).

²² Naast foto's van Wubbo de Jong waren nog enkele andere fotografen betrokken bij deze overdracht, zie § 5.4.

²³ Elligens, directeur MAI, staat niet in Figuur 3.2, omdat hij een relatief kleine bijdrage heeft geleverd aan het onderzoek.

Figuur 3.2: geïnterviewden

*Frits Campagne was sinds 1991 al in dienst als chef van de centrale bureauredactie van Het Parool en van 1996 tot 2003 als adjunct-hoofdredacteur.

Ten slotte is er naast de interviews ook op andere wijzen informatie verkregen. Zoals hierboven al genoemd zijn er via verschillende telefoongesprekken (Van der Harten en Hoen) aanknopingspunten verkregen. Dit is ook gebeurd door meerdere e-mails. Met Koos van Hussem van X-Cago is contact geweest om meer te weten te komen over de digitalisering (zie hoofdstuk 4). Ook met Peter Bak, schrijver van *Een 'meneer' van de krant* over hoofdredacteur Bruins Slot van Trouw is er contact geweest. In hoofdstuk 4 en 5 staan de interviews, zoals weergegeven in Figuur 3.2 centraal. Vervolgens is meer informatie verkregen door een kwantitatieve steekproef.

3.3.3 Kwantitatieve steekproef

Als uitbreiding op het onderzoek is een inhoudsanalyse gedaan naar het gebruik van archieffoto's door Het Parool en Trouw. Dit werd gedaan door een kwantitatieve steekproef uit te voeren. Het doel hiervan was om een beeld te krijgen van het gebruik van het fotoarchief door beide kranten. Hoeveel foto's per editie van de krant werden uit het eigen archief gehaald? Hoe groot was het dagelijks gebruik van het eigen archief? De kwantitatieve steekproef heeft de volgende kenmerken:

- ✚ In totaal bevat het archief 600.000 foto's uit ongeveer 55 jaar.
- ✚ Van beide kranten werd van drie jaartallen één week onderzocht.
(maandag tot en met zaterdag)
- ✚ Per krant werd geteld hoeveel foto's er geplaatst waren.
- ✚ Per foto werd genoteerd of het een archieffoto was.

De resultaten van de steekproef hebben een beeld gegeven van het gebruik van archieffoto's door Trouw en Het Parool. Door het selecteren van drie jaartallen ontstond er een aanvaardbaar en representatief beeld van het gebruik van archieffoto's over de gehele periode en was de steekproef te realiseren in de tijd die er voor dit onderzoek beschikbaar was. Per geselecteerd jaar is het gebruik van foto's van één week onderzocht. Hierdoor zijn de kranten onderzocht op verschillende momenten waarop het fotoarchief door beide kranten werd gebruikt. Een moment uit het eerste decennium dat de kranten bestonden, een moment aan het einde van het bestaan van het fotoarchief bij de kranten en één moment er tussenin.

Figuur 3.3: aantal kranten in de steekproef

Door gegevens over de foto's te verzamelen werd het mogelijk enkele uitspraken over het gebruik van archieffoto's door Trouw en Het Parool te doen. De volgende vragen werden beantwoord aan de hand van deze inhoudsanalyse:

- ✚ Hoeveel foto's werden er per krant gepubliceerd?
- ✚ Hoeveel archieffoto's werden er per krant gepubliceerd?
- ✚ Hoe vaak kwamen de verschillende genres voor?
- ✚ Hoe vaak werd een credit bij de foto geplaatst?
- ✚ Wat zijn de verschillen tussen Trouw en Het Parool betreft bovenstaande vragen?

De hoofdvraag was welk percentage van de gepubliceerde foto's uit het eigen fotoarchief van Trouw en Parool afkomstig was. Van alle foto's werd eerst onderscheid gemaakt tussen actuele en archieffoto's. Als het een archieffoto was, dan was de vervolgstap om te onderzoeken of die foto uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw kwam. Een archieffoto kon ook uit een ander archief komen, bijvoorbeeld van een persbureau. Een belangrijke vraag bij dit onderdeel van de steekproef was of het een (eigen) archieffoto was. Vaak was dit tot op zekere hoogte goed te achterhalen door de teksten om de foto heen, zoals het artikel, de titel van het artikel en de foto en het onderschrift. Zodoende kon in veel gevallen benoemd worden of het wel of niet om een archieffoto ging. Bovendien is er voor dit onderzoek een definitie van archieffoto geformuleerd. Hier wordt in § 4.2 verder op ingegaan. Niet bij elke foto was direct te achterhalen of het een archieffoto was. Een bepaalde groep foto's behoorde tot de groep 'twijfelgevallen'. Deze foto's waren moeilijk te benoemen als archiefmateriaal, daarom werd er een volgende stap gemaakt: de twijfelgevallen werden vastgelegd, dat wil zeggen dat er een digitale foto gemaakt werd waarmee het origineel in het archief achterhaald kon worden. Als het inderdaad een archieffoto was, zou deze te vinden moeten zijn in het archief. Als het toch geen archieffoto was, zou er logischerwijs geen afdruk gevonden worden. Er bestaan echter ook valkuilen bij deze methode. In het geval dat een gepubliceerde foto wel afkomstig was uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw, maar er niet in terug te vinden was, bestond er de kans dat de foto kwijt, onvindbaar of verwijderd is. De ordening van het fotoarchief is wellicht onvoldoende om elke foto te kunnen vinden (zie § 5.3 en § 5.6). Bovendien is het onmogelijk vast te stellen of het fotoarchief alle foto's van Het Parool en Trouw bevat. Van veel foto's was het te herleiden of het om een actuele foto ging. Door de bijbehorende krantenartikelen was in veel gevallen te zeggen of een foto actueel was, dat wil zeggen de dag ervoor gemaakt, of in ieder geval speciaal voor dat artikel gemaakt. Dit gebeurde bij enkele uitgebreide interviews, waarbij een fotoreportage was gemaakt. De naam van de fotograaf stond vaak boven of onder de 'lead' van het artikel naast de naam van de schrijver.

Van elke geselecteerde krant werd het totaal aantal pagina's en foto's genoteerd waaruit een gemiddeld aantal foto's per pagina volgde. Door deze gegevens werd duidelijk in hoeverre het aantal foto's per pagina in deze drie jaartallen verschild. Hierdoor werd, los van het gebruik van archieffoto's, duidelijk hoeveel foto's Het Parool en Trouw per pagina publiceerde in 1950, 1975 en 2000. Dit zijn gegevens met betrekking op het gebruik van foto's in kranten in het algemeen.

Het genre van de foto's werd ook benoemd. Waarop de onderzochte foto's werden onderscheiden is gebaseerd op de definities van Martijn Kleppe uit zijn onderzoek naar foto's in Nederlandse geschiedenisboeken (2009: 6).

- 1) Persfoto: dit is een foto van een gebeurtenis die afwijkt van het alledaagse en geschikt is voor de massamedia, bijvoorbeeld een auto-ongeluk.
- 2) Portret: hierbij is sprake van direct contact tussen de gefotografeerde (geportretteerde) en de fotograaf, er wordt bewust geposeerd.
- 3) Fotografische illustratie: een foto van een statisch object (geen persoon), bijvoorbeeld een foto van een landschap.

Ten slotte werd genoteerd of de gepubliceerde foto kleur of zwart-wit was. In deze steekproef voegde deze eigenschap niet veel toe, er is alleen bekend of er in 1975 al kleurenfoto's werden gebruikt of niet. In 1950 was dat nog niet mogelijk en in 2000 wel, maar toen werd er nog steeds gekozen om ook foto's in zwart-wit af te drukken. Hetzelfde gold voor het 'credit', deze kwamen in 1950 nauwelijks voor, in 1975 bij een klein aantal foto's en in 2000 bij het grootste deel van de foto's. De naam van de fotograaf of het persbureau wordt aangegeven in het credit. De paginanummers zijn ook genoteerd. De edities van 1950 hadden zelden meer dan tien pagina's, terwijl bijvoorbeeld de zaterdageditie Trouw van 5 februari 2000 zestig pagina's telde. De gegevens van deze steekproef gaven ook resultaten waaraan conclusies verbonden zijn over het gebruik van foto's op de voorpagina. Hoeveel archieffoto's werden er op de voorpagina gepubliceerd?

Alle foto's werden gecodeerd zoals weergegeven in Tabel 3.2. De verzamelde gegevens van alle foto's werden ingevoerd in SPSS, zodat ze verwerkt konden worden om beter inzicht in de resultaten te verkrijgen²⁴. De cijfermatige antwoorden op bovenstaande vragen werden in overzichtelijke grafieken weergegeven (zie § 4.3).

²⁴ SPSS is een computerprogramma voor statistische analyses (Statistical Package for the Social Sciences).

Bovendien is er van alle onderzochte foto's een digitale foto gemaakt. Deze verzameling beelden is op een cd-rom toegevoegd aan deze scriptie. Hierdoor zijn de foto's van deze steekproef te raadplegen zonder het fotoarchief nodig te hebben.

Fotonummer	1		
Datum	1 februari 1950		
Paginanummer	3		
Kleur / Zwart-wit	Kleur (K)	Zwart-wit (ZW)	
Krant	Trouw (T)	Het Parool (HP)	
Soort foto	Persfoto	Portret	Fotogr. illustratie
Credit	-	ANP	Wubbo de Jong
Archief	Ja	Twijfel	Nee

Tabel 3.2: voorbeeld codeerschema

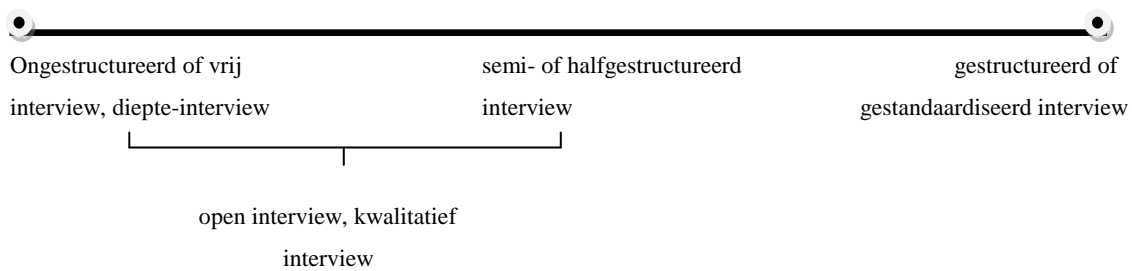
3.4 Theorie en literatuur gericht op methode(n)

In 1991 is door Wim Blom en Levien Willemse de scriptie *Een ingeblikte werkelijkheid* geschreven. In dit onderzoek stond persbureau ABC Press Service centraal. Door middel van interviews is er informatie en kennis vergaard. Blom en Willemse gaan dieper in op de plaats van een persbureau in de Nederlandse persfotografie. De persfotografie komt in deze scriptie duidelijk naar voren en de methode van het onderzoek is inspirerend en nuttig voor het onderzoek naar het fotoarchief van Trouw en Het Parool. In hun inleiding noemen zij direct dat op het gebied van de Nederlandse persfotografie weinig onderzoek is gedaan. Vervolgens wordt ook de ontwikkeling in de jaren dertig genoemd dat de nieuwsfoto meer is dan “een plaatje bij een praatje” (1991: 1). Omdat zij vanuit de hoek van de persbureaus de persfotografie hebben onderzocht, komt hun onderzoek dicht bij dit onderzoek. In beide gevallen moest, wegens gebrek aan geschreven bronnen, gebruik gemaakt worden van interviews. Bovendien bevond ABC Press Service zich in het begin van de jaren dertig tot 1979 op drie verschillende adressen op de Nieuwezijds Voorburgwal (Blom en Willemse, 1991: 128-130)²⁵. Tussen het einde van jaren vijftig tot 1979 zat dit persbureau op nummer 266, recht tegenover het Telegraafgebouw, waar tot 1964 Het Parool en tot 1976 Trouw gevestigd was (Blom en Willemse, 1991: 187).

Een hoofddoel van dit onderzoek is het dagelijks gebruik van het fotoarchief bij Het Parool en Trouw te achterhalen. Hiertoe is geprobeerd zo dicht mogelijk bij het fotoarchief te komen door verschillende personen te benaderen en te interviewen die met het fotoarchief hebben gewerkt. Door een persoon te interviewen die met het fotoarchief gewerkt heeft, werd duidelijk dat

²⁵ ABC Press Service is enkele malen verhuisd op de Nieuwezijds Voorburgwal, van nummer 347 naar 230-232 (1952) en naar 266 (eind jaren vijftig) (Blom en Willemse, 1991: 128-130).

meerdere partijen ermee te maken hadden. Aan de ene kant de werknemers van het fotoarchief zelf en aan de andere kant de werknemers van de fotoredacties van Het Parool en Trouw. Ten slotte konden er ook fotografen met het fotoarchief te maken hebben gehad. Door het zogenaamde sneeuwbalmodel kwam dit onderzoek steeds verder met het benaderen van personen voor interviews. Door informatie van de ene geïnterviewde werd het onderzoek geleid naar de volgende geïnterviewde. Door de interviews kwam er steeds meer informatie over het fotoarchief. Er is een aantal soorten interviews te onderscheiden (Boeije, 2005: 58):

Figuur 3.4: interviews

Er zijn personen geïnterviewd die op verschillende manieren met het fotoarchief te maken hadden, hierbij is geen gebruik gemaakt van een standaard vragenlijst, er waren enkele ruwe vragen. Deze vragen waren gericht op ‘hoe werd het fotoarchief gebruikt’. Hierdoor was er sprake van ‘open interviews’ (Figuur 3.4). Kenmerkend voor dit soort interviews is dat de vragen toegespitst waren op de relatie die de geïnterviewde met het fotoarchief had, de vragen pasten in het referentiekader van de geïnterviewde (Boeije, 2005: 58). Dit wordt ook wel aangeduid als het “narratieve interview”, dat het dichtst bij een alledaags gesprek komt (Bois-Reymond & Wagemakers, 1983: 18). Als er een oud-medewerker van het fotoarchief zelf werd geïnterviewd, werden de vragen gesteld met een invalshoek vanuit het fotoarchief. Hoe kwamen de foto’s bij het fotoarchief terecht? Hoe werden de foto’s die van de fotoredacties kwamen gearchiveerd? Hoe werden aanvragen van de fotoredacties verwerkt? Als er een fotoredacteur werd geïnterviewd werden er vragen gesteld over hoe de fotoredactie foto’s selecteerde en wie bepaalde of een foto wel of niet gearchiveerd werd. Werd er een fotograaf op pad gestuurd met een opdracht of werd er een archieffoto geplaatst? Door deze manier van aanpak ontstonden er open interviews en ontstond een beeld van het fotoarchief vanuit verschillende invalshoeken.

Het afnemen van interviews is een vorm van orale geschiedschrijving of mondelinge geschiedenis (Werkman, 2001: 9). In ongeletterde culturen was het mondeling overbrengen van informatie en kennis de enige optie. Bij gebrek aan geschreven bronnen kan de mondelinge overdracht van gegevens noodzakelijk zijn en het is tegelijkertijd de oudste manier van geschiedenis (Werkman, 2001: 11). De aandacht voor orale geschiedenis is gegroeid toen in de twintigste eeuw meer onderzoeken werden gedaan naar arbeidersklassen, het alledaagse leven

en ‘zwijgende groepen’, waar weinig geschreven bronnen over bestonden (Bois-Reymond & Wagemakers, 1983: 9-10). Zoals eerder al is opgemerkt was het gebrek in dit onderzoek aan geschreven bronnen over het fotoarchief van Het Parool en Trouw en persfotografie de belangrijkste reden om interviews af te nemen.

Twee gevaren bij het gebruiken van interviews als bronnenmateriaal zijn dat de interviewer zijn eigen draai en interpretatie kan meegeven aan de ontvangen informatie en dat de betrouwbaarheid van de geïnterviewden moeilijk is in te schatten (Werkman, 2001: 33). Door het geheugen van de geïnterviewden is het mogelijk dat de informatie die wordt verkregen veranderd is, passages kunnen aangedikt of juist vergeten zijn, en de geïnterviewde maakt misschien al een selectie bij het geven van informatie. Als door een interview een nieuwe naam naar voren komt, die leidt tot een volgend interview (sneeuwbalmethode), dan heeft de eerste geïnterviewde al invloed gehad op het onderzoek. Door de persoonlijke voorkeuren van de eerste geïnterviewde zal het onderzoek misschien niet leiden tot bepaalde andere personen, bijvoorbeeld van de concurrent. Dit kan schadelijk zijn voor het onderzoek. In dit onderzoek zou er bijvoorbeeld een grote rivaliteit kunnen zijn tussen Het Parool en Trouw, waardoor het fotoarchief tussen twee concurrerende partijen zat. Als dit het geval geweest zou zijn, wat overigens niet is gebleken, dan zou dit onderzoek daar rekening mee moeten houden met het selecteren van de geïnterviewden en met hun oordelen over andere personen en zaken. Informatie die wordt verkregen door interviews moet altijd beoordeeld worden op het waarheidsgehalte. In dit onderzoek is dat gedaan door van verschillende personen dezelfde verhalen te horen. De verschillen tussen dezelfde soort verhalen zijn dan interessant. Als een medewerker van het fotoarchief zou vertellen dat er elke dag 800 foto’s binnen kwamen, en een andere medewerker zou het getal 50 noemen, dan is er sprake van een bijzonder verschil. De vervolgstap is om beide uitspraken te herleiden, misschien werkte de ene medewerker in de jaren vijftig en andere in de jaren negentig of werkte de ene bij het tekstarchief en de andere bij het fotoarchief. Op verschillende manieren wordt er geprobeerd de uitspraken in een context te plaatsen, waardoor de uitspraak beoordeeld kan worden. Het is de bedoeling dat het om “oral history” gaat en niet om “oral fantasy” (Werkman, 2001: 38).

Omdat interviews afnemen ook valkuilen kan bevatten, is ervoor gekozen om het verzamelen van informatie en kennis over het fotoarchief van Het Parool en Trouw uit te breiden met een kwantitatieve steekproef. Hierdoor is het onderzoek niet geheel gebaseerd op interviews, maar wordt de informatie via verschillende methoden vergaard. De uitkomsten van de interviews en de kwantitatieve steekproef komen samen om de kennis een stevigere basis te geven.

4 Hoe werd het fotoarchief bij Het Parool en Trouw gebruikt?

Dit hoofdstuk gaat over de rol van het fotoarchief bij Het Parool en Trouw voordat de overdracht naar Spaarnestad Photo had plaatsgevonden. Hoe gebruikten beide kranten het fotoarchief?

Bij de digitalisering is er een digitale beeldbank gemaakt van het fotoarchief. Hier komt het gegeven vandaan dat het fotoarchief dat naar Spaarnestad Photo is gegaan uit ongeveer 600.000 foto's zou bestaan. In verschillende notulen en verslagen van Spaarnestad Photo wordt er over dit aantal gesproken, soms werd zelfs 660.000 genoemd. Op de digitale beeldbank blijkt een aantal van 633.813 foto's te staan (zie § 5.3.2). Dit zijn foto's van Het Parool en Trouw, zowel gepubliceerde als niet gepubliceerde foto's (Interviews: Van Breda, Elenbaas, Augustinus, De Vos, Sprenkeling). Het zijn afdrukken van foto's en veel zogenaamde telex-foto's, die via telexapparaten op de redactie binnenkwamen (zie § 4.4.1). Het Parool en Trouw zijn beide als dagblad gestart in 1945, als vervolg op hun verzetsactiviteiten. Het moment dat er geen foto's meer werden afgedrukt en dit fotoarchief dus niet meer werd aangevuld ligt ongeveer rond de eeuwwisseling. De digitale fotografie had halverwege de jaren negentig grote invloed op de fotoredacties van beide dagbladen (Interview: Elenbaas). Dit betekent dat er maximaal 55 jaar aan krantenfoto's in het archief kan zitten. Volgens Peter Elenbaas en Nienke Denekamp werden er rond de eeuwwisseling geen foto's meer afgedrukt. In deze periode hebben beide kranten samen ongeveer 33.700 edities uitgebracht²⁶.

Figuur 4.1: Gemiddeld aantal archiefphoto's per editie van de krant

In de periode van 55 jaar moeten er gemiddeld per editie van de kranten bijna negentien foto's aan het archief zijn toegevoegd. Dit betekent dat Het Parool en Trouw samen per editie

²⁶ Dit aantal is gebaseerd op het nummer van de krant op 1 februari 2000 van Het Parool (16.848) en Trouw (16.961). (Deze edities zijn gebruikt voor de kwantitatieve steekproef) Bij elkaar opgeteld is dit 33.809, als richtpunt voor deze vergelijking/rekensom is 33.700 genomen. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit zeker geen exacte en betrouwbare getallen zijn (Trouw +113). Op 1 februari 2000 had Trouw volgens haar gegevens meer edities uitgebracht dan Het Parool. Op 30 mei 2009 heeft Trouw 19.798 edities en Het Parool 19.819. Negen jaar later heeft Het Parool volgens hun gegevens weer meer edities dan Trouw uitgebracht (Het Parool +21). Dit zou betekenen dat Het Parool in deze negen jaar 134 edities meer heeft uitgebracht.

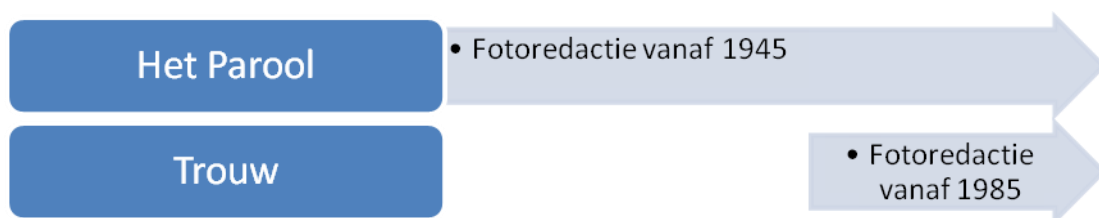
Ter controle: 1 jaar = 52 weken x 6 edities = 312 edities, min zes feestdagen (kerst (2x), Pasen, Pinksteren, Hemelvaart en oud&nieuw) = 306 edities per jaar. 55 jaar x 306 edities = 16.830. Dit getal komt in de buurt van de nummers op kranten van 1 februari 2000.

gemiddeld 38 foto's archiveerden. Hieruit kan een voorzichtige conclusie getrokken worden: het fotoarchief van beide kranten werd de gehele periode van 55 jaar dagelijks gebruikt. In ieder geval in de richting van de fotoredactie naar het fotoarchief toe, elke dag werden er foto's gearchiveerd.

Hoe het fotoarchief door Het Parool en Trouw werd gebruikt komt in dit hoofdstuk aan bod. Belangrijk onderdeel is de kwantitatieve steekproef naar het gebruik van archieffoto's. De resultaten worden naast de interviews gelegd. Waar waren de fotoredacties van Het Parool en Trouw en hoe vaak gebruikten zij het fotoarchief? Ten slotte wordt aan de hand van de interviews met fotoredacteuren, medewerkers van het fotoarchief en fotografen een beeld gegeven van de dagelijkse werkzaamheden met het fotoarchief. Hierdoor zal duidelijk worden wat de rol van het fotoarchief voor Het Parool en Trouw was en hoe het door hen werd gebruikt.

4.1 Waar was de fotoredactie?

De eerste werkdag van Het Parool was op 7 mei 1945. Tijdens de oorlog werd Jeanne Roos door de eerste hoofdredacteur, Frans Goedhart, gevraagd om bij Het Parool te komen werken als fotoredactrice²⁷ (Mulder & Koedijk, 1996: 44). Dit geeft aan dat Het Parool al sinds de oprichting aandacht besteedde aan het idee van een fotoredactie en al een fotoarchief. Roos schreef in de inleiding van *Het Parool 1940 – 1990* het volgende: “Ik besepte me echter dat er een fotoarchief diende te worden aangelegd (Berends, 1990: 14). Dit was in 1945 en ze verzamelde alle foto's en stopte ze in bruine enveloppen en schreef het onderwerp erop. De eerste mappen waren “Invasie” en “NSB”, een dag later waren ze gestolen (zie citaat § 2.3). Van Trouw, ook opgericht in 1945 als dagblad, kan dit niet gezegd worden. Volgens Jeanette de Vos (fotoredactrice Trouw) en Wim Jansen (Adjunct-hoofdredacteur Trouw) kreeg dagblad Trouw pas een fotoredactie in 1985²⁸. Eén van de eerste fotoredacteuren was Arjen Ribbens, waarna De Vos sinds 1986 werkzaam is als fotoredactrice bij Trouw (Interviews: De Vos en Jansen).

Figuur 4.2: periode van de fotoredacties bij de kranten

²⁷ Frans Goedhart begon met de *nieuwsbrief van Pieter 't Hoen*, het verzetsblad dat uitgroeide tot Het Parool. Na de bevrijding heeft hij een grote rol gespeeld in Het Parool als dagblad.

²⁸ Het Algemeen Handelsblad had in 1924 al een fotoredacteur (Wijfjes, 2004: 163).

Afbeelding 4.1: Telegraafgebouw, Collectie Spaarnestad Photo/Wiel van der Randen, 3 februari 1943.

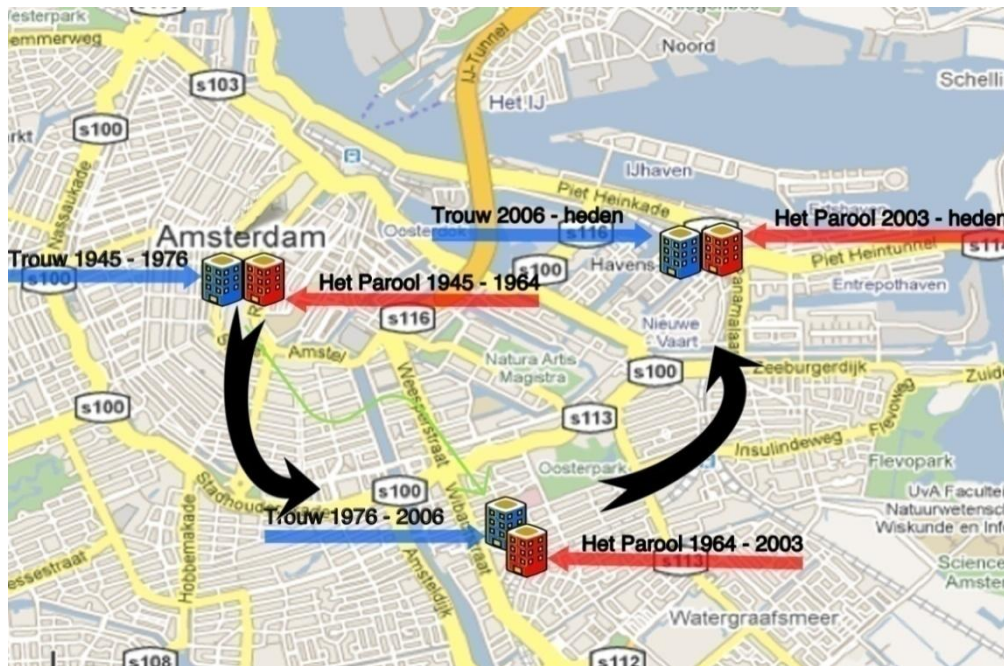
In 1930 liet De Telegraaf een nieuw gebouw op de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam bouwen (Van de Plasse & Verbei, 2005: 56)²⁹. Omdat er tussen 1945 en 1949 een verschijningsverbod voor De Telegraaf bestond trokken Het Parool en Trouw in dit gebouw, zij konden hier hun redacties plaatsen en de drukpersen gebruiken (Mulder & Koedijk, 1996: 31)³⁰. De tweede verdieping van het Telegraafgebouw, die tijdens de Tweede Wereldoorlog toebehoorde aan de *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*, was voor Het Parool. In juli 1945 nam Trouw de derde etage in gebruik (Mulder & Koedijk, 1996: 42). Later verhuisde Trouw naar de overkant van de straat, met de ingang aan de Postzegelmarkt (Hielkema, 2007). Dit was de situatie tot in 1964 het nieuwe gebouw aan de Wibautstraat in Amsterdam opende voor Het Parool (Mulder & Koedijk, 461). De Telegraaf en Het Parool bewoonden dus tussen 1949 en 1964 hetzelfde gebouw³¹. In de Wibautstraat kwam ook de Volkskrant te zitten, die eerder ook

²⁹ Hak Holdert liet een 2,5 hectare groot pand bouwen, “een ware dagbladkathedraal van baksteen, glas en staal” (Wijffjes, 2004: 160). Volgens Wijffjes is het beïnvloed door Amerika en het gebouw bevatte de modernste snuffjes, waaronder een redactiezaal, telexverbindingen en 25 stations voor interne buizenpost.

³⁰ De locatie rond het Telegraafgebouw aan de Nieuwezijds Voorburgwal 225 was in trek bij meerdere kranten. Het Algemeen Handelsblad zat er al sinds 1831. Ook de Amsterdammer, Het Nieuws van de Dag, De Telegraaf, De Tijd, De Nieuwe Dag, De Standaard en De Volkskrant en drukkerijen, persbureaus en een journalistencafé (Scheltema) zaten er. Later verlieten de kranten de Nieuwezijds Voorburgwal, De Telegraaf ging naar de Basisweg (Amsterdam) (Wikipedia, trefwoord: *Nieuwezijds voorburgwal*).

³¹ De Telegraaf verhuisde in 1974 van de Nieuwezijds Voorburgwal naar de Basisweg (Amsterdam) (Van der Plasse & Verbei, 2005: 106)

gehuisvest was op de Nieuwezijds Voorburgwal. Zodoende was een groot deel van de Nederlandse landelijke dagbladen in dezelfde straat gevestigd. In 1976 verhuisde Trouw ook naar de Wibautstraat (Van de Plasse & Verbei, 2005: 107). Frits van Exter, destijds hoofdredacteur Trouw, noemde dit het omslagpunt voor de krant, “de Nieuwezijds was toen al niet meer het magische centrum van de vaderlandse dagbladjournalistiek” (Van Exter, 2007). Op de begane grond stonden de drukpersen en op de eerste en tweede verdieping zat Het Parool. De derde verdieping was voor Trouw, tot in 2003 Het Parool vertrok en een nieuw gebouw op het Oostenburgereiland in Amsterdam betrok. Trouw volgde dezelfde weg drie jaar later, in 2006.

Afbeelding 4.2: locaties Het Parool en Trouw

In de jaren tachtig en negentig werkte Jan van Breda bij het fotoarchief en Jaap Augustinus werkte er vanaf de jaren de negentig. Beide medewerkers werkten voor het zogenaamde “krantenarchief” (Interviews: Van Breda en Augustinus). Op de eerste verdieping van het gebouw in de Wibautstraat was zowel het tekst- als het fotoarchief gevestigd, de fotoredacties van Het Parool en Trouw respectievelijk op de tweede en derde verdieping. Vóór de jaren tachtig hadden beide kranten een apart fotoarchief, in het begin van de jaren tachtig is het samengevoegd. In deze periode van twintig jaar waren er ongeveer tien medewerkers actief in het krantenarchief. Van Breda en Augustinus waren hoofdzakelijk werkzaam bij de fotoafdeling van het archief. Sprenkeling legde de structuur van het krantenarchief als volgt uit: elke nieuwe werknemer begon met het knippen en plakken van krantenartikels, pas later kwamen extra taken in beeld. Zodoende werd het niet alleen het fotoarchief genoemd, maar ook het krantenarchief. Van Breda noemde het tijdens de interviews enkele malen het ‘PCM-archief’. Het Parool was

van 1968 tot 1993 onderdeel van de Perscombinatie en behoorde van 1994 tot 2003 tot PCM. Het Parool stapte tegelijk met de verhuizing uit PCM. Trouw trad in 1975 toe tot de Perscombinatie en is sinds 1994 in handen van PCM.

4.2 Kwantitatieve steekproef

Zoals hierboven vermeld vormen de interviews, met personen die op de één of andere manier met het fotoarchief hebben gewerkt, de basis van dit onderzoek. Om dit uit te breiden is er voor gekozen om een kwantitatieve steekproef naar het gebruik van archiefphoto's door Het Parool en Trouw uit te voeren. In § 3.3.3 is in een introductie deze steekproef beschreven.

De vraag die centraal staat voor deze steekproef is in welke mate de fotoredacties van Het Parool en Trouw hun eigen fotoarchief raadpleegden. Bovendien komt het kwantitatieve gebruik van foto's door beide kranten aan bod. Werden er bijvoorbeeld steeds meer of minder foto's gepubliceerd tussen 1950 en 2000? Zoals in Figuur 4.1 te zien is moeten beide kranten elke dag gemiddeld negentien foto's hebben gearchieveerd. Ervan uitgaande dat de kranten in de jaren vijftig veel minder pagina's en foto's bevatten dan in de jaren negentig, kan gesteld worden dat dit aantal in de beginjaren van beide kranten lager dan negentien en in het laatste decennium hoger dan negentien ligt.

In februari van de jaartallen 1950 en 2000 is het aantal pagina's van één week opgeteld en weergegeven in Tabel 4.1. Hiervoor is de eerste week van februari betrokken in de steekproef. Deze week is gekozen omdat er normaal gesproken geen grote en bijzondere evenementen plaatsvinden, zoals Koninginnedag of een groot sportevenement. Door dit soort gebeurtenissen kan de invulling en het uiterlijk van de krant sterk afwijken van het gemiddelde.

	1950	2000
Het Parool	44 pagina's	173 pagina's [+ 293 %]
Trouw	38 pagina's	168 pagina's [+ 342 %]

Tabel 4.1: aantal pagina's in de week van 1 tot en met 7 februari van 1950 en 2000

Aan de getallen in Tabel 4.1 is te zien dat het aantal pagina's per week van zowel Het Parool als Trouw bijna is verviervoudigd. Aangenomen kan worden dat in 1950 minder foto's werden gepubliceerd dan in 2000, omdat er bijna vier keer zo weinig pagina's beschikbaar waren. Bovendien waren er meer pagina's gevuld met advertenties in 2000 dan in 1950. In § 4.3 komen de resultaten van de kwantitatieve steekproef aan bod en wordt verder ingegaan op deze uitspraak.

Bert Sprenkeling was fotograaf en fotoredacteur bij Het Parool in de periode tussen 1955 en 1996. Hij heeft meerdere decennia met het fotoarchief te maken gehad, grote delen van fase I en II van het fotoarchief. Volgens Sprenkeling gingen er elke dag foto's naar het fotoarchief, in ieder geval de gepubliceerde foto's. Er was in de jaren zeventig en tachtig op de fotoredactie een bak waar alle gepubliceerde foto's in gingen. De foto's die niet gepubliceerd waren, kwamen in een lade rechtsonder van het bureau van de fotoredacteur terecht. Alle foto's die per dag op de redactie binnenkwamen en niet werden gepubliceerd gingen in deze lade. De bak en de lade met foto's gingen van de fotoredactie naar het fotoarchief. Sprenkeling maakte in die jaren ook dagen mee dat er geen enkele foto uit het archief werd gehaald, er waren dagen dat er geen foto nodig was uit het fotoarchief (Interview: Sprenkeling). Jeanette de Vos en Jaap Augustinus gaven aan dat er in de jaren negentig elke dag een stapel van tientallen foto's van de fotoredacties naar het fotoarchief ging. Hieruit kan worden geconcludeerd dat in de verschillende decennia elke dag foto's vanaf de fotoredactie naar het fotoarchief gingen, want elke editie van Het Parool en Trouw bevat foto's. In de richting van de fotoredactie naar het fotoarchief is duidelijk geworden dat er dagelijks foto's werden verstuurd en gearhiveerd. De volgende vraag is hoe dit eruit ziet in de andere richting, die van het fotoarchief naar de fotoredactie.

Figuur 4.3: wisselwerking archief en redactie

Stonden er elke dag foto's in Het Parool en Trouw die uit hun eigen fotoarchief afkomstig zijn? Volgens Sprenkeling was dit in de jaren zeventig en tachtig niet altijd het geval. Maar hoeveel foto's kwamen er uit het eigen fotoarchief? Dit was de hoofdvraag voor de uitgevoerde steekproef. Van elke foto zijn enkele gegevens genoteerd (zie Tabel 3.2). De belangrijkste vraag bij elke foto was: is het een archieffoto? Het kon een foto zijn die niet ouder was dan één dag en dus speciaal was gemaakt voor de eerstvolgende editie van de krant. Dan was er sprake van een actuele foto. Aan de andere kant kon het een 'oudere' foto zijn. Een foto die al eerder is gemaakt, bijvoorbeeld voor een andere gebeurtenis. Dit kon een week geleden zijn, maar ook twintig jaar geleden zijn. In beide gevallen was het een archieffoto, want de foto was niet gemaakt voor het nieuwsbericht waar hij op dat moment voor gepubliceerd werd. Het verschil tussen een actuele foto en een archieffoto zit in het verschil tussen de aanleiding waar de foto in eerste instantie voor gemaakt is en de aanleiding waardoor de foto in de krant staat.

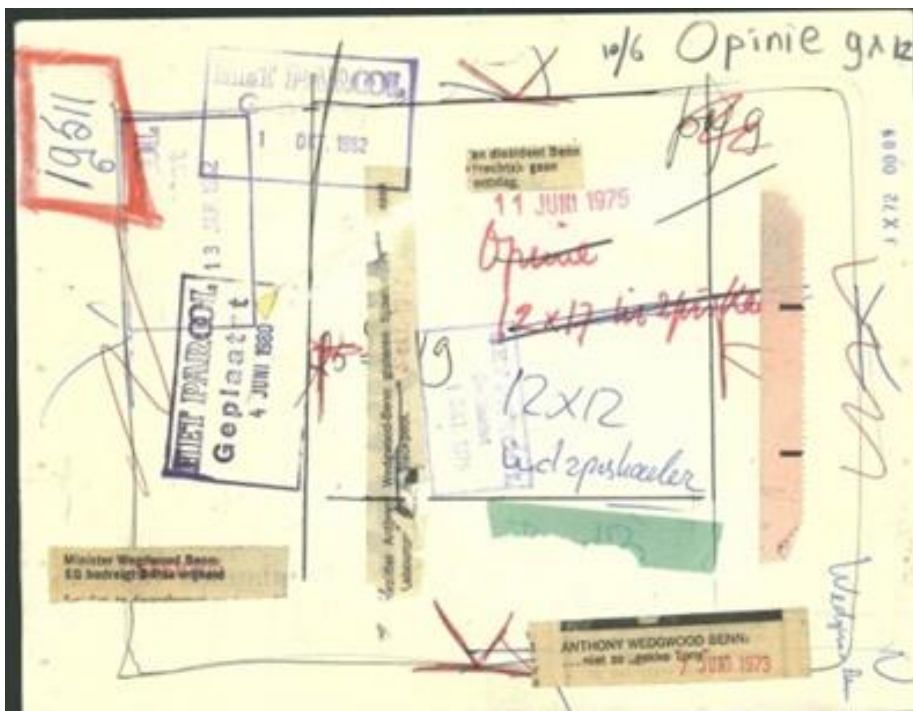
Voorbeeld: actuele foto of archieffoto?

In Het Parool van 6 februari 1975 stond op pagina 4 een foto van de Engelse minister Wedgwood Benn (Afbeelding 4.3). De mogelijkheid bestaat dat er op 5 februari 1975 een persconferentie was geweest waar Benn had gesproken. Er is een foto gemaakt en die kwam een dag later in de krant te staan. In dat geval zou het om een actuele foto gaan. Het is echter ook mogelijk dat een dergelijke persconferentie en deze foto een paar dagen of maanden ervoor had plaatsgevonden. En dat die foto toen in de krant was verschenen, op dat moment was deze foto actueel, maar op 6 februari niet meer. De krant had bijvoorbeeld een portretfoto nodig van Benn en gebruikte daar een archieffoto voor. In dit voorbeeld ging het op 6 februari om een archieffoto. Van de oorspronkelijke foto is alleen het hoofd van Benn uitgesneden (Afbeelding 4.4). Op de achterzijde van de foto is te zien dat deze foto meerdere malen geplaatst is.

Afbeelding 4.3: Het Parool 6 februari 1975, (fotonummer 412)

Afbeelding 4.4: gevonden archieffoto, fotograaf onbekend.

Afbeelding 4.5: achterzijde gevonden archieffoto

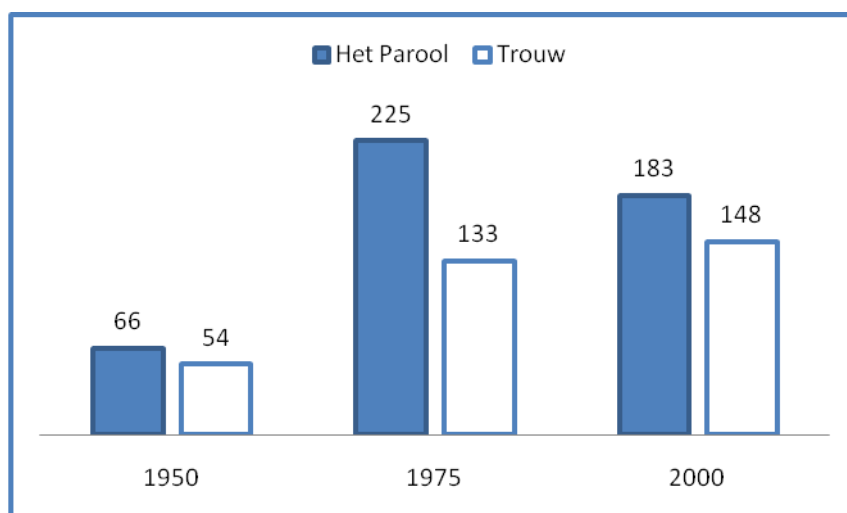
Van elke foto werd onderzocht of het een archieffoto zou kunnen zijn. Als een foto werd benoemd als archieffoto, hoefde dat niet te betekenen dat het afkomstig was uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Er kan een ander archief geraadpleegd zijn. Het kan bijvoorbeeld een foto uit een familiearchief zijn, maar ook uit een archief van een persbureau. Nadat was vastgesteld dat de foto een archieffoto was of zou kunnen zijn, werd de tweede vraag gesteld: is de foto afkomstig uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw? Dit was een beduidend lastiger te beantwoorden vraag. Onder de foto's stond niet vermeld of het om een archieffoto ging en waar de foto dan vandaan kwam. De werkwijze van de steekproef ging als volgt: door het bijbehorende artikel, de kop erboven en het onderschrift van de foto kon in veel gevallen vastgesteld worden dat het om een actuele foto ging. Maar in een groot aantal gevallen werd hierdoor ook duidelijk dat een archieffoto was. Een derde groep foto's was moeilijk te benoemen als actuele of archieffoto, dit zijn de twijfelgevallen. Om de kwantitatieve steekproef betrouwbaar te maken is de groep twijfelgevallen aan een nadere analyse onderworpen. Bij deze foto's is geprobeerd ze terug te vinden in het fotoarchief zoals dat in 2009 bij Spaarnestad Photo ligt. Door de informatie op de achterzijde kan duidelijk worden of de foto toentertijd al een archieffoto was, indien de foto te vinden is (zie § 4.3.3).

Omdat het in eerste instantie de vraag was of duidelijk zou worden dat een foto uit een archief kwam en het vervolgens erg moeilijk was om vast te stellen of het dan uit het archief van Het Parool en Trouw kwam, is er gekozen om foto's te benoemen als "wel" en "niet" archiefmateriaal. In de zoektocht om foto's uit de steekproef te vinden in het fotoarchief van Het Parool en Trouw bleek dat er foto's gepubliceerd waren die van reisbureaus afkomstig waren, zoals bij een artikel over Schotland, of van een filmhuis als ging om foto's van een film. Dat kunnen foto's zijn die door Het Parool of Trouw één keer geplaatst zijn, maar toch niet actueel waren. In dat geval is er gebruik gemaakt van archieffoto's van andere partijen. In deze steekproef en zoektocht in het fotoarchief is gebleken dat dat niet vaak voorkwam.

Het genre van de foto's is ook benoemd. In dit onderzoek zijn drie verschillende genres onderscheiden. De persfoto, portretfoto en de fotografische illustratie (zie §3.3.3). Door deze indeling kan een uitspraak volgen over welk genre foto's het meest gebruikt worden uit het eigen archief. Wellicht gebruikten Het Parool en Trouw het fotoarchief vooral voor portretfoto's. Bovendien kunnen er ook verschillen tussen beide kranten bestaan. Deze resultaten geven meer informatie over het gebruik en de functie van archieffoto's in de krant. Ten slotte is in deze steekproef niet gekeken naar de grootte van de foto's, dan zou het de analyse te omvangrijk worden. Een kleiner aantal foto's betekent tegelijkertijd niet dat er minder ruimte voor foto's in de krant is ontstaan. In dit onderzoek zijn hoofdzakelijk het aantal foto's, het genre en het verschil tussen een archieffoto en een actuele foto onderzocht.

4.3 Resultaten steekproef

De kwantitatieve steekproef is uitgevoerd met 36 kranten en resulteerde in 809 foto's. Het aantal foto's is over de drie jaartallen voor Het Parool en Trouw als volgt verdeeld:

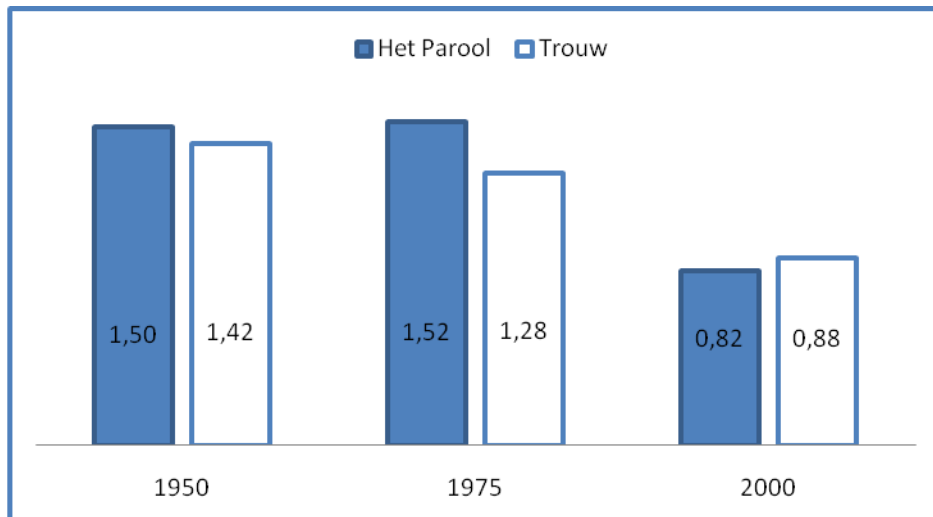
Figuur 4.4: aantal foto's per krant per onderzochte periode (1 t/m 7 februari)

Duidelijk is het verschil in aantal foto's tussen 1950 aan de ene kant en 1975 en 2000 aan de andere kant. Alleen Trouw geeft een algehele stijging weer. Opmerkelijk is dat Het Parool in 1975 meer foto's publiceerde (225) dan in 2000 (183). Zoals in de vorige paragraaf werd beweerd stijgt het aantal gepubliceerde foto's. In 1950 publiceerden Het Parool en Trouw in één week samen 120 foto's. In 1975 was dat 358 en in 2000 publiceerden beide kranten 331 foto's. Geconcludeerd kan worden dat Het Parool en Trouw vanaf 1950 elke dag foto's publiceerden en dat binnen 25 jaar het aantal foto's enorm is gestegen. Het laatste kwart van de 20ste eeuw heeft deze stijging niet of nauwelijks doorgezet, Het Parool publiceert zelfs minder foto's en het aantal foto's in Trouw is slechts licht gestegen. Als Tabel 4.1 en Figuur 4.4 naast elkaar gelegd worden, wordt duidelijk dat beide kranten veel meer pagina's per krant maakten, waardoor er meer ruimte voor foto's ontstond. Daarom is het interessant om te kijken naar het percentage foto's dat Het Parool en Trouw per pagina publiceerden in plaats van het totale aantal in de drie onderzochte jaartallen.

4.3.1 Aantal foto's per pagina

De edities van Het Parool en Trouw hadden in 1950 relatief weinig pagina's, daarom was het aantal foto's ook laag. In 1975 hadden beide kranten veel meer pagina's tot hun beschikking en werden er dus ook meer foto's gepubliceerd. Procentueel verschilt het aantal foto's per pagina in 1950 en 1975 niet veel (zie Figuur 4.5). Het aantal foto's steeg van 120 naar 358, maar het

aantal pagina's steeg ook, van 82 naar 252. Hieruit volgt dat het aantal foto's per pagina van Het Parool en Trouw in 1950 en 1975 niet veel verschilt. Een ander beeld treedt op als het jaartal 2000 in deze vergelijking wordt betrokken. Het Parool en Trouw maakten in 2000 per week samen 392 pagina's krant, maar publiceerden slechts 231 foto's. Het gemiddelde aantal foto's is in Het Parool bijna gehalveerd en dat is een opmerkelijk verschil.

Figuur 4.5: aantal foto's per pagina

In de jaren zestig groeide Het Parool enorm en kwam tot een oplage van ruim 160.000. De Perscombinatie werd samen met de Volkskrant opgericht en de verhuizing naar het eigen gebouw in de Wibautstraat was een feit. Dit zijn enkele verklaringen voor het feit dat Het Parool in 1975 meer pagina's maakte. Ondanks deze grote ontwikkelingen van Het Parool eind jaren zestig ging het in eind jaren zeventig niet beter met de krant. De oplagecijfers daalden met duizenden en in de jaren tachtig was de oplage nog maar 100.000. Een andere verklaring voor het lager aantal foto's in 2000 ten opzicht van 1975 is de invoering van de dagelijkse bijlage PS op tabloid formaat. In de steekproef is elke pagina geteld als pagina, ongeacht het formaat. Sprenkeling droeg enkele andere redenen aan, hij was fotograaf en fotoredacteur bij Het Parool. In de jaren zestig begon Het Parool grotere foto's te publiceren. In de jaren hiervoor waren de meeste foto's twee kolommen breed. Hierdoor was er veel ruimte voor tekst op de pagina en konden er meerdere foto's per pagina gepubliceerd worden. Eind jaren zestig kwamen er foto's in de krant van vier en vijf kolommen, waardoor er veel minder tekst op de pagina paste. Volgens Sprenkeling was het tot begin jaren zeventig een strijd tussen de schrijvende journalisten en de fotografen. De journalisten zagen elke foto als bedreiging voor hun artikel, hoe groter de foto hoe minder tekst zij konden leveren. In de jaren zeventig veranderde dat bij Het Parool. Foto's werden belangrijker gevonden en er kwam zelfs een nieuw katern "Extra". Hier was speciaal ruimte voor veel foto's en er werden al enkele kleurenfoto's gepubliceerd. Deze uitbreiding was bedoeld voor 'lichte' informatie, zoals een consumentenrubriek en een

jongerenpagina voor tieners en twintigers (Mulder & Koedijk, 1996: 465). Sprenkeling vertelde dat op zulke pagina's ruimte was voor een groot verhaal met een grote foto. Normaal gesproken was dat onmogelijk in de krant, alle ruimte was kostbaar en werd nuttig en efficiënt gebruikt worden. Een pagina gevuld met één interview en enkele foto's komt tegenwoordig veel voor, maar in de jaren zeventig was het nieuw (Interview: Sprenkeling).

Hopkinson beweert dat de foto in de Amerikaanse kranten vanaf de jaren twintig een opmars maakte, tussen 1935 en 1955 was er sprake van de 'golden age' voor de geïllustreerde tijdschriften (1971: 10). De kranten gingen minder foto's plaatsen, maar wel op groter formaat. The Times startte vaak met één grote foto op de voorpagina, een halve pagina was geen uitzondering. Aangezien het formaat van de foto's niet is meegenomen in deze steekproef, lijkt het aannemelijk dat Het Parool en Trouw inderdaad minder foto's zijn gaan plaatsen, maar wel grotere.

4.3.2. Genre

Wat voor foto's publiceerden Het Parool en Trouw? Hopkinson geeft aan dat in Amerikaanse kranten in de jaren tien een foto negen van tien keer een politicus was en misschien een sportman. Als de persoon maar stilstond (1971: 9). In decennia daarna ontwikkelde ook het genre van de foto in de krant. Het waren niet alleen maar statische foto's van personen.

In deze steekproef worden drie verschillende genres onderscheiden: persfoto, portretfoto en een fotografische illustratie. In de drie onderzochte jaartallen komen deze drie genres als volgt voor bij Het Parool en Trouw:

Het Parool	Persfoto	Portret	Fotografische illustratie
1950	28	30	8
1975	68	120	37
2000	92	54	37
Totaal	188	204	82

Tabel 4.2: aantal foto's Het Parool per genre per jaartal

Trouw	Persfoto	Portret	Fotografische illustratie
1950	25	14	15
1975	57	52	24
2000	89	40	19
Totaal	171	106	58

Tabel 4.3: aantal foto's Trouw per genre per jaartal

Beide kranten laten in deze drie jaartallen zien dat het aantal persfoto's sterk toeneemt. Trouw publiceerde in de drie onderzochte jaartallen voornamelijk persfoto's, dat was voor Het Parool anders. In 1950 en 1975 werd het grootste aandeel in Het Parool gevormd door de portretfoto's. Alleen in 2000 is deze verhouding andersom, dan vormen de persfoto's de meerderheid. Over het algemeen kan gezegd worden dat de fotografische illustratie het minst wordt gebruikt. Ten slotte vallen de 120 portretfoto's in Het Parool van 1975 op. In de jaren zestig werd de "editorial page" geïntroduceerd bij Het Parool door hoofdredacteur Herman Sandberg³². Op de pagina 'politiek' werd ruimte gemaakt voor meningen, deze konden afkomstig zijn van lezers, maar vooral van medewerkers. Hierdoor konden meerdere meningen in de krant verschijnen zonder de overheersende opinie van de krant te verliezen. Meningsverschillen op de werkvloer werden zo opgelost (Mulder & Koedijk, 1996: 462). Redacteurs van Het Parool schreven beschouwingen over allerlei onderwerpen en daarbij werd een kleine portretfoto geplaatst³³.

“Sandberg hield de scheiding in stand tussen de mening van individuen en de opinie van de krant, en de redacteurs konden hun kijk op de wereld kwijt. Bovendien werd hun ijdelheid gestreeld door dat fotootje.”
(Mulder & Koedijk, 1996: 462)

Dit soort foto's is tegenwoordig in veel kranten te zien (Afbeelding 4.6 t/m 4.13). Bij columns van vaste schrijvers wordt vaak een kleine portretfoto geplaatst. Dit is een reden voor het grote aantal portretfoto's in Het Parool van 1975.

³² Hoofdredacteur van Het Parool van 1961 tot 1981, hij was ook betrokken bij de krant als verzetsblad. Na de bevrijding begon hij als buitenlandcorrespondent.

³³ Sjoerd van der Schaaf en Jan Beishuizen, Mulder & Koedijk, 1996: 462

Afbeelding 4.6: Trouw 01-02-75 (nr. 134)

Afbeelding 4.7: Het Parool 01-02-75 (nr. 276)

Afbeelding 4.8: Het Parool 04-02-75 (nr. 364)

Afbeelding 4.9: Het Parool 06-02-75 (nr. 410)

Afbeelding 4.10: Trouw 01-02-00 (nr. 494)

Afbeelding 4.11: Trouw 04-02-00 (nr. 556)

Afbeelding 4.12: Het Parool 03-02-00 (nr. 364) H. W. Sandberg

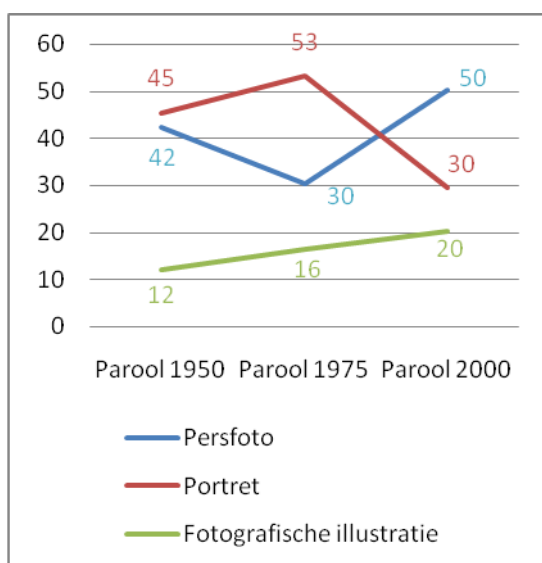
Afbeelding 4.13: Het Parool 04-02-00 (nr. 714) F. Rottenberg

Het verschil in aantal foto's en pagina's in 1950, 1975 en 2000 wordt in bovenstaande grafieken buiten beschouwing gelaten, belangrijker zijn de verhoudingen tussen de genres per periode (Figuur 4.6 en 4.7). De fotografische illustratie wordt door Trouw steeds minder en door Het Parool steeds meer gebruikt. Dit betekent dat Trouw een kleiner gedeelte van het totaal aantal foto's invult met fotografische illustraties. Dit percentage daalt van 28 naar 13 procent. Voor Het Parool is dit andersom, het percentage fotografische illustraties stijgt van 12 naar 20 procent. Voor beide kranten geldt dat een betrekkelijk klein deel van de foto's wordt ingevuld met fotografische illustraties.

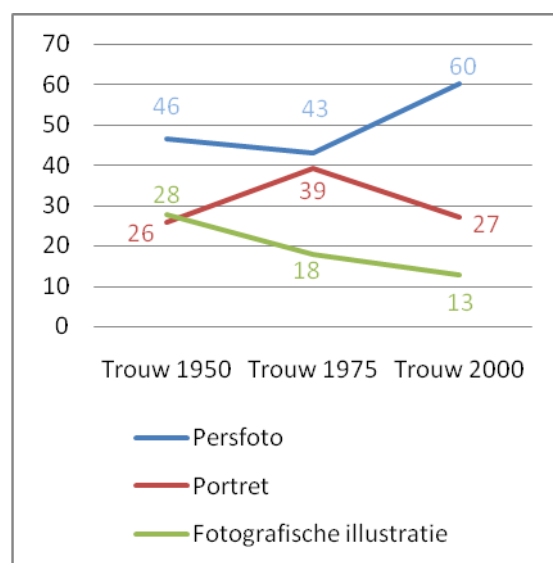
De portretfoto's maken bij Het Parool en Trouw een vergelijkbare curve. Tussen 1950 en 1975 stijgt het percentage portretfoto's, waarna dit in 2000 gedaald is. Een belangrijk verschil is dat Trouw in de drie onderzochte jaartallen altijd een hoger percentage persfoto's publiceerde. Het Parool vulde in 1950 en 1975 het grootste deel van de krant met portretfoto's. In 1975 lag dit

percentage zelfs op 53 procent. De persfoto's geven bij Het Parool en Trouw wederom een vergelijkbare curve weer. Na 1950 daalt het percentage persfoto's voor beide kranten en na 1975 stijgt het aandeel persfoto's.

In 1950 publiceerde Trouw een gelijk deel aan fotografische illustraties en portretten en een groter deel aan persfoto's (46 procent). Dit was voor Het Parool anders, veel minder fotografische illustraties en bijna evenveel persfoto's als portretfoto's. In 1975 was het aandeel portretfoto's in Het Parool 53 procent. Trouw publiceerde in 1975 ongeveer evenveel persfoto's als portretfoto's. In 2000 laten Het Parool en Trouw bijna dezelfde verhoudingen zien. Het grootste deel persfoto's (50 en 60 procent), een redelijk deel portretfoto's (30 en 27 procent) en een klein aandeel fotografisch illustraties (20 en 13 procent).

Figuur 4.6: genre (%) Het Parool

Figuur 4.7: genre (%) Trouw

4.3.3 Archiefphoto

Van elke foto werd onderzocht of deze afkomstig was uit het archief. Er waren in eerste instantie drie mogelijkheden, de foto was wel of niet een archiefphoto, of een twijfelgeval. Na het bepalen van deze drie categorieën was de verdeling van beide kranten samen als volgt:

Archiefphoto	Aantal	Percentage (%)
Ja	207	25,6
Nee	429	53,0
Twijfel	173	21,4

Tabel 4.4: archiefphoto's in Het Parool en Trouw

Door de verschillende teksten om de foto heen werd bij 207 foto's duidelijk dat het om een archieffoto moest gaan. Van 429 foto's werd direct duidelijk dat het geen archieffoto kon zijn. Dit was bijvoorbeeld te achterhalen omdat de gebeurtenis op de foto de dag ervoor moest zijn gebeurd. Dit kon bijvoorbeeld zijn bij een voetbalwedstrijd met een actiefoto van juichende spelers na de winst. Ook was het duidelijk wanneer er een foto van een ongeluk was geplaatst of als een ontvangst van een buitenlandse president in Nederland plaats had gevonden. Ten derde waren er foto's waarvan niet kon worden vastgesteld of het een archieffoto was of niet, door de teksten om de foto heen kon geen uitspraak gedaan worden. De groep twijfelgevallen telde 173 foto's (21,4 %). Dit gold voor de foto's van Het Parool en Trouw.

De volgende stap van de steekproef was het achterhalen van de twijfelgevallen en zodoende het juiste aantal "archieffoto's" te onderzoeken. De volgende stap in deze kwantitatieve steekproef was het aantal twijfelgevallen uit Tabel 4.4 onder te verdelen bij 'ja' of 'nee' bij de vraag of de foto een archieffoto was. Om dit te bewerkstelligen zijn de 173 foto's die waren benoemd als twijfelgevallen opgezocht in het fotoarchief. Na deze omvangrijke zoektocht was het aantal twijfelgevallen teruggebracht tot 40 foto's (4,9 %). Door het vinden van de foto kon vaak worden vastgesteld dat het wel een archieffoto was, 83 twijfelgevallen waren archieffoto's tegenover 50 twijfelgevallen die actuele foto's bleken te zijn. Dit kon worden vastgesteld door een stempel op de achterzijde van de foto. Als het een oudere datum weergaf dan de datum van de krant waar de betreffende foto van deze steekproef in stond, dan was de foto al eerder in de krant gepubliceerd. Omdat het aantal twijfelgevallen van 21,4 % is gedaald tot 4,9 % is een betrouwbaar beeld ontstaan over het gebruik van archieffoto's. De vraag was of deze groep foto's afkomstig was uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw? Dit was in de praktijk moeilijk te achterhalen, omdat een aantal foto's te niet vinden was in het archief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo ligt.

Archieffoto	Aantal	Percentage (%)
Ja	290	35,8
Nee	479	59,2
Twijfel	40	4,9

Tabel 4.5: archieffoto's in Het Parool en Trouw

Uit deze kwantitatieve steekproef naar archieffoto's is bekend geworden dat Het Parool en Trouw, in de eerste week van februari in 1950, 1975 en 2000, in totaal 809 foto's hebben gepubliceerd. Daarvan was 35,8 % een archieffoto (Tabel 4.5). Dit betekent dat Het Parool en Trouw een derde van hun gepubliceerde foto's uit een archief haalden en twee derde was nieuw.

De resultaten geven weer dat in 1950 meer gebruik gemaakt werd van archieffoto's dan in 1975 en 2000 (Tabel 4.6). Het Parool en Trouw vulden de helft van het aantal gepubliceerde foto's met archieffoto's. Dit was in 2000 voor zowel Het Parool als Trouw gedaald tot een derde van het aantal gepubliceerde foto's (respectievelijk 35,5 % en 32,4 %).

Archieffoto	1950	1975	2000	Gemiddelde
Het Parool	53,0 %	27,1 %	35,5 %	34,0 %
Trouw	50,0 %	40,6 %	32,4 %	38,5 %

Tabel 4.6: percentage archieffoto's per krant per jaartal

Minstens 27,1 % (Het Parool 1975) tot 53,0 % (Het Parool 1950) van de gepubliceerde foto's waren archieffoto's. In de drie onderzochte jaartallen vulde Het Parool gemiddeld 34,0 % van de foto's met archiefmateriaal, Trouw deed dat met 38,5 % van de foto's. Dit is het totale aantal archieffoto's uitgezet tegenover het totale aantal foto's in de onderzochte kranten³⁴.

In deze kwantitatieve steekproef is onderscheid gemaakt tussen verschillende genres. In Tabel 4.7 is weergegeven welke genres het meest voorkomen als het gaat om archieffoto's en actuele foto's.

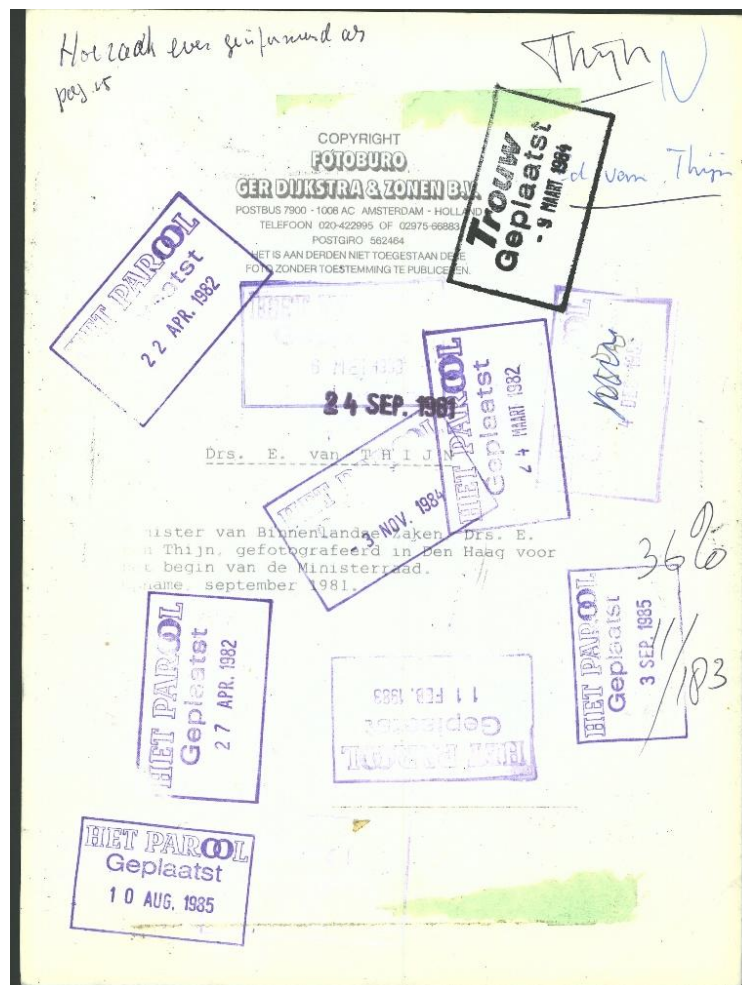
	Persfoto	Portretfoto	Fotografische illustratie
Archieffoto	22,8 %	61,0 %	16,2 %
Actuele foto	58,0 %	23,8 %	18,2 %

Tabel 4.7: verdeling genres (percentage) over archief- en actuele foto's

Uit de resultaten blijkt dat als er een archieffoto werd gebruikt dat in de meeste gevallen een portretfoto was (61,0 %). Daar tegenover staat dat nog geen kwart van de actuele foto's een portretfoto is. Bijna zestig procent van de actuele foto's is een persfoto. Dit betekent dat vooral portretfoto's meerdere malen worden (her)plaatst. Als het om fotografische illustraties gaat is er geen duidelijk verschil te zien. Van de archieffoto's is 16,2 % en van de actuele foto's is 18,2 % een fotografische illustratie, waarmee dit genre de kleinste bijdrage levert. Het verschil in het gebruik van persfoto's en portretfoto's uit een fotoarchief is zeer duidelijk. Meer dan de helft

³⁴ Dit betekent dat Het Parool 161 archieffoto's heeft van geplaatst van de 474 in totaal (= 34,0 %) en Trouw heeft 129 archieffoto's heeft geplaatst van de 335 in totaal (=38,5 %).

van de archieffoto's is een portretfoto en meer dan de helft van de actuele foto's is een persfoto. Uit dit onderzoek is duidelijk geworden dat vooral portretfoto's meer dan één keer worden gepubliceerd. Politici die veel in het nieuws komen, verschijnen vaak in een artikel met een portretfoto in de krant. Het is in de veel gevallen overbodig om een actuele (portret)foto te laten maken. In Afbeelding 4.14 is bijvoorbeeld een achterzijde te zien van een portretfoto van Ed van Thijn, oud Burgermeester van Amsterdam. Aan de stempels is te zien dat in de jaren tachtig deze foto minstens tien keer geplaatst is. Bovendien hebben Het Parool en Trouw deze foto gebruikt.

Afbeelding 4.14: achterzijde van een portretfoto van Ed van Thijn met minstens tien stempels

Een derde van de foto's in Het Parool en Trouw was archieffoto (zie Tabel 4.5). Een aantal foto's werd meerdere keren gepubliceerd. Soms in een andere vorm, dan werd een deel van de foto uitgeknipt om een portret over te houden. Maar uit de resultaten blijkt dat een derde van de foto's archiefmateriaal was en twee derde actueel was. De vraag of Het Parool en Trouw hun edities openden met actuele foto's of dat zij oude foto's hergebruikte kan nu beantwoord worden. In 1950, 1975 en 2000 zijn van zowel Het Parool als Trouw achttien voorpagina's

onderzocht³⁵. In totaal publiceerden beide kranten 135 foto's op hun voorpagina's. Hiervan was 30 % archieffoto. In Tabel 4.8 zijn de percentages archieffoto's weergegeven per krant in de drie onderzochte jaartallen. Opvallend is dat Het Parool en Trouw in 1950 meer dan de helft van de voorpagina foto's uit het archief haalden. Trouw laat zien een gelijkmatige daling zien in het gebruik van archieffoto's op de voorpagina. Terwijl Het Parool in 1975 nauwelijks archieffoto's op de eerste pagina publiceerde (83 % actuele foto's³⁶). Gemiddeld is het percentage archieffoto's op de voorpagina (30 %) bijna gelijk aan het percentage archieffoto's in de gehele krant (35 %). In een derde van de edities openen Het Parool en Trouw met een archieffoto op de voorpagina.

Voorpagina	1950	1975	2000	Gemiddelde
Het Parool	61 %	6 %	29 %	28 %
Trouw	57 %	33 %	18 %	35 %

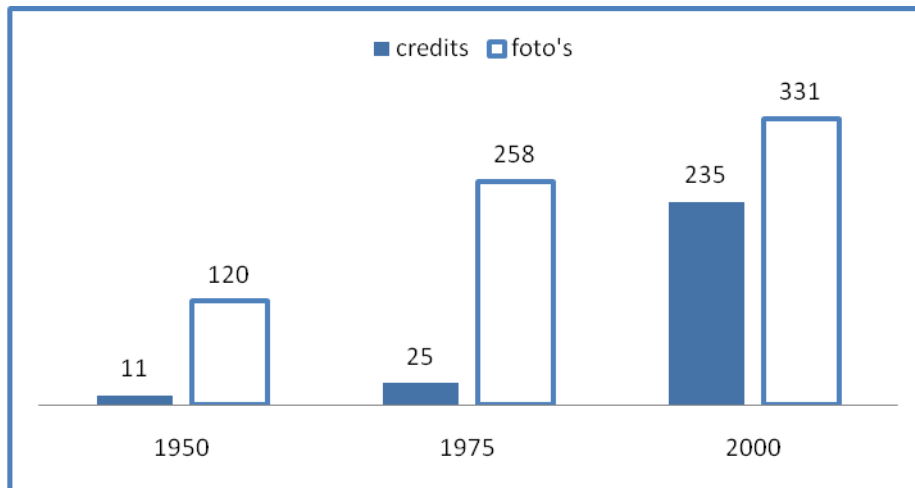
Tabel 4.8: percentage archieffoto's op pagina 1 van Het Parool en Trouw in drie jaartallen

4.3.4 Credit

Onder een foto kan een tekst staan met informatie over de foto, bijvoorbeeld wie of wat erop staat. Dit is het onderschrift. Hiernaast kan ook de naam van de fotograaf of het persbureau staan, of een andere aanduiding op de herkomst van de foto, dit is het 'credit'. In de steekproef van dit onderzoek stond bij elf van de 120 foto's uit de kranten van 1950 een credit. Tien keer was het "van onze fotograaf" en slechts één keer een naam, "J. Abbing" (Trouw, 4 februari 1950: 5). Bovendien vermeldde Het Parool negen maal een credit tegenover tweemaal door de Trouw. In 1950 was het niet gebruikelijk om de naam van de fotograaf bij de foto te vermelden. In 1975 veranderde dit voor Het Parool aanzienlijk. Bij 25 foto's werd een credit geplaatst, waaronder vijf maal George Verberne en tien maal Wubbo de Jong. Verder kwam nog een aantal fotografen en eenmaal het credit "eigen album" voor, dit duidde op een familiefoto. Trouw voorzag in de eerste week van februari van 1975 geen enkele foto van een credit.

³⁵ Van elk onderzocht jaartal zes edities (1 t/m 7 februari) maakt achttien edities per krant.

³⁶ In 1975 plaatste Het Parool 36 foto's op de voorpagina, waarvan 2 archieffoto's en 30 actuele foto's, van 4 foto's was het niet te achterhalen.

Figuur 4.8: Credits

De foto's uit 2000 die zijn onderzocht in de steekproef hebben in 96 van de 331 gevallen geen credit. Portretfoto's van vaste columnisten hadden meestal geen credit, maar het toevoegen van een credit is in 2000 duidelijk meer aanwezig dan in 1975. Sprenkeling beschreef dat halverwege de jaren zeventig de fotografen van Het Parool meer te zeggen kregen. In de jaren hiervoor was er een duidelijke scheiding tussen de schrijvende journalisten en de fotografen. Journalisten wilden zoveel mogelijk ruimte voor hun artikel en zaten niet te wachten op een foto. In het 'journalistencafé Scheltema' zaten volgens Sprenkeling de journalisten aan de ene tafel en de fotografen aan de andere tafel. Dit veranderde halverwege de jaren zeventig. In 1989 is de naamsvermelding van fotografen bij hun gepubliceerde foto's in de auteurswet opgenomen (Hermans, 1995). Deze ontwikkeling betekende ook dat elke afdruk gekenmerkt werd door middel van een stempel of een sticker met gegevens van de fotograaf of het persbureau. Het herplaatsen van een foto is dan mogelijk door de fotograaf te berichten en herplaatsinggeld te regelen. De Volkskrant had in haar stijlboek staan dat "éénkolomfoto's" geen naamsvermelding in het credit kregen, maar sinds 1994 is dit veranderd (Hermans, 1995).

Hieronder staan de belangrijkste resultaten van de steekproef onder elkaar:

- Van de gepubliceerde foto's was 35,7 % archiefmateriaal.
- De archieffoto's waren vooral portretfoto's (61,0 %).
- In 1950 publiceerden Het Parool en Trouw meer dan 50 % archieffoto's.
- In 2000 publiceerden Het Parool en Trouw een derde met archieffoto's.
- In 1950 publiceerde Het Parool 1,5 foto per pagina, in 2000 was dat 0,82 foto per pagina.
- Het Parool publiceerde in 1950 en 1975 meer portret- dan persfoto's.
- Trouw publiceerde in 2000 de meeste persfoto's (60,0 %).
- In 1950 en 1975 waren er weinig credits, in 2000 had twee derde van de foto's een credit.

4.4 Dagelijks gebruik van het fotoarchief

Door de afgenomen interviews is er een beeld ontstaan van de dagelijkse werkzaamheden van het fotoarchief in de jaren tachtig en negentig. In deze periode was er één samengevoegd archief dat door Het Parool en Trouw werd gebruikt. Dit is omschreven als fase II van het fotoarchief. Jan van Breda en Jaap Augustinus waren in deze periode de medewerkers van het archief die de fotoafdeling verzorgden. Sprenkeling is de enige geïnterviewde die het fotoarchief heeft gekend vóór de jaren tachtig. Hij is in dienst geweest van Het Parool als fotograaf en fotoredacteur van 1955 tot 1996. Omdat Het Parool al sinds 1945 een fotoredactie had is er vanuit deze krant meer te onderzoeken over het fotoarchief (zie § 2.3). Ook Trouw plaatste sinds 1945 foto's in de krant, maar pas in 1985 kwam er een fotoredactie. In de decennia hiervoor werden de foto's door de opmakers van Trouw aan de krant toegevoegd. Hierdoor is de nadruk van het onderzoek naar het fotoarchief komen te liggen bij fase II. Jeanette de Vos is sinds 1986 werkzaam op de fotoredactie van Trouw, hierdoor heeft zij het grootste deel van fase II meegemaakt. Zodoende kon De Vos informatie geven over hoe de fotoredactie van Trouw met het fotoarchief werkte. Augustinus is eind jaren negentig van het fotoarchief overgestapt naar de fotoredactie van Het Parool. Elenbaas en Denekamp hebben beiden ook op de fotoredactie van Het Parool gewerkt. Door hen is informatie verkregen over hoe de fotoredactie van Het Parool met het fotoarchief werkte. Bovendien hebben Campagne en Jansen bruikbare informatie gegeven, omdat zij een zogenaamde hogere functie bij Het Parool en Trouw vervulden: zakelijk directeur en adjunct-hoofdredacteur. Door bovengenoemde personen is vanuit verschillende invalshoeken een beeld ontstaan van de dagelijkse werkzaamheden op de fotoredacties en het fotoarchief.

4.4.1 Herkomst foto's

Omdat Het Parool een avondkrant is en Trouw een ochtendkrant, verschillen de werktijden van beide fotoredacties. De inhoud van de werkzaamheden is niet anders. De fotoredactie begon de werkdag met vast te stellen bij welke artikelen fotomateriaal nodig was. In de jaren tachtig en negentig waren er enkele fotografen in vaste dienst en een aantal freelance fotografen verbonden aan Het Parool of Trouw. De fotoredactie had elke werkdag de keuze om een huisfotograaf een opdracht te geven. Hierdoor werd een deel van het aanbod van foto's geregeld. In sommige gevallen koos Trouw ervoor om geen huisfotograaf naar een groot evenement te sturen. Meerdere persbureaus leverden meestal voldoende foto's van grote evenementen, waardoor Trouw het onnodig achtte om een huisfotograaf aan het werk te zetten (Interviews: De Vos en Jansen). De persbureaus drukten in de jaren tachtig en negentig elke dag foto's af. Koeriers reden met brommers en een stapel afdrukken langs de kranten. De fotoredacties van Het Parool en Trouw zochten uit wat er nodig was. Voor de foto's die gebruikt werden betaalden de kranten een vergoeding aan de persbureaus. De persbureaus hadden

contracten met de fotografen. Voor de krant was dit een interessante dienst, omdat elke dag een flinke stapel foto's klaar lag om uit te zoeken. De "telex" verzond vanaf de persbureaus berichten naar de krant, waardoor nieuwsberichten uit het buitenland ook op dezelfde dag bij de Nederlandse kranten binnenkwamen. Zoals de digitale fotografie een enorme invloed heeft gehad op de persfotografie, zo was de telexfoto zeer belangrijk voor de foto in de krant (Hannigan, 2004: 7). De telexfoto was een ontwikkeling die voortkwam uit het telexapparaat dat alleen tekst kon verzenden. Hierdoor konden kranten nieuwsberichten ontvangen zonder een journalist ter plekke te hebben. Van deze nieuwsberichten kwamen nooit op tijd de foto's binnen. De Amerikaanse 'wire photo machine' bracht daar rond 1930 verandering in, het werd mogelijk om tekst en foto tegelijk te verzenden (Hannigan, 2004: 8). Hierdoor steeg het aantal foto's in Amerikaanse kranten enorm, 38 % van de pagina's werden in 1938 gevuld met foto's. Dit hoge percentage kwam vooral door de ontwikkeling van de wire photo machine (Hannigan, 2004: 9). In 1922 was het mogelijk om een foto van Rome naar Berlijn en dan Mainz te sturen in veertig minuten (Hannigan, 2004: 17). Wegens gebrek aan infrastructuur duurde het tot 1935 voordat het ook echt werd gebruikt.

Deze "telexfoto's", "telefoto's" of "wire photo's" kwamen op erg dun papier binnen op de redactie. Het zijn kleine en slappe kopieën van foto's. Door de kwaliteit van de kopie kunnen deze foto's niet lang goed blijven, ze worden geel van kleur. Sprenkeling beschreef de telexfoto's als volgt:

"De telefoto's kwamen binnen via geleasede apparaten van de persbureaus. Dat zal rond 1970 begonnen zijn. Deze apparaten werkten met warmtegevoelig papier, zoals later de faxen. Dat papier zat op grote rollen en het was de taak van de kopijman om de foto's los te scheuren van de machines. De foto's bleven niet zo lang goed dus het had weinig zin dat materiaal op te bergen. De kwaliteit was ook niet om over naar huis te schrijven maar voor harde nieuwsfeiten moesten we ze toch gebruiken".

[E-mail Sprenkeling, 15 juni 2009]

Naast de persbureaus kwamen er ook nog foto's van freelance fotografen die zelf langs de kranten gingen. Op deze manieren hadden de kranten elke dag voldoende keus uit foto's.

Een deel van het fotoarchief van Het Parool en Trouw bevat telexfoto's. Duidelijk is dat vooral de mappen van buitenlandse onderwerpen en personen veel telexfoto's bevatten. De fotografen die foto's leverden aan Het Parool en Trouw reisden niet altijd de hele wereld over om foto's te maken, daarom haalden de fotoredacties foto's van buitenlandse onderwerpen en personen binnen via het telexapparaat³⁷. Maar er kwamen ook telexfoto's binnen van binnenlands

³⁷ Wubbo de Jong maakte overigens wel buitenlandse reizen om foto's te maken.

onderwerpen en personen. Oud-burgemeester van Amsterdam Ed van Thijn heeft bijvoorbeeld zeven fotomappen in het archief. Hierin zijn ook telexfoto's te vinden.

Afbeelding 4.15: Trouw 23 juni 1983,
ANP/fotograaf onbekend

Afbeelding 4.16: Het Parool 19 december 1983,
ANP/fotograaf onbekend

Bovenstaande telexfoto's zijn beide te vinden in de digitale beeldbank, deze zijn ook meegenomen in de digitalisering van dit fotoarchief. De telexfoto's zelf zijn in Afbeelding 4.17 en 4.18 te zien, hierop staan ook de teksten bovenaan de telexfoto's, deze zijn niet te zien in de digitale beeldbank (Afbeelding 4.15 en 4.16 tegenover 4.17 en 4.18).

Afbeelding 4.17: gevonden archieffoto,
zie Afbeelding 4.15

Afbeelding 4.18: gevonden archieffoto,
zie Afbeelding 4.16

Dit betekent ook dat de teksten op de voorzijden van de foto's niet zijn gebruikt voor de metadata op de digitale beeldbank. De bestanden van de foto's op de digitale beeldbank bevatten enkele gegevens van de foto zelf. Deze "metadata" is afkomstig van de teksten op de achterzijde van de foto's, wegens beperkte mogelijkheden is niet alle tekst overgenomen (zie § 5.3.1). Aangezien de achterzijden van de telexfoto's niet meer vermelden dan de stempel met de datum van publicatie is er geen bruikbare informatie in de metadata terecht gekomen. Hierdoor zou het gebruiken van een zoekprogramma en de digitale beeldbank weinig resultaten geven over de telexfoto's. Bij de digitalisering is gebruik gemaakt van een computersysteem dat

teksten en handschriften leest (zie § 5.3.1). Dit is alleen gericht op de achterzijdes van de foto's. De kwaliteit van de telexfoto's in het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo ligt is niet altijd even goed. De telexfoto's zijn kwetsbaar door het dunne papier waarop ze zijn afgedrukt. Hierdoor zijn veel van deze foto's beschadigd geraakt in het fotoarchief (zie Afbeelding 4.19).

Afbeelding 4.19: Weergave van vier telexfoto's in het fotoarchief

In juli 2009 besloot Spaarnestad Photo om alle zogenaamde telexfoto's uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw te verwijderen. Veel mappen met foto's van buitenlandse onderwerpen en personen zaten vol met telexfoto's. Omdat deze foto's niet van goede kwaliteit waren, was ervoor gekozen om ze eruit te halen. Dit gold niet voor de fotomappen van personen, deze waren apart ondergebracht in ladekasten, hier zijn de telexfoto's niet uitgehaald. Voordat de verhuizing van Haarlem naar Den Haag in het najaar van 2009 kon plaatsvinden moest het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat nog in verhuisdozen zat, verplaatst worden naar een ander soort dozen³⁸. Hierdoor kon dit fotoarchief op de gewenste wijze in Den Haag ondergebracht worden. Bij het verplaatsen van het fotoarchief van de oude soort dozen naar de nieuwe dozen zijn de telexfoto's niet meegenomen. Hierdoor is er al een scheiding in dit fotoarchief aangebracht. Omdat alleen de fotomappen uit de dozen werden verplaatst, zijn de

³⁸ Spaarnestad Photo heeft de eigen collecties onder andere in archiefdozen, maar het fotoarchief van Het Parool en Trouw kwam in meerdere en andere soorten dozen binnen bij Spaarnestad Photo. Om in Den Haag de opslag van dit archief direct in dezelfde soort dozen als de gehele collectie te krijgen was deze actie nodig.

telexfoto's van personen niet verwijderd. Bovendien werden de dozen met fotomappen met hoofdzakelijk Nederlandse onderwerpen ook niet opgeschoond, omdat die waarschijnlijk weinig telexfoto's bevatten (E-mail: Baars). Spaarnestad Photo nam in ieder geval een groot deel van de telexfoto's van het fotoarchief van Het Parool en Trouw niet mee naar Den Haag. Wel werd er gezocht naar een manier om te administreren wat er aan telexfoto's uit dit fotoarchief gehaald is, zodat bekend blijft waar het fotoarchief uit bestond.

De mindere kwaliteit en de toestand van de telexfoto's waren redenen om ze te verwijderen uit de fotomappen. Vooral in de mappen van buitenlandse personen en onderwerpen was het aandeel telexfoto's groot. De fotomap van bijvoorbeeld Hillary Clinton zat voor zeker driekwart vol met telexfoto's. Het besluit om de telexfoto's uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw te halen is in overeenstemming met de mening van Elenbaas, oud fotoredacteur en fotograaf van Het Parool (Interview: Elenbaas). Hij gaf aan dat het gebruik en de handzaamheid van het fotoarchief beter zou worden als er "flinke opschoningen" zouden worden gehouden. Als eerste sprak Elenbaas over het verwijderen van de telexfoto's, volgens hem had je daar helemaal niks aan en werden ze nauwelijks hergebruikt.

Het aantal telexfoto's dat in het fotoarchief van Het Parool en Trouw zat en is verwijderd is moeilijk te achterhalen, omdat tijdens het afronden van dit onderzoek de opschoning nog gaande was. In ieder geval zijn er 35 dozen gevuld met telexfoto's, zoals te zien op afbeelding 4.20. Het percentage telexfoto dat uit de geselecteerde dozen is verwijderd, werd door Spaarnestad Photo geschat op 30 %. Het is moeilijk om een percentage te geven over het gehele fotoarchief, omdat deze 30 % is gebaseerd op de dozen die zijn geselecteerd. Alle fotomappen van personen zijn niet geschoond. Dit geeft wel aan dat de fotomappen met buitenlandse onderwerpen veel telexfoto's bevatten. Feit is dat een deel van het fotoarchief verwijderd is. Dit is een groot deel van alle telexfoto's die Het Parool en Trouw binnen hebben gekregen en besloten te archiveren. Dit zijn veel foto's van buitenlandse onderwerpen. Foto's van binnenlandse onderwerpen konden meestal dezelfde dag worden afgedrukt en op de fotoredactie komen. In een paar gevallen kwamen er ook foto's van binnenlandse onderwerpen binnen via de telex, bijvoorbeeld wegens tijdgebrek en naderende deadlines.

Afbeelding 4.20: Verhuisdozen vol met telexfoto's tijdens de opschoning in juli 2009

4.4.2 Aantal foto's

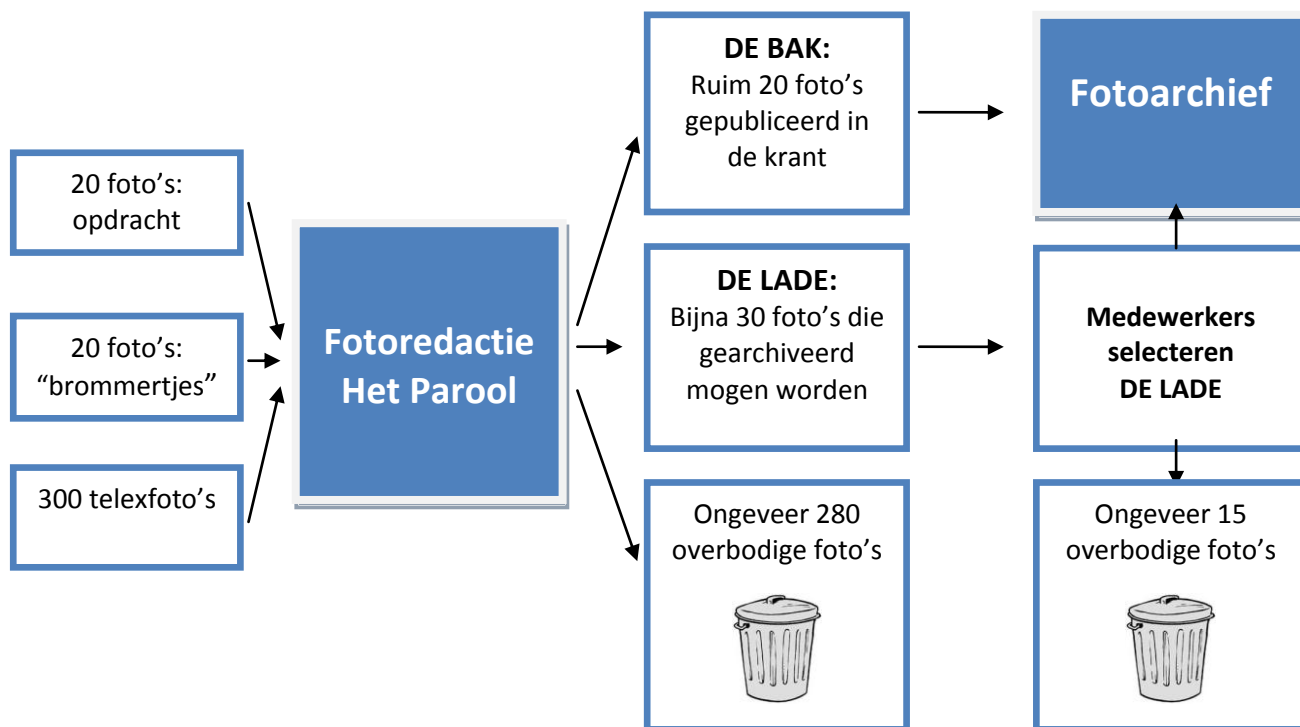
In de jaren tachtig en negentig kwamen dagelijks ongeveer twintig afgedrukte foto's op de fotoredacties van Het Parool en Trouw terecht die gemaakt waren in opdracht van de kranten (Interviews: Van Breda, Augustinus, Sprenkeling en De Vos). Sprenkeling, onder andere werkzaam op de fotoredactie in de jaren tachtig van Het Parool, vertelde dat er voor acht tot tien nieuwsberichten foto's gepland werden. Hiervoor werden opdrachten gegeven aan huisfotografen. Per bericht werden uiteindelijk twee tot vier foto's afgedrukt en daarna werd de keuze gemaakt welke foto in de krant zou komen. Het kon ook voorkomen dat een bepaald nieuwsbericht toch geen foto kreeg. Hetzelfde aantal foto's, twintig, kwam bij Trouw dagelijks binnen via de 'brommertjes' met foto's van persbureaus of freelancers zelf (Interview: Jansen). Van deze veertig foto's in totaal kwam ruim de helft in de krant en deze gepubliceerde foto's werden altijd gearcheveerd. Van de niet gepubliceerde foto's werd een slechts klein deel naar het archief verstuurd. Het deel van de foto's dat niet gearcheveerd werd ging de prullenbak in. Sprenkeling zei hier in een interview met Van Brummelen het volgende over: 'Hooguit tien procent ging het archief in.' (Van Brummelen, 2001). Hiermee reageerde Sprenkeling op een opmerking van Eddy Posthuma de Boer over het weggooien van foto's door de kranten³⁹. Hieruit valt op te maken dat op de fotoredactie en in het fotoarchief al een flinke scheiding werd gemaakt voordat een foto werd gearcheveerd. Behalve de afgedrukte foto's kwam er in de jaren

³⁹ Posthuma de Boer (1931) werkte als fotograaf voor Het Parool, de Volkskrant, Time-Life, KRO-Studio, Avenue, Holland Herald, Sabena-Revue en incidenteel voor vele andere media (website Posthuma de Boer).

negentig een paar honderd telexfoto's per dag binnen (Interview: Elenbaas). Uit deze stapel foto's werd door de fotoredactie snel een selectie gemaakt en alleen als het een belangrijke gebeurtenis was waar ze nog geen foto van hadden, werd de foto geselecteerd. De meerderheid van deze telexfoto's werd weggegooid.

Aan het einde van de werkdag op de fotoredactie lagen er ruim twintig gepubliceerde foto's in de 'lade' die naar het archief ging, deze werden gearchiveerd. In de 'bak' op de fotoredactie kwamen de andere foto's terecht. De fotoredacteuren van Het Parool en Trouw keken hun eigen 'bak' door en plakten er eventueel stickers met 'bewaren' op als zij het belangrijke foto's vonden. Dit betekende voor de medewerkers van het fotoarchief, Van Breda en Augustinus, dat van de fotoredactie van Het Parool en Trouw elk bijna vijftig foto's kwamen. Van deze honderd foto's in totaal, werden er veertig gearchiveerd omdat die gepubliceerd waren. De andere zestig werden door het fotoarchief, Van Breda en Augustinus, geselecteerd. Zij bepaalden welke foto's er in het archief terecht kwamen (Interviews: Van Breda, Augustinus, Sprenkeling, Elenbaas en De Vos). Dit beeld is gebaseerd op basis van de interviews met medewerkers van het fotoarchief en fotoredacteuren die in de jaren tachtig en negentig werkzaam waren bij Het Parool en Trouw. Het belangrijkste criterium voor het fotoarchief was of de foto nieuw was voor het archief. Men liep de mappen na op onderwerp van de foto's, als de map al soortgelijke foto's bevatte, was er geen reden om nog zo een foto te archiveren. Het was ook mogelijk dat de foto wel in de map terecht kwam, omdat het een toegevoegde waarde had voor de inhoud van de map. In een aantal gevallen kwam het voor dat de foto wel in het archief terecht kwam, maar dat de betreffende map vol zat. Dan werd deze map doorgelicht en 'geschoond'. Door de jaren heen werd een map langzamerhand gevuld. Op het moment dat er een nieuwe foto bij moest, maar de map was vol, werden er enkele foto's verwijderd. Bijvoorbeeld foto's die in vergelijking met de andere foto's in de map minder van kwaliteit waren of erg leken op de andere. Dit opschonen van een map gebeurde incidenteel (Interview: Sprenkeling en Augustinus).

Op een gemiddelde dag in de jaren tachtig en negentig kwamen er bijna driehonderd telexfoto's binnen. Enkele van deze dunne kopieën werden gebruikt en gearchiveerd. Van de afgedrukte foto's, van huisfotografen, freelancers en persbureaus ('brommers') kreeg het fotoarchief er ongeveer honderd binnen. Vijftig gingen direct het archief in, omdat ze gepubliceerd waren. Van de andere helft werd door Jan van Breda en Augustinus een selectie gemaakt. Hiervan ging ruim de helft uiteindelijk niet het archief in.

Figuur 4.9: schematische weergave van de route van een foto via de fotoredactie van Het Parool naar het fotoarchief, de aantallen zijn gebaseerd op één editie en gelden voor de jaren tachtig en negentig.

In bovenstaande figuur is weergegeven hoe foto's op de fotoredactie kwamen en vervolgens in het fotoarchief gingen. Het fotoarchief kreeg ongeveer twee keer zoveel foto's per dag binnen als Trouw ook wordt meegerekend, dit kan gezegd worden voor de jaren negentig. Trouw had pas in 1985 een fotoredactie. In dit schema is de fotoredactie van Het Parool als voorbeeld genomen, omdat daar vanuit de interviews het meeste informatie is verschenen.

4.4.3 Contact fotoarchief en fotoredactie

De medewerkers van het fotoarchief kregen via de telefoon aanvragen van de fotoredacties voor bepaalde foto's. Als de fotoredacteuren goede omschrijvingen gaven, konden Van Breda en Augustinus in bijna alle gevallen geschikte foto's vinden. "Jan en Jaap wisten alles te vinden, zij kenden het archief uit hun hoofd" zegt Sprenkeling over Van Breda en Augustinus. Een aantal geschikte foto's ging dan uit de mappen en naar de fotoredacties. Omdat Trouw op de derde etage zat, en het fotoarchief op de eerste, werd er gebruik gemaakt van 'buizenpost'. De foto's gingen in een koker en die werd via een buis naar de fotoredactie twee verdiepingen hoger, verzonden. De fotoredacteuren van Het Parool zaten in de jaren tachtig ook op de eerste etage en liepen meestal naar het fotoarchief toe. In de jaren negentig verhuisde de fotoredactie van Het Parool naar de tweede etage. Het kwam ook voor dat fotoredacteuren langs het fotoarchief

liepen om foto's op te halen of dat medewerkers van het fotoarchief de foto's kwamen brengen. De Vos vertelde dat ze soms zelf het fotoarchief in ging, dan zocht ze zelf door de mappen naar foto's.

Wim Jansen illustreerde met een voorval uit 1985 hoe het systeem van het fotoarchief werkte als iemand een foto zocht die er niet bekend mee was. Cabaretier Eric Herfst overleed in 1985 en de redactie van Trouw wilde een artikel met foto publiceren in de eerstvolgende editie⁴⁰. De necrologie was geen probleem, maar de foto wel. De vaste medewerkers van het fotoarchief waren al klaar met werken en naar huis. Hierdoor gingen medewerkers van de redactie van Trouw zelf zoeken in het archief. Zij doorzochten enkele mappen waar logischerwijs fotomateriaal van Herfst in zou moeten zitten, zoals "map cabaretiers" en enkele andere onderwerpen. Er was echter geen foto te vinden, hoewel de redactie ervan overtuigd was dat er in de afgelopen jaren meerdere foto's van Herfst waren gepubliceerd en dus gearchiveerd. Jansen belde daarom een toenmalige medewerker van het fotoarchief op⁴¹. Jansen kon hem niet bereiken via zijn huistelefoon, daarom werd het café om de hoek gebeld. Daar kreeg Jansen de gezochte medewerker aan de lijn en vroeg waar zij wel een foto van Herfst konden vinden. De medewerker vertelde hen om te zoeken in de "map jaargetijden". Daar stopte de medewerker foto's van Eric Herfst in, zodat hij die makkelijk kon terugvinden. Dit is een treffend voorbeeld uit de praktijk hoe foto's gearchiveerd werden en hoe het terugvinden voor een groot deel kon berusten op persoonlijke associaties. In het fotoarchief zoals het in 2009 lag bij Spaarnestad Photo is de map van Eric Herfst gezocht en deze was te vinden bij de afdeling personen, niet meer onder "jaargetijden".

Een aantal huisfotografen had de beschikking over een eigen donkere kamer op de redactie van Het Parool en Trouw. Wubbo de Jong en Bert Sprenkeling werkten beiden meerdere decennia voor Het Parool en drukten hun foto's af op de fotoredactie. Daar stond voor hen ook een eigen kast waar hun negatieven werden bewaard. Aangezien zij hun foto's zelf ontwikkelden en afdrukten bij Het Parool, bewaarden ze hun negatieven ter plekke. De afdrucken van foto's die gepubliceerd werden kwamen in het fotoarchief terecht, maar de negatievenkasten stonden op de fotoredactie. Deze kasten zijn geen onderdeel van het fotoarchief dat overgedragen is aan Spaarnestad Photo (zie § 5.5). Wat de huisfotografen ook deden was het afdrukken van hun foto's op groot formaat. De foto's van de persbureaus waren altijd kleiner van formaat, net zoals de telexfoto's. Het fotoarchief werkte met mappen in de Paternosterkasten van 24 bij 30

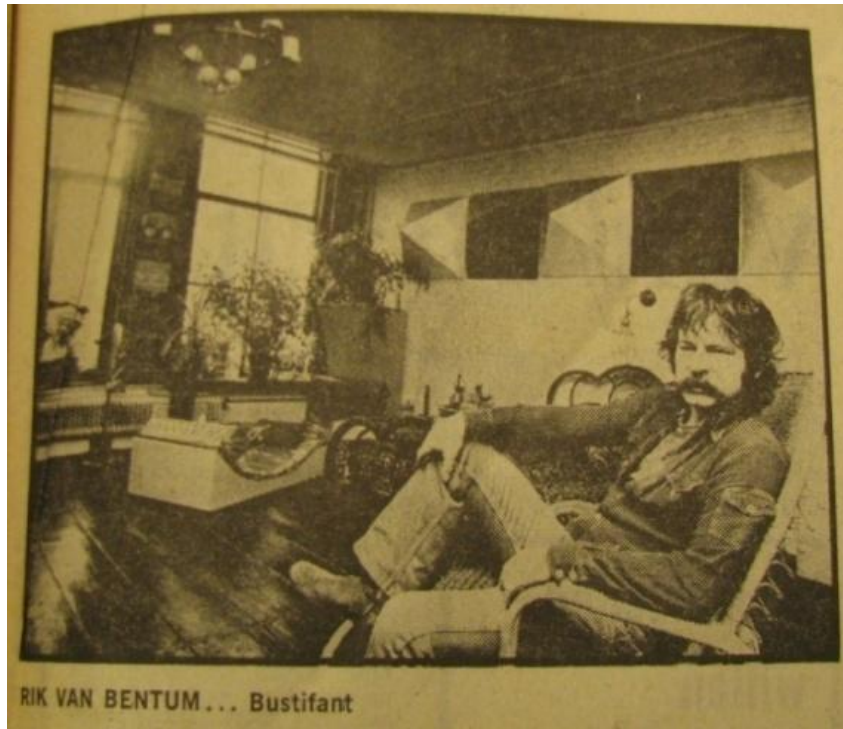
⁴⁰ Eric Herfst (Amsterdam 14-5-1937 – Amsterdam 21-2-1985), getrouwd met Jasperina de Jong en had succes met gezelschap 'Lurelei', dat korte tijd het toonaangevende en spectaculairste cabaretgezelschap in Nederland werd (Instituut voor Nederlandse geschiedenis, www.inghist.nl trefwoord: Eric Herfst).

⁴¹ In deze passage gaat het om Kees de Jong, werkzaam in begin jaren tachtig bij het fotoarchief. In de jaren voor de samenvoeging was hij werkzaam bij Trouw, hij is inmiddels overleden. Hierdoor is geen contact mogelijk geweest met De Jong. Jan van Breda en Wim Jansen hebben over hem verteld.

centimeter (Interview: Sprenkeling). De Jong en Sprenkeling vonden het mooi om hun eigen foto's af te drukken op een groter formaat dan in deze mappen paste. Dit was voor het fotoarchief lastig, want daardoor konden die niet in het archiefsysteem van de Paternosterkasten bewaard worden. De medewerkers van het fotoarchief hadden daar een simpele oplossing voor, vertelden Van Breda en Sprenkeling, "ze knipten van de zijkanten een stuk af, zodat het precies in de mappen paste". Sprenkeling was zowel fotograaf als fotoredacteur voor Het Parool en ook hij drukte zijn foto's af op een te groot formaat. Dat deed hij, net zoals De Jong, omdat dat paste bij hun foto's. 'Het was mooier, het kwam de foto ten goede en misschien was het ook wel om de andere foto's te overtreffen door dat grote formaat. Als de fotoredactie een aantal foto's had liggen en er was plek voor één foto, dan viel de grote foto misschien wel meer op en werd gepubliceerd' (Interview: Sprenkeling). Sprenkeling vond het ook geen groot probleem dat zijn foto werd afgeknipt voordat het gearhiveerd werd, hij "drukte in de donkere kamer gewoon nog een exemplaar als dat nodig was, en vaak weer op groot formaat". Aangezien de negatievenkast op de fotoredactie stond, kon er altijd worden teruggevallen op de negatieven. Het was volgens Sprenkeling voor hem geen optie op kleiner formaat af te drukken, "die foto's moesten gewoon op dat formaat, dat hoorde zo". In een interview van Van Brummelen komt een vergelijkbaar citaat van Sprenkeling voor: 'Ik denk altijd: als je het negatief nog hebt, maak je toch gewoon een extra afdruk?' (Van Brummelen, 2001). Dit was een reactie op de hoge bedragen die op veilingen voor foto's worden betaald. Dit geeft weer hoe de fotograaf Sprenkeling denkt over foto's. Zolang het negatief er is, kan men met de afdruk alles doen.

In Afbeelding 4.21 en 4.22 is een voorbeeld te zien van een geknipte foto. Deze foto van Rik van Bentum is gemaakt door Wubbo de Jong en kwam in zijn geheel in de Het Parool van 6 februari 1975⁴². Maar het was afgedrukt op groot formaat, waardoor de foto niet in de map paste. De geknipte versie is te zien Afbeelding 4.22. Een medewerker van het fotoarchief heeft alleen Van Bentum overgehouden en passend gemaakt voor de map "Van Bentum, Rik".

⁴²Van Bentum was een kunstenaar (Amsterdam 12 november 1936 – Amsterdam 17 oktober 1994).

Afbeelding 4.21: fotonummer 414, Het Parool 6 februari 1975, fotograaf: Wubbo de Jong

Afbeelding 4.22: gevonden archieffoto

Afbeelding 4.23: achterzijde gevonden archieffoto

5. Hoe is het fotoarchief van Het Parool en Trouw, zoals het nu bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen?

In dit hoofdstuk wordt de totstandkoming van het fotoarchief beschreven. Op het moment dat het bij Spaarnestad Photo is aangekomen is het fotoarchief een andere fase ingegaan. Ten eerste was er de fase dat Het Parool en Trouw allebei een eigen fotoarchief hadden. Vervolgens kwam de fase dat beide kranten één gezamenlijk fotoarchief hebben, vanaf 1981/1982. Ten slotte kwam het fotoarchief aan in de derde fase, waarin het niet meer tot de kranten behoorde.

Het fotoarchief bevond zich tijdens dit onderzoek in fase III en in dit hoofdstuk zal de geschiedenis ervan beschreven worden. De nadruk ligt op de overgang van de tweede naar de derde fase van het fotoarchief, omdat de functie ervan veranderde. Eerder was het archief samengevoegd, bijna twee decennia lang gebruikten Het Parool en Trouw samen één fotoarchief. Vanaf de jaren negentig werd meer gebruik gemaakt van computers en digitale fotografie op de fotoredacties van Het Parool en Trouw. Deze nieuwe ontwikkelingen hadden binnen korte tijd veel invloed op de dagelijkse praktijk van de fotoredactie en tegelijkertijd ook op het fotoarchief. Net na de eeuwwisseling is het 'fysieke' fotoarchief afgestaan aan Spaarnestad Photo. Na ruim vijftig jaar werd het fotoarchief van meer dan 600.000 foto's afgestaan.

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe het fotoarchief werd gebruikt op de fotoredacties van Het Parool en Trouw. Sinds het fotoarchief in fase III aankwam, was de actieve functie van het fotoarchief geschiedenis geworden. De functie van het archief was veranderd, de kranten maakten er geen gebruik meer van, zoals dat in de jaren tachtig en negentig wel gebeurde. Het was wel mogelijk voor de fotoredacties van Het Parool en Trouw om gebruik te maken van de digitale beeldbank (zie § 5.3.2). In dit hoofdstuk zal ook de huidige staat van het archief naar voren komen. Ten slotte komen enkele fotografen aan bod die een deel van het fotoarchief hebben gevuld met hun foto's. Aan de hand van verschillende gebeurtenissen en ontwikkelingen wordt geprobeerd een beeld te geven van de geschiedenis van het fotoarchief om zodoende uit te leggen hoe het fotoarchief dat nu bij Spaarnestad Photo ligt tot stand is gekomen.

5.1 Samenvoeging

De verdeling van de verschillende fases van het fotoarchief is voor een groot gedeelte gericht op het feit dat beide kranten niet altijd één gezamenlijk fotoarchief hebben gehad. Hoewel Het Parool en Trouw sinds hun oprichting in 1945 ongeveer altijd burens zijn geweest, hebben zij niet van begin af aan een gezamenlijk fotoarchief beheerd (zie Figuur 4.1). In 1976 verhuisde

Trouw net als Het Parool naar de Wibautstraat en enkele jaren later is hun fotoarchief samengevoegd met dat van Het Parool. Volgens Jan van Breda moeten de archieven rond 1981 en 1982 bij elkaar gevoegd zijn. Oud adjunct-hoofdredacteur van Trouw Wim Jansen voegde hieraan toe dat het fotoarchief van Trouw werd toegevoegd aan het fotoarchief van Het Parool. Dit klinkt aannemelijk door het feit dat Trouw in 1985 een fotoredactie kreeg. Er was tijdens de samenvoeging geen aparte redactie van Trouw voor de fotografie. Bovendien zat Het Parool al sinds 1964 in de Wibautstraat en hadden zij meer ruimte tot hun beschikking. Het archief dat in de Wibautstraat gevestigd was bevatte zowel het tekstarchief als het fotoarchief⁴³. Het archief besloeg een omvangrijke ruimte en er waren in de jaren tachtig tien medewerkers actief in het archief (Interviews: Van Breda, Sprenkeling, Augustinus, Jansen en De Vos). Het is moeilijk te benoemen hoeveel foto's het fotoarchief van Het Parool en Trouw na de samenvoeging telde, omdat er geen gegevens zijn bijgehouden van het aantal foto's dat zich in de loop der jaren in het archief bevond. Als de aanname wordt gemaakt dat het fotoarchief waar Trouw over beschikte compleet naar het fotoarchief van Het Parool is gegaan, dan is het eenvoudig voor te stellen dat de samenvoeging in de praktijk een enorme klus moet zijn geweest. Het fotoarchief, zoals bekend door de informatie van Van Breda en Augustinus, werkte met zogenaamde Paternosterkasten. Dit zijn kasten waarin de mappen aan een rails hangen, waardoor vanaf één locatie elke map naar voren kan worden gehaald (Interview: Van Breda en Augustinus). Elke map had een onderwerp met een corresponderende code. Aangezien het fotoarchief, zoals het in bezit is van Spaarnestad Photo, mappen bevat met zowel foto's van Het Parool als Trouw erin moeten de archieven per map zijn samengevoegd. In andere woorden: de medewerkers van het fotoarchief moeten de foto's van Trouw per onderwerp in de betreffende mappen hebben toegevoegd. Dit betekent dat tijdens de samenvoeging elke map van het fotoarchief moet zijn geraadpleegd en zodoende elke map van Trouw is bekeken.

Door de kennis van de dagelijkse werkzaamheden op de fotoredacties van Het Parool en Trouw is bekend dat elke dag foto's binnenkwamen van freelancers en persbureaus via de zogenaamde 'brommertjes' die langsreden (Interviews: Jansen en Sprenkeling). Hieruit kan worden opgemaakt dat er een aantal dezelfde foto's in het fotoarchief van Het Parool en Trouw moest zitten. Dit wordt ook bevestigd door Sprenkeling en Van Breda. Zoals Van Breda en Augustinus aangegeven hebben werden incidenteel mappen opgeschoond, wanneer er nieuwe foto's gearchiveerd werden en een overvolle map naar voren kwam uit de Paternosterkast. Dit moet ongetwijfeld veel zijn voorgekomen tijdens de samenvoeging. Sprenkeling voegde hieraan toe dat in het begin van de jaren tachtig, ten tijde van de samenvoeging, het fotoarchief van Het

⁴³ Nieuwe medewerkers van het archief begonnen met de tekst. De artikelen van de krant werden uitgeknipt en verdeeld in mappen, zodoende kwamen alle artikelen betreft hetzelfde onderwerp in één map. Later is de krant overgezet op microfiche, dit ging met pagina's tegelijk. Voor microfiches is veel minder ruimte nodig.

Parool is verplaatst in het gebouw aan de Wibautstraat. Het zat al op de eerste etage, maar het ging van de linkerkant van het gebouw naar de rechterkant (gezien vanaf de Wibautstraat). Dit zou erop kunnen duiden dat in die periode aanpassingen werden gedaan om het gezamenlijke fotoarchief te kunnen huisvesten. Sprenkeling gaf aan dat de Paternosterkasten hun intrede deden rond 1981, waarschijnlijk vóór de samenvoeging (E-mail: Sprenkeling).

Op het moment van de samenvoeging, 1981 en 1982, waren Het Parool en Trouw onderdeel van de Perscombinatie (samen met de Volkskrant). De medewerkers van het fotoarchief in de jaren tachtig en negentig waren in dienst van de Perscombinatie en vanaf 1994 werd dat PCM (Interview: Van Breda en Augustinus)⁴⁴. Het fotoarchief was niet direct gekoppeld aan één van de kranten, hoewel duidelijk is dat Het Parool al een fotoarchief en fotoredactie had op het moment van de samenvoeging. Trouw had toen nog geen fotoredactie, maar wel een fotoarchief. Uit de interviews is duidelijk geworden dat Het Parool en Trouw samen één fotoarchief gebruikten. Er waren drie partijen betrokken, naast de fotoredactie van Het Parool en de fotoredactie van Trouw (vanaf 1985) was het fotoarchief een aparte afdeling. De medewerkers van het fotoarchief zochten op verzoek van de fotoredacties van beide kranten foto's in het archief en voorzagen de fotoredacties van Het Parool en Trouw van hun eigen foto's. In het geval dat de archiefphoto was gemaakt door een freelancer maakte het niet uit welke krant de archiefphoto wilde hebben, want de rechten van de foto bleven bij de freelance fotograaf. Als Het Parool een foto van een freelancer had geplaatst en Trouw haalde deze foto later uit het archief, moest er alleen 'herplaatsinggeld' betaald worden aan de freelance fotograaf (Interview: Sprenkeling). Iedere foto die in het archief werd geplaatst kreeg een stempel op de achterzijde, van Het Parool of Trouw bijvoorbeeld. Het kon ook een stempel van een persbureau zijn of van de freelance fotograaf zelf. Bovendien werd de datum van de publicatie erop vermeld. Hoe exact dit in alle jaren is gedaan, is moeilijk te achterhalen. In het fotoarchief zijn foto's gevonden met meerdere stempels, maar ook foto's zonder stempel. Dit laatste hoeft er niet op te duiden dat er vergeten was te stempelen, niet elke foto hoeft gepubliceerd te zijn. Er werden foto's bewaard die niet gepubliceerd waren, maar wel interessant genoeg bevonden waren door een fotoredacteur. De indruk die is ontstaan door dit onderzoek is dat elke gepubliceerde foto is gestempeld met de datum van publicatie. In veel gevallen is het onderschrift bij de foto uitgeknipt en op de achterzijde geplakt. De stempels, kaders, lijnen, handgeschreven teksten, stickers en opgeplakte onderschriften maken de achterzijde nog wel eens onleesbaar.

⁴⁴ De fusie van de Perscombinatie (PC) en Meulenhof uitgeverij (M) werd PCM (Website: PCM, historie).

5.2 Periode van overdracht van kranten naar Spaarnestad Photo

Op woensdag 26 september 2007 kwam de eerste lading dozen met foto's aan bij Spaarnestad Photo. Na drie ladingen, verdeeld over meerdere weken, waren er ongeveer 900 dozen met foto's afgeleverd (logboek Van Hout⁴⁵). Het inruimen en inventariseren van deze dozen om vervolgens een opstelling in het depot te maken was de eerste taak van Spaarnestad Photo. Dit werd in de eerste maanden na ontvangst gedaan door Marja van Hout en Hains Hamelink. Zij hebben de eerste dozen ingekeken en de eerste indrukken van het fotoarchief opgedaan. Samen met Freek Baars (collectiebeheerder) en Peter van den Doel (directeur) beoordeelden zij de nieuwe collectie. Van Hout en Hamelink zeggen hierover: "na een paar weken dachten we eraan om alles retour te sturen, er was niets van te maken" (Interview: Van Hout en Hamelink). Het Parool en Trouw hebben het fotoarchief laten scannen om een digitale beeldbank over te houden. Dit is gedaan door X-Cago, een bedrijf dat gespecialiseerd is in het scannen van archieven. De kwaliteit en bruikbaarheid waren echter onvoldoende om de beeldbank direct toe te voegen aan de digitale collectie van Spaarnestad Photo zelf. In § 5.3.2 zal worden beschreven hoe de foto's in de beeldbank eruit zagen. Volgens Baars en Van den Doel van Spaarnestad Photo was het voor hen niet mogelijk om het fotoarchief voor de overdracht te kunnen bekijken. Het archief bevond zich tot de digitalisering nog in de Wibautstraat, hoewel Het Parool in 2003 al was verhuisd naar het Oostenburgereiland. Uit de data van de foto's op de digitale beeldbank is op te maken dat in februari en maart 2007 de foto's van personen zijn gedigitaliseerd. Tijdens de gesprekken tussen Spaarnestad Photo en Het Parool en Trouw (PCM) was het fotoarchief al in opslag en was het digitaliseren al gestart. Hierdoor had Spaarnestad Photo het fotoarchief in de Wibautstraat en de digitale beeldbank niet gezien. Het fotoarchief van Het Parool en Trouw is in september 2007 in verhuisdozen afgeleverd bij Spaarnestad Photo en op dat moment is ook de digitale beeldbank voor het eerst door Spaarnestad Photo ingezien.

Voordat de overdracht van het fotoarchief van Het Parool en Trouw had plaatsgevonden was Spaarnestad Photo verheugd met het binnenhalen ervan, maar na het zien van de 900 dozen en de bijbehorende digitale beeldbank, veranderde deze opvatting. Een fotoarchief van twee Nederlandse dagbladen dat de tweede helft van de twintigste eeuw beslaat kan interessante foto's bevatten. Een archief met persfotografie zou ook een goede uitbreiding van de collectie van Spaarnestad Photo zijn. In het verleden waren er gesprekken met de Volkskrant om hun fotoarchief over te nemen, maar dit is tot op heden niet gebeurd (Notulen bezoek fotoarchief Volkskrant, 2005). In de Ambitie Notitie van Spaarnestad Photo uit 2005 werd ook al gesproken over de fotoarchieven van NRC Handelsblad en het Algemeen Dagblad. Hieruit blijkt dat Spaarnestad Photo al enige jaren interesse heeft om een fotoarchief van een Nederlands dagblad

⁴⁵ Marja van Hout heeft enkele gegevens en informatie in logboeken verwerkt ten tijde van de overdracht.

te beheren. Dit komt overeen met de doelstellingen van Spaarnestad Photo om met hun fotocollectie bij te dragen aan tentoonstellingen, educatieve programma's en onderzoeken. Naast de vraag van kranten, tijdschriften en publicaties naar foto's (reproducties) van Spaarnestad Photo kan de collectie ook gebruikt worden voor andere doeleinden. Dit onderzoek is hier een voorbeeld van. Collectiebeheerder Baars geeft aan dat onderzoekers en kunstenaars Spaarnestad Photo gebruiken voor hun werk, hierdoor worden hun collectie vanuit meerdere invalshoeken benaderd. Omdat over de persfotografie in Nederland weinig bekend is, was het voor Spaarnestad Photo nog interessanter om het fotoarchief van Het Parool en Trouw in beheer te krijgen, want dan zou het mogelijk worden om dergelijk onderzoek te doen. Zodoende wil Spaarnestad Photo met de collectie bijdragen aan onderzoek naar persfotografie.

5.3 Huidige staat van het fotoarchief

Met de "huidige staat" van het fotoarchief wordt fase III bedoeld. Omdat Spaarnestad Photo nog steeds fotoarchieven in beheer krijgt, was er behoefte gekomen aan meer ruimte. In een dependance, één straat naast het hoofdgebouw, heeft Spaarnestad Photo de mogelijkheid om delen van hun collectie te plaatsen⁴⁶. In de Ambitie notitie van Spaarnestad Photo uit 2005, voordat het fotoarchief van Het Parool en Trouw overgenomen was, is een inventarisatie gemaakt van de beschikbare ruimte in relatie tot de collectie en de wensen voor uitbreiding aan de hand van nog te verwachten collecties. De archiefruimte in het hoofdgebouw bedraagt 405 m² en de dependance ongeveer 450 m². In 2005 wenste Spaarnestad Photo een uitbreiding van het oppervlak voor hun fotoarchieven. De collecties van Elsevier, ABC Press en 't Sticht vielen hieronder en bevinden zich in de dependance, volgens de inventarisatie in de Ambitie notitie is daar 525 m² extra ruimte voor nodig. In 2005 werd al gesproken over het fotoarchief van Het Parool en Trouw, in de Ambitie notitie valt het onder de naam 'PCM archief'⁴⁷. Hier werd 350 m² voor geraamd. Met een oppervlak van 450 m² van de dependance en de totale gewenste oppervlakte voor de hier genoemde collecties van 525 m² en 350 m² is duidelijk dat er enorm ruimtegebrek was. Om fotoarchieven van deze omvang te beheren is veel ruimte nodig en mist Spaarnestad Photo enkele honderden vierkante meters. Dit heeft tot gevolg dat de verhuisdozen met het fotoarchief van Het Parool en Trouw in verschillende ruimtes zijn ondergebracht en in meerdere gangen tegen de muur staan opgestapeld. Op het moment dat dit onderzoek startte, voorjaar 2009, waren de dozen met foto's door het hele gebouw verspreid (zie Afbeelding 5.1 – 5.4).

⁴⁶ Spaarnestad Photo is gevestigd in Groot Heiligland 47 (Haarlem), de dependance staat in Klein Heiligland 84.

⁴⁷ Er was in 2005 ook sprake van dat het fotoarchief van de Volkskrant en NRC Handelsblad kon worden overgenomen.

In augustus en september 2009 zal het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo ligt verhuizen van Haarlem naar Den Haag. In het kader van de verhuizing van Spaarnestad Photo naar een nieuw gebouw, samen met het Nationaal Archief, wordt de collectie in delen overgebracht naar Den Haag. Dit betekent dat het fotoarchief van Het Parool en Trouw van september 2007 tot september 2009 in Haarlem was. De beschrijving van de ‘huidige staat’ van het fotoarchief slaat op deze periode.

Afbeelding 5.1: fotoarchief Spaarnestad Photo

Afbeelding 5.2: fotoarchief Spaarnestad Photo

Afbeelding 5.3: fotoarchief Spaarnestad Photo

Afbeelding 5.4: fotoarchief Spaarnestad Photo

De verhuisdozen liggen verspreid door het pand van Spaarnestad Photo en bevatten allerlei hangmappen met foto's. Het fotoarchief van Het Parool en Trouw had een lijst met onderwerpen en bijbehorende codes. Elk onderwerp had een bepaalde code, Spaarnestad Photo had twee lijsten in bezit waarin de code bij de onderwerpen te vinden was. Eén lijst waarin alle onderwerpen op alfabetische volgorde stonden en één lijst op volgorde van de codes. In totaal zijn er 7822 onderwerpen. De namen van de personen die een eigen map hebben, zijn hier niet bij geteld, dat aantal is onbekend. Als de fotomap “woestijnen” gezocht wordt, is de alfabetische onderwerpenlijst nodig om de bijbehorende code te achterhalen. Door deze code kan de doos, waar de fotomap in zit, gevonden worden. De codes staan op de verhuisdozen vermeld en deze staan enigszins op volgorde in het pand van Spaarnestad Photo. Hieronder staat een voorbeeld van de onderwerpenlijst, gesorteerd op code en op alfabet.

020.10,	WOESTIJNEN,,,
020.10,	OASEN,,,
020.20,	GEBERGTE,,,
020.20,	BERGEN,,,
020.20,	GLETSJERS,,,

AARDGASPRIJZEN,,,	515.01,
AARDKUNDE,,,	835.11,
AARDOLIE,,("-> 512 OLIE)",	512
AARDRIJKSKUNDE,,,	835.11,
AARDSCHOKKEN,,,	83

Tabel 5.1: twee passages uit de onderwerpenlijsten

Zoals te zien is Tabel 5.1 worden onderwerpen met verschillende benoemingen naar elkaar verwezen. De fotomap van “aardolie” is te vinden bij “olie”. Met behulp van deze onderwerpen- en codelijsten is een fotomap te vinden.

Bij de levering van het fotoarchief van Het Parool en Trouw in 2007 aan Spaarnestad Photo, is ook een aantal verhuisdozen met tekstarchieven meegebracht. Dit zijn 41 dozen met tekstmappen en voor dit onderzoek was er niets bruikbaar bij. Het is opmerkelijk dat van de 900 dozen die van Het Parool en Trouw overkwamen naar Spaarnestad Photo, er 41 vol zitten met tekst, wat geen deel is van het fotoarchief. Er zaten mappen in met allerlei soorten teksten, zoals notulen van vergaderingen en stapels gebundelde brieven van lezers die de redacties ontvingen.

5.3.1 Digitaliseren

Zoals eerder beschreven is het fotoarchief tijdens de overgang van fase II naar fase III gedigitaliseerd. Het Parool en Trouw konden gebruik maken van een digitale beeldbank. Van Breda, Augustinus, Elenbaas en de Vos spraken in de afgenomen interviews allen over een “waardeloze digitale beeldbank”. Ook Van Hout, Hamelink, Baars en Van den Doel van Spaarnestad Photo waren niet te spreken over de kwaliteit en vrij snel werd er besloten deze digitale versie van het fotoarchief niet toe te voegen aan de online collectie van Spaarnestad Photo. De drie partijen die met het fotoarchief te maken hebben zijn allen ontevreden over het digitale fotoarchief.

In december 2007 heeft Spaarnestad Photo een lijst met een aantal punten opgesteld waarmee de tekortkomingen van de het fotoarchief van Het Parool en Trouw wordt samengevat. De kwaliteit van de ‘scans’ zijn onder het niveau dat Spaarnestad Photo hanteert, waardoor de beeldbank niet kan worden toegevoegd aan hun website. De scans zijn te donker, te licht of er staan strepen doorheen. De teksten achterop de foto’s zijn ook gescand door middel van het zogenaamde

OCR en ICR systeem⁴⁸. Hiermee ontcijfert een computer de tekst die op de foto (achterkant) staat, zoals stempels en handschriften. Er was echter een maximum aantal karakters ingesteld bij deze handeling, waardoor delen van de informatie achterop een foto niet zijn meegenomen in de beeldbank. Informatie zoals de naam van de fotograaf, het persbureau of de geportretteerde kan ontbreken en is alleen te achterhalen als de betreffende afdruk uit het archief wordt gehaald. Dit is niet de meest eenvoudige opdracht, omdat de inhoud van de 900 dozen met foto's na het digitaliseren niet altijd hetzelfde was als voor het digitaliseren. De klachten over de kwaliteit van de beeldbank is de meest herhaalde uitspraak in de interviews met Van Breda, De Vos, Sprenkeling en Augustinus. Van Breda legde uit dat er wel eens een portretfoto nodig was van een bekend persoon, hier werd het fotoarchief vaak voor geraadpleegd. Het kwam dan voor dat er een foto was waar meerdere personen op stonden afgebeeld en dat er met potlood een kader werd gemaakt op de foto om de juiste personen uit te halen. Bij de vormgeving werd de foto met getekend kader gescand en daarna werd het onbruikbare deel van de scan verwijderd. Maar in de digitale beeldbank kwam hij foto's tegen waarop de potloodstrepen nog op de foto staan. Die zijn dus ook gescand tijdens het digitaliseren van het fotoarchief. Van Hout en Hamelink vertelden dat zij de beeldbank een aantal keer hebben gebruikt en dat ze toen foto's met een verkeerde achterkant zagen. De foto was in de lengte gescand, maar de achterkant was in de breedte, waardoor duidelijk werd dat dit geen juiste combinatie was. Hierdoor kan er niet altijd met zekerheid van worden uitgegaan dat de beeldbank de juiste achterkant weergeeft bij een foto. Bovendien kwamen er ook afbeeldingen in de digitale beeldbank voor waarop twee foto's half over elkaar lagen (zie Afbeelding 5.5)

Afbeelding 5.5 en 5.6: voorbeelden van verkeerde gescande foto('s), hier zijn twee foto's over elkaar gescand

Frits Campagne, zakelijk directeur van Het Parool, vertelde dat in 2003 bewust was besloten om het fotoarchief niet mee te verhuizen naar de nieuwe locatie op het Oostenburgereiland. De

⁴⁸ OCR = Optical Character Recognition, techniek om teksten leesbaar en doorzoekbaar te maken, dit gebeurt door een machine (<http://www.pictura-im.nl/nl/digitaliseren/ocr>: 24 juni 2009). ICR = Intelligent Character Recognition, techniek om ook handschriften om te zetten naar digitale teksten (<http://nl.wikipedia.org/wiki/OCR>: 24 juni 2009).

hoeveelheid ruimte die nodig zou zijn om het fotoarchief te huisvesten was groot en vooral duur (Interview: Campagne). In 2003 werd Het Parool zelfstandig, stapte uit PCM, en verhuisde naar een nieuwe locatie en dat vond Campagne een geschikt moment om afstand te doen van het fysieke fotoarchief. Trouw zat in 2003 nog steeds in de Wibautstraat en handhaafde het fotoarchief, Het Parool behield toegang tot de archieffoto's. In de praktijk werd al duidelijk dat er niet meer dagelijks behoefte was aan foto's uit het eigen archief (Interview: Augustinus en Elenbaas). De actuele nieuwsfoto's die digitaal binnen kwamen werden niet meer afgedrukt en werden ook niet meer in het fotoarchief geplaatst. Als de fotoredactie van Het Parool archieffoto's nodig had, kon dat vaak via digitale beeldbanken van persbureaus (Interview: Augustinus, Denekamp en De Vos). Eind jaren negentig en begin 21ste eeuw zijn de analoge foto en het fotoarchief redelijk snel en eenvoudig vervangen. Campagne vond de kosten voor het verhuizen van het fotoarchief met de Paternosterkasten en de huurprijs van extra ruimte op de nieuwe locatie redenen om afstand te doen van het fotoarchief. Bovendien was hij overtuigd van de absolute overgang naar digitale fotografie op de fotoredactie van de krant.

In 2006 besloot Trouw ook te verhuizen naar het Oostenburgereiland, dezelfde locatie als Het Parool. Trouw behoorde nog steeds tot PCM, in tegenstelling tot Het Parool. Wim Jansen, adjunct-hoofdredacteur van Trouw, en Campagne moesten op dat moment een besluit nemen over het fysieke fotoarchief. Campagne waakte al voor het idee dat Trouw het fotoarchief mee zou nemen vanuit de Wibautstraat. Samen met Jansen heeft hij de beslissing genomen om afstand te doen van het fysieke fotoarchief. Het vervolg is bekend, Spaarnestad Photo is in 2007 de beheerder geworden van het fotoarchief van Het Parool en Trouw. In 2006 is het door X-Cago gedigitaliseerd. Cecile van der Harten, tot 2006 werkzaam als chef fotoredactie van Trouw, bracht het idee om advertenties in de krant te plaatsen waarin werd vermeld dat Trouw afstand deed van de foto's. Hiermee zou voor de fotografen bekend zijn geworden wat er met hun foto's zou gebeuren. Jansen gaf aan dat dit plan niet is uitgevoerd, omdat het niet nodig was. De foto's zijn immers verhuisd, maar nog steeds toegankelijk. Als de foto's zouden worden vernietigd was het volgens Jansen wel nodig geweest om de fotografen te informeren (Interview: Jansen).

In Nederland zijn twee voorbeelden van gebeurtenissen waar fotografen hun foto's kwijtraakten en waar een rechtszaak volgde. In 2005 daagde een freelance fotograaf dagblad De Limburger voor de rechter wegens het vernietigen van zijn foto's (Verkoren, 2007⁴⁹). Volgens de fotograaf waren duizenden foto's van hem vernietigd of verdwenen door toedoen van de krant en hij eiste hiervoor een schadevergoeding. De fotograaf had weliswaar de negatieven nog in bezit, maar

⁴⁹ Mr. Luc Verkoren is rechtskundig adviseur en schreef een vergelijking tussen twee rechtszaken over foto's van fotografen in een krantenarchief.

een paar duizend nieuwe afdrukken maken kostte veel tijd en geld, waar hij een vergoeding voor wilde ontvangen. De rechtszaak richtte zich vooral op wie de eigenaar van de foto was en dus de rechten had. De krant betaalde de fotograaf voor elke gepubliceerde foto, waarna de foto in het archief van de krant terecht kwam. Als de foto nog een keer gepubliceerd werd, was er sprake van herplaatsinggeld. De rechter oordeelde dat De Limburger de rechten van de afdrukken had en dus moest de fotograaf een bedrag van 33.000 euro betalen aan de krant voor gemaakte advocatenkosten. De krant was volgens de rechter de eigenaar van de afdrukken. Een ander voorbeeld is van freelance fotograaf Pieter Honhoff. Hij maakte foto's voor de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC). In 2002 vroeg hij al zijn afdrukken terug uit de periode 1987 tot 1997, maar daar beschikte de PZC niet meer over. Honhoff eiste daarom een schadevergoeding van 1,7 miljoen euro voor het verdwijnen van 18.994 zwart-wit foto's. Het oordeel van de rechter duurde twee jaar en Honhoff kreeg een schadevergoeding toegewezen van 238 duizend euro. Hierop ging de PZC in hoger beroep en won in 2008 de rechtszaak. De rechter besloot dat de fotograaf niet de eigenaar blijft van oude afdrukken (Spinhof, 2008). In beide gevallen hebben de fotografen niet de rechten over hun foto's behouden.

De verhuizing van Trouw van de Wibautstraat naar het Oostenburgereiland in 2006 was volgens Campagne (zakelijk directeur Het Parool) een aanleiding om het fysieke fotoarchief af te staan en te digitaliseren. De kwaliteit van de digitale beeldbank was kennelijk minder belangrijk. Stichting Democratie en Media heeft de digitalisering door X-Cago betaald, waar een bedrag van 150 duizend euro mee gemoeid was (Interview: Campagne). Het is merkwaardig dat de digitale beeldbank door zowel de fotoredacteuren van Het Parool en Trouw en de medewerkers van Spaarnestad Photo negatief wordt beoordeeld. Voor dit onderzoek is de vraag aan Koos Hussem, directeur van X-Cago, gesteld waarom er gekozen is voor deze vorm van digitaliseren. Hier kwam geen informatie over, omdat Hussem "geheimhoudingsplicht" had over het digitaliseren van dit fotoarchief. Alleen met toestemming van de betrokkenen van de kant van Het Parool en Trouw konden de vragen worden beantwoord. Omdat bekend is dat de kwaliteit van de beeldbank slecht is, en dat niet zal veranderen, is ervan afgezien om verder achter de redenen voor de slechte digitalisering aan te gaan.

5.3.2 Digitale beeldbank

De digitale beeldbank bestaat uit 266 dvd's waarop in totaal 633.813 foto's zijn te raadplegen. Van elke gedigitaliseerde foto is de voorkant en achterkant te zien en er is een derde bestand waarin de metadata is vermeld. Hierdoor is het mogelijk om te zoeken op termen als deze informatie aan een zoekprogramma worden gekoppeld. Spaarnestad Photo is ook in het bezit van twee 'harde schijven'. Op elke harde schijf staat het gedigitaliseerde fotoarchief. De foto's zijn in drie mappen verdeeld: onderwerpen, personen en grote foto's.

	Aantal mappen	Aantal foto's
Onderwerpen	1.833	425.556
Personen	268	200.469
Grote foto's	16	7.788
Totaal	2.117	633.813

Tabel 5.2: overzicht digitale beeldbank

Door de interviews is duidelijk geworden dat de kwaliteit van de digitale beeldbank onvoldoende is. In de praktijk kwam het voor dat een foto waar een groep mensen op staat, gebruikt werd voor een kleinere portretfoto van één persoon, waardoor er op de foto werd gekrast en getekend. In Afbeelding 5.6 is een foto te zien met vier personen. In 1973 is deze foto gepubliceerd en in 1978 en 1979 werd deze archieffoto nogmaals geplaatst. Uit de doorgekraste gezichten en de kaders om de gezichten van Eric Herfst en Jasperina de Jong is te zien dat alleen deze twee gezichten nodig waren. In de digitale beeldbank is deze foto te raadplegen met krassen en lijnen erop.

Afbeelding 5.6: foto (ANP/E. Martens) van Eric Herfst, Joop Stokkermans (doorgekrast), Jasperina de Jong en Gildo del Mistro (doorgekrast). Het Parool 20 november 1973. Vervolgens hergebruikt in Het Parool van 22 november 1978 en 21 januari 1979.

Verder is het opvallend dat de digitale beeldbank is verdeeld in drie grote mappen. De personen zijn op alfabetische volgorde ondergebracht in 268 mappen. Op alfabetische volgorde zijn tientallen personen te vinden in één map, in de map van “Gijs Scholten van Aschat” zijn ook e mappen van “Rob Scholten” en “Lex Schoenmaker” te vinden. De volgende map heeft de naam

“Martin Scorsese” en op alfabet zijn de mappen gevuld met meerdere mappen. Op die manier zijn alle personen verdeeld in deze mappen. Maar dit zijn niet de foto's van alle personen die een eigen map hebben, in de categorieën ‘film’, ‘muziek’ en ‘toneel’ zijn ook mappen waarin personen zitten. In het geval dat er een foto gezocht wordt van een directeur van een museum, zoals Arnulf Rainer, is het mogelijk dat hij een eigen map heeft in de categorie personen, maar het kan ook bij ‘musea en personen’ zitten. Op deze manier zijn duizenden personen ondergebracht bij de categorie ‘personen’, maar dit betekent niet dat alle personen hierin zitten. Belangrijke ministers en presidenten hebben vaak een eigen map bij ‘personen’, maar kunnen ook te vinden zijn bij de map ‘personen kabinet Drees’. Oud-president Wahid van Indonesië is niet te vinden bij personen, maar wel bij “Indonesië personen”.

Het volgende obstakel om foto's van personen te vinden is het feit dat niet alle foto's zijn gedigitaliseerd. Dit is lastig te benoemen voor alle categorieën van het gehele archief, maar dit is wel duidelijk geworden betreft de personen. Zoals hierboven uitgelegd zijn de fotomappen van personen te vinden onder één persoon die alfabetisch in de buurt zit. Dit is bij alle mappen van de digitale beeldbank gelijk aan de fysieke fotomappen in het fotoarchief zoals het in 2009 bij Spaarnestad Photo lag. Per map zijn er foto's van tientallen personen te vinden. In de map met de naam “Paula Lindberg” zouden de fotomappen van “Jari Litmanen” en “Sophia Loren” moeten zitten, want de volgende map in de digitale beeldbank is “Felipe Lorda”. In de digitale beeldbank zijn vanaf Lindberg de mappen tot en met “Derek de Lint” te vinden, maar vanaf Dr. Mr. J. Linthorst Homan tot en met “José Lopez Portillo” is er geen foto te vinden. In de ladekasten in het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat in 2009 bij Spaarnestad Photo lag, zijn tussen de fotomappen van Lorda en Lopez Portillo nog 69 andere fotomappen te zien, waaronder die van Litmanen en Loren. Een deel van deze ladekast is niet gedigitaliseerd. Hetzelfde geldt voor de map “Jack Kemp” op de digitale beeldbank, daar zitten de foto's in tot en met C.L. Kerdel, en de volgende map begint met “Mustafa Khalil”. In de ladekasten in het fotoarchief zijn tussen Kerdel en Khalil nog 59 andere mappen in te zien, waaronder die van Mensje van Keulen. Het is in dit onderzoek gebleken dat een aantal fotomappen niet in de digitale beeldbank te vinden zijn. Dit was vooral bij de personen goed te achterhalen, omdat het op alfabet was gesorteerd, zowel in het fysieke fotoarchief als in de digitale beeldbank.

5.4 Wubbo de Jong, andere huisfotografen en het MAI

Het Parool had met Jeanne Roos in 1945 al een fotoredactie en in de jaren vijftig al een huisfotograaf, Frits Griek (Wisman, 1994: 137). Later waren ook Charles Vlek, Frans Nieuwenburg, Hans Geerlings en Wubbo de Jong huisfotografen van Het Parool. Het Maria Austria Instituut (MAI) in Amsterdam heeft de negatievenkasten van De Jong, de ladekast met ‘4x5 inch’ negatieven van Griek en de negatieven van Vlek, Geerlings en Nieuwenburg

overgenomen van Het Parool. De rechten kwam zo in handen van het MAI en Het Parool kan altijd aanspraak maken op een herplaatsing in de krant. Vooral het aandeel van De Jong was een aanwinst voor het MAI (Interview: Elligens). Het ging om minstens vijftigduizend negatieven uit 1966 tot 1999, dus nog van voor de tijd dat De Jong werkte voor het Parool. Hij werkte vanaf zijn achttiende op de fotomechanische afdeling van Trouw en in 1974 vertrok hij naar Het Parool (Zilveren Camera, 1990: 6). Sprenkeling heeft na zijn pensioen in 1996 zijn eigen negatievenkast mee naar huis genomen. In december 2008 heeft hij deze kast in zijn geheel overgedragen aan het MAI (Interviews: Sprenkeling en Elligens) Spaarnestad Photo kreeg de informatie dat de negatieven en de rechten van de foto's van De Jong, Griek, Vlek, Nieuwenburg en Geerlings in bezit waren van het MAI. Volgens Van den Doel, directeur van Spaarnestad Photo, was dit niet bekend tijdens de gesprekken over de overdracht van het fotoarchief. Bij de overdracht in september 2007 werd het contract dat het MAI had over de rechten van het vijftal huisfotografen van Het Parool pas bekend bij Spaarnestad Photo. Fotograaf Peter Elenbaas heeft deze overdracht persoonlijk bewerkstelligd. Volgens Elligens, directeur van het MAI, was Elenbaas de contactpersoon van Het Parool. Bovendien vertelde Elligens dat de overdracht onder andere een wens was van De Jong zelf. Hij stierf in 2002 en had bekend gemaakt dat hij zijn foto's in Amsterdam wilde laten blijven. Ter ere van het oeuvre van De Jong is in het najaar van 2002 een boek met zijn foto's uitgebracht. Toen is contact geweest tussen Het Parool en het MAI om de negatieven en de rechten van De Jong over te dragen. Bij de verhuizing van Het Parool in 2003 naar het Oostenburgereiland is de negatievenkast niet meegegaan. Het is daarom vreemd dat Spaarnestad Photo niet wist dat de rechten van deze fotografen bij het MAI in bezit zijn. De afdrucken van foto's van De Jong, Sprenkeling, Griek, Vlek, Nieuwenburg en Geerlings kunnen wel aanwezig zijn in het fotoarchief dat bij Spaarnestad Photo is, maar de rechten hebben zij niet. Hierdoor is het voor hen niet mogelijk deze foto's te exploiteren. Dat is echter wel één van de doelstellingen van Spaarnestad Photo en een manier om inkomsten te vergaren.

Afbeelding 5.7: stempels huisfotografen van Het Parool

Trouw heeft een andere geschiedenis wat betreft huisfotografen. In 1985 kwam er pas een fotoredactie en volgens Jansen en De Vos van Trouw is Werry Crone de enige huisfotograaf van de krant geweest. Er werd altijd met freelancers gewerkt of geput uit het aanbod van de persbureaus. Crone is sinds 1988 in dienst van Trouw. Het kwam ook voor dat een krant een fotograaf een vaste opdracht gaf, terwijl het geen huisfotograaf was. Dit was bijvoorbeeld het geval met George Verberne en Het Parool. Hij verzorgde elk weekend de sportfoto's en kreeg een vaste vergoeding. Verberne was echter niet in dienst van de krant, hij kreeg geen opdrachten, het maakte tot op zekere hoogte ook niet uit hoeveel foto's hij leverde. Dit betekende dat de foto's gemaakt werden voor Het Parool, terwijl Verberne geen huisfotograaf was. Naast het verschijnen van huisfotografen en freelancers waren er voor een fotoredactie meerdere opties op foto's te ontvangen.

In de jaren tachtig en negentig vroegen de fotoredacties van Het Parool en Trouw dagelijks om foto's uit het fotoarchief. In de jaren tachtig bestond de (omgeschreven) regel dat Het Parool geen foto's van Werry Crone gebruikten, omdat hij de huisfotograaf van Trouw was. Andersom bestond dezelfde regel, Trouw haalde geen foto's van Wubbo de Jong uit het archief. Foto's van freelancers waren geen probleem, daar moest alleen herplaatsingsgeld aan de freelance fotograaf worden betaald. In de jaren negentig versoepelden Het Parool en Trouw deze regels. Op beide fotoredacties was het toegestaan om een foto van de andere krant te gebruiken. Zoals de volgende foto van Wubbo de Jong die is gepubliceerd in Trouw op 2 februari 2000:

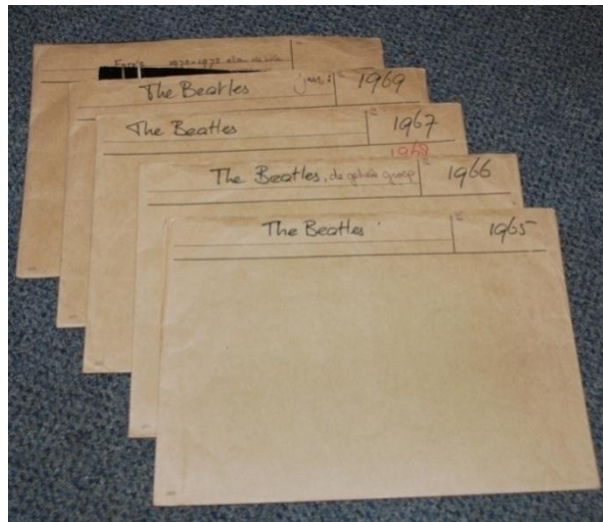
Afbeelding 5.8: foto Wubbo de Jong in Trouw, het credit is uitvergroot

5.5 Hoe representatief is het archief nog?

Van Breda vertelde, net zoals Sprekeling, dat de grote foto's die Wubbo de Jong afdruckte niet pasten in de mappen van het archief en dat die foto's werden afgeknipt zodat ze wel pasten. De gepubliceerde foto's van de huisfotografen van Het Parool en Trouw zijn in ieder geval gearchiveerd, maar de kans is aanwezig dat de foto's niet meer in hun oorspronkelijke vorm terug te vinden zijn. Bovendien werden fotomappen incidenteel opgeschoond en verdwenen er wel eens foto's. Hierdoor is het fotoarchief van Het Parool en Trouw, zoals het bij Spaarnestad Photo in beheer is, niet meer het fotoarchief dat er in de fase I en II was. Is het fotoarchief nog representatief? Hierbij is belangrijk dat het fotoarchief tijdens fase I en II altijd in beweging was en wanneer is een fotoarchief representatief? Het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat in beheer is bij Spaarnestad Photo is wat er is overgebleven na zestig jaar.

De werkwijze van het toevoegen van foto's aan het archief is hierboven beschreven. Bij overvolle mappen werd incidenteel opgeschoond, zodat 'overbodige' of dubbele foto's verwijderd werden. Hierdoor zijn er langzamerhand foto's uit het archief gehaald. Augustinus gaf aan dat ze wel eens begonnen waren met het plaatsen van markeringen in mappen waar foto's uit gehaald waren voor de fotoredactie, zodat te zien was waar weer foto's terug moesten komen. Door de hoeveelheid werk en de tijdsdruk was die werkwijze snel verdwenen. Hierdoor wordt duidelijk dat het fotoarchief geen waterdicht systeem had van uitlenen en retourneren. Elke dag in de jaren tachtig en negentig gingen er foto's vanuit het fotoarchief naar de fotoredacties van Het Parool en Trouw. Elke dag gingen de actuele gepubliceerde foto's van de fotoredacties naar het fotoarchief, en hiernaast een deel dat niet gepubliceerd was maar wel in aanmerking kwam voor het archief. Buiten deze gang van zaken moesten de foto's die uit het archief gehaald waren ook weer terug. Dit ging in de praktijk heel vaak goed, elke dag gingen de foto's van en naar het fotoarchief toe (Interviews: Van Breda, Augustinus, Sprekeling, Denekamp en De Vos). In een enkel geval kwam het voor dat het mapje bij de fotoredactie van Trouw lag op het moment dat fotoredactrice Denekamp van Het Parool het nodig had. Of het mapje zwierf nog enkele dagen op het bureau van de fotoredactie (Interview: Denekamp). Doordeweeks werd er aan de zaterdageditie gewerkt en dan kwam het voor dat de foto's op dinsdag uit het archief kwamen en tot zaterdag nodig waren en bleven liggen op de fotoredactie. Volgens Denekamp gingen de foto's altijd weer terug naar het archief. Van Breda had wel het idee dat mappen terug kwamen met minder foto's. Dit was het geval als een journalist een uitgebreid artikel schreef over een bekend persoon. Van Breda vertelde dat Boudewijn Büch het fotoarchief wel eens raadpleegde voor foto's van de Rolling Stones en dat het mapje foto's een "stuk dunner" terug kwam. Gerard Reve had in het fotoarchief drie mappen met foto's van en over hem, verdeeld in drie periodes. In het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo lag waren er twee mappen van Gerard Reve te vinden, één met de ondertitel

“oude foto’s tot 1980” en de andere met de ondertitel “afgesloten t/m 1993”. Beide mappen waren leeg. Jeanne Roos had in 1945 ook al vergelijkbare ervaringen (zie § 4.1). Dit zou volgens Van Breda hetzelfde zijn met de map “Beatles”, mappen van bekende personen waren voor bepaalde mensen erg geliefd en verdwenen wel eens. De map “Beatles” is in het fotoarchief van Het Parool en Trouw te vinden bij “personen”. Er zitten ruim honderd foto’s in, waarvan de helft telexfoto’s en een vijftal extra mappen met de titels: 1965, 1966, 1967 + 1968, 1969 en 1970-1973. Bij elkaar zaten hier slechts 23 foto’s in.

Afbeelding 5.9: verschillende (sub)mappen in fotomap van de Beatles

De dozen en ladekasten waarin het fotoarchief van Het Parool en Trouw bij Spaarnestad Photo ligt bestaan uit bruine kartonnen hangmappen. Een volle lade kan bijna honderd mappen bevatten. Tussen deze mappen zijn, vooral bij “personen”, witte enveloppen te vinden. Hier zitten slechts enkele foto’s in en vaak bevatten die een Volkskrant stempel of sticker op de achterzijde.

Afbeelding 5.9: stempel

Afbeelding 5.10: stempel

Afbeelding 5.11: stempel

Bovendien zijn er rode kartonnen mappen te vinden, ook deze zijn gevuld met foto’s met een Volkskrantstempel op de achterzijde. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de mappen van Jan Wolkers en John de Wolf. Bijzonder opvallend is dat deze foto’s niet terug te vinden zijn in de digitale beeldbank. In de ladekasten zijn ook de fotomappen te vinden die gevuld zijn met Het

Parool en Trouw foto's, deze zijn wel te vinden in de digitale beeldbank. Dus in de ladekasten van het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo lag zijn zowel de bruine fotomappen als de rode fotomappen van Jan Wolkers en John de Wolf te vinden. Dit zijn foto's van Het Parool, Trouw en de Volkskrant. Daarentegen zijn de foto's van de Volkskrant niet te vinden in de digitale beeldbank en de anderen wel⁵⁰. Dit duidt erop dat tijdens het digitaliseren bewust de Volkskrantmappen niet zijn meegenomen. Bovendien is het opvallend dat in de lade met mappen van onder andere Wolkers en De Wolf nog vijf mappen en enkele witte enveloppen met foto's van de Volkskrant te vinden zijn. De gehele lade bestaat uit 75 fotomappen. Het is niet mogelijk geweest om te achterhalen of dit voor het gehele fotoarchief van Het Parool en Trouw geldt, maar het duidt erop dat meerdere mappen van de Volkskrant meegekregen zijn en niet zijn gedigitaliseerd. Omdat het deel "personen" van het fotoarchief van Het Parool en Trouw op alfabetische volgorde in ladekasten is ondergebracht is hier eenvoudig te zien hoeveel mappen van de Volkskrant te vinden zijn. In de lade met de letter "M", zijn de eerste tien mappen allemaal van de Volkskrant, van Ad Melkert tot Dr. B.M. Mensink. Geen van deze personen is te vinden in de digitale beeldbank. Dit is ook het geval bij de map van Emile Mellaard die in het fotoarchief bestaat uit achttien foto's. Vier foto's hebben op de achterzijde een Volkskrantstempel. In de digitale beeldbank zijn dertig foto's te vinden van Mellaard. Aan de ene kant is het vreemd dat de digitale beeldbank meer foto's bevat dan de fotomap in het archief. Dit betekent dat er na het digitaliseren foto's ergens anders terecht zijn gekomen. De vier foto's met de Volkskrant stempel zijn niet te vinden op de digitale beeldbank en dat betekent dat de foto's van Mellaard wel zijn gedigitaliseerd, maar dat de Volkskrantfoto's eruit zijn gehaald of niet zijn meegenomen in de digitalisering.

Het fotoarchief van Het Parool en Trouw kan representatief genoemd worden als van al hun gepubliceerde foto's tussen 1945 en ongeveer 2000 een 'juiste' selectie gearchiveerd is gebleven. Maar het is niet eenvoudig om te beschrijven en te verantwoorden wat een juiste selectie kan zijn. Daarom is in deze paragraaf beschreven wat er in het fotoarchief is te vinden en hoe er mee omgegaan werd door directe betrokkenen. Duidelijk is dat er een grote hoeveelheid foto's is overgebleven als resultaat van bijna zestig jaar Het Parool en Trouw. Er zijn hierbij ook aanwijzingen dat foto's verdwenen of verwijderd werden. Het fotoarchief bevat niet alle gepubliceerde foto's van Het Parool en Trouw. Hiermee wordt aangegeven dat het duidelijk kan worden wat er wel in het fotoarchief zit, maar veel moeilijker is het om te weten te komen wat er niet in zit.

⁵⁰ Het werd duidelijk dat de Volkskrant foto's van Wolkers en De Wolf niet zijn gedigitaliseerd, omdat er naar een foto met een Volkskrantstempel werd gezocht om als illustratie toe te voegen in dit onderzoek. Deze waren niet te vinden bij de foto's van Wolkers en De Wolf.

5.6 Hoe is op dit moment een foto te vinden?

In voorgaande paragrafen is duidelijk geworden hoe het fotoarchief werd gebruikt door Het Parool en Trouw in de jaren tachtig en negentig. Vervolgens is het overgegaan naar Spaarnestad Photo, hierdoor is het fotoarchief van locatie en vorm veranderd. Bovendien heeft het fotoarchief een andere functie. Hoe het fotoarchief eruit ziet bij Spaarnestad Photo kan worden geïllustreerd aan de hand van enkele voorbeelden. Tijdens de kwantitatieve steekproef van dit onderzoek zijn foto's in de fysieke kranten uit 1950, 1975 en 2000 onderzocht. Het doel was te achterhalen of een dergelijke foto uit het eigen fotoarchief afkomstig was. In een aantal gevallen was ervoor gekozen om de foto op te zoeken in het fotoarchief in de huidige vorm (zie § 3.3.3 en § 4.3.3). Voor elk jaartal (1950, 1975 en 2000) wordt hieronder uiteengezet hoe een foto te vinden was in het archief.

De editie van Trouw op 4 februari 1950 bevatte een artikel over hoogbegaafde kinderen en hierbij waren vier foto's geplaatst. In het artikel werden vier kinderen aangehaald die bijzonder intelligent waren en van allen was een foto toegevoegd. Eén van hen was Roberto Benzi, een Italiaanse jongen van tien jaar die een orkest dirigeerde (Afbeelding 5.4)⁵¹. Om deze foto in het fotoarchief te vinden werd ten eerste de map 'hoogbegaafde kinderen' opgezocht. In de onderwerpenlijst is deze map zowel aangegeven met 'hoogbegaafde kinderen' als 'bollebozen'. Hiermee wordt duidelijk dat één map met meerdere termen in de onderwerpenlijst kan zijn vermeld. In deze map zat niet de foto van Benzi. In de map 'Roberto Benzi' zat deze foto wel, hij heeft als persoon een eigen map. Waarschijnlijk omdat hij een lange carrière heeft gehad als dirigent en hij vaker in de krant is verschenen met een foto. In november 1949 was deze foto al in Het Parool gepubliceerd, wat op te maken valt uit de rode stempel op de achterzijde van de foto. Daarom gaat het dit geval om een archieffoto. De foto in Afbeelding 5.9 is afkomstig uit de digitale beeldbank, hier is de bovenzijde van de foto duidelijk lager geplaatst dan in Afbeelding 5.8 is te zien. De afdruk uit het fotoarchief van Het Parool en Trouw is vergelijkbaar met de hoger geplaatste bovenkant als in Afbeelding 5.8. Dit betekent dat tijdens het digitaliseren van deze foto een deel van de bovenkant is gemist.

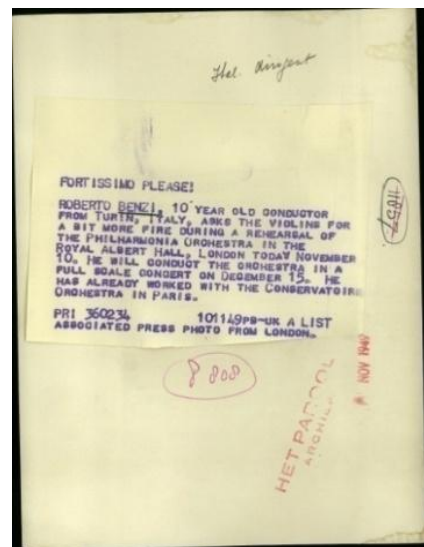
⁵¹ Roberto Benzi is geboren op 12 december 1937 in Marseille. Hij kreeg op driejarige leeftijd al zangles en toen hij vier jaar was leerde hij piano spelen. Voordat hij tien jaar was dirigeerde hij al orkesten. In zijn vijftig jaar durende carrière heeft hij in vele beroemde orkesten gespeeld en gedirigeerd. (Bron: website Roberto Benzi).

Afbeelding 5.8: fotonummer 29, Trouw 4 februari 1950, fotograaf onbekend, Associated Press Photo Londen

Afbeelding 5.9: gevonden archieffoto

Afbeelding 5.10: achterzijde gevonden archieffoto

In de editie van Het Parool op 3 februari 1975 stond een artikel met een foto over het gevaar van spuitbussen (Afbeelding 5.11). Er is geen naam van een fotograaf vermeld, net zomin wie of wat er op de foto is afgebeeld. Het onderwerp van de foto is duidelijk, het gaat over spuitbussen. Via de mappen van het fotoarchief was het mogelijk om de werkelijke afdruk te vinden en zodoende de achterzijde te raadplegen. In de alfabetische map is het onderwerp "spuitbussen" te vinden (code 512). Zoals het fotoarchief in 2009 bij Spaarnestad Photo lag, waren er drie verhuisdozen met deze code. In de map spuitbussen zaten ongeveer tien foto's waaronder welke in de krant van 3 februari 1975 was gepubliceerd. De achterzijde vermeldt dat de foto op 13 september 1968 is gepubliceerd. De foto was toen voorzien van het onderschrift: *Enkele duizenden spuitbussen die op het ogenblik al in de handel zijn*. Hierdoor kan met zekerheid gezegd worden dat de foto, zoals gebruikt in Het Parool van 3 februari 1975, een foto is uit het

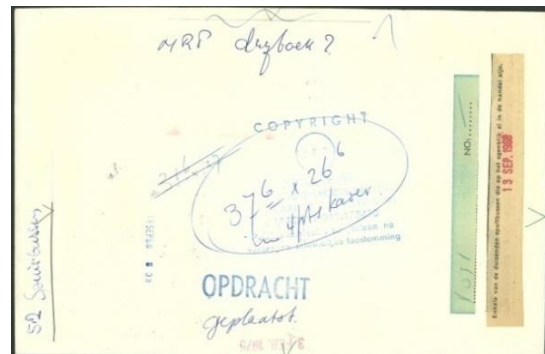
archief van Het Parool. Overigens is het zoeken via de digitale beeldbank minder makkelijk. De foto is gedigitaliseerd en te vinden, maar niet alle mappen zijn apart overgenomen. Dit betekent dat in de digitale beeldbank de foto's uit de map "spuitbussen" te vinden zijn in de map 'spiegels'. Op alfabet zijn meerdere personen of onderwerpen bij één map ondergebracht, vandaar dat andere onderwerpen met de letters 'sp' te vinden zijn in de map 'spiegels'.

Afbeelding 5.11: fotonummer 312, Het Parool 3 februari 1975, fotograaf onbekend, fotodienst Rotterdamsch Parool

Afbeelding 5.12: gevonden archieffoto

Afbeelding 5.13: achterzijde gevonden archieffoto

Op 2 februari 2000 verscheen in Het Parool een artikel over psychiatrische patiënten en daklozen. Hierbij werd een foto gemaakt door Willem Middelkoop geplaatst. Op deze foto is een dakloze met een volgeladen fiets en een stapel kleren te zien (Afbeelding 5.14). Bij het analyseren van deze foto is niet direct te achterhalen of het om een actuele of een archieffoto ging. Er is geen directe aanleiding te zien voor het maken van deze foto. De kans lijkt klein dat er voor dit artikel een fotograaf een opdracht heeft gekregen om een dakloze te fotograferen, het zou voor het artikel niet uitmaken welke dakloze op de foto staat. Hoogstwaarschijnlijk was het doel om een willekeurige foto van een dakloze te plaatsen, anders zou het artikel over die bepaalde dakloze gaan en dat is niet het geval. In het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat bij Spaarnestad Photo is, was het mogelijk om deze foto te vinden. In de map met onderwerpen

was “zwerfers” te vinden. Door de bijbehorende code was de doos te vinden waar de fysieke fotomap zou moeten liggen. In de map zwerfers zat inderdaad deze foto. De achterzijde van de foto vermeldt dat Het Parool de foto op 2 februari 2000 heeft geplaatst. Het copyright is bij Willem Middelkoop en Het Parool. Dat staat zo op de sticker links in het midden. Ook onder de foto zelf (voorkant) staat in het credit vermeld: Willem Middelkoop/Het Parool. Op de sticker staat ook vermeld dat de foto niet retour hoeft te gaan naar H.H., gevolgd door twee uitroeptekens. Deze afkorting staat voor fotopersbureau Hollandse Hoogte. De grote blauwe sticker geeft nog meer informatie: het copyright ligt bij Willem Middelkoop, maar ook de toevoeging Hollandse Hoogte. Het is hierdoor niet duidelijk of Middelkoop in dienst was van Het Parool (zie credit) of dat hij als freelancer zijn foto aan Hollandse Hoogte heeft verkocht. Ten slotte staat op de blauwe sticker een notitie: *1994, febr en -15 °C*. Dit duidt erop dat de foto in 1994 is gemaakt en hoogstwaarschijnlijk door Het Parool in 2000 is opgevraagd bij Hollandse Hoogte. Het is hierdoor wel een archiefphoto, maar deze was niet afkomstig uit het eigen fotoarchief van Het Parool en Trouw.

Afbeelding 5.14: fotonummer 670, Het Parool 2 februari 2000, fotograaf: Willem Middelkoop/Het Parool

Afbeelding 5.15: gevonden archieffoto

Afbeelding 5.16: achterzijde gevonden archieffoto

5.7 Tentoonstelling *Oplage*

Een jaar na de overdracht van het fotoarchief van Het Parool en Trouw naar Spaarnestad Photo was er een overzichtstentoonstelling, *Oplage*. In totaal werden er 197 foto's tentoongesteld. De opzet was gebaseerd op de indeling van een krant. Er was een hoek met binnenlands nieuws en buitenlands nieuws en onder andere economie, cultuur en sport. Van Hout en Hamelink van Spaarnestad Photo hebben op basis van deze opzet foto's gezocht in het archief. Met behulp van de onderwerpenlijst hebben ze uiteindelijk een selectie gemaakt.

In het verleden zijn in ieder geval twee tentoonstellingen samengesteld uit foto's van Het Parool. Het Nederlands Foto Instituut Rotterdam hield in 1995 de tentoonstelling "125 pagina's Het Parool"⁵². De Melkweg in Amsterdam stelde in 2000 de tentoonstelling "beelden van Paroelfotografen" samen (Breebaart, 2002). In het kader van de onderzoeksvragen van dit onderzoek is er niet meer nagezocht over deze twee tentoonstellingen, maar hiermee wordt wel aangegeven dat in de afgelopen vijftien jaar drie tentoonstellingen zijn geweest van Paroelfoto's.

⁵² Het Nederlands Foto Instituut is in 2003 overgegaan in het Fotomuseum.

6. Conclusie

Dit onderzoek is gedaan naar het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat in 2007 is overgedragen aan Spaarnestad Photo. Dit fotoarchief werd in het onderzoek benaderd als één geheel. Er waren twee hoofdvragen: hoe gebruikten Het Parool en Trouw het fotoarchief en hoe is het fotoarchief, zoals het bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen? Door de afgenomen interviews en een kwantitatieve steekproef is dit onderzoek een historische beschrijving geworden van het fotoarchief. Door het ontbreken van andere relevante onderzoeken naar fotoarchieven en persfotografie is dit onderzoek nieuw. Het doel van deze scriptie is een bijdrage te leveren aan de literatuur over de Nederlandse persfotografie.

In september 2007 is het fotoarchief vanuit de Wibautstraat in Amsterdam verhuisd naar Spaarnestad Photo in Haarlem. De functie die het fotoarchief in fase I en II had bestond niet meer. De fotomappen hingen niet meer in Paternosterkasten, maar lagen in verhuisdozen in een dependance van Spaarnestad Photo. In september 2009 zal Spaarnestad Photo beginnen met de verhuizing naar Den Haag en ook het fotoarchief van Het Parool en Trouw gaat mee. Het onderzoek naar dit fotoarchief heeft plaatsgevonden in de periode dat het bij Spaarnestad Photo in Haarlem lag. Vanaf september 2009 zal het fotoarchief in fase IV komen.

Fase	Periode	Wie
Fase I	1945 – 1981/1982	Het Parool en Trouw archiveerden los van elkaar hun eigen foto's
Fase II	1981/1982 – 2007	Het Parool en Trouw hadden samen één fotoarchief
Fase III	2007 – 2009	Het fotoarchief bij Spaarnestad Photo in Haarlem
Fase IV	2009 -	Het fotoarchief bij Spaarnestad Photo in Den Haag

Tabel 6.1: vier fases van het fotoarchief

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen fase III en IV. In de derde fase van het fotoarchief is een duidelijk verschil te zien met het fotoarchief in fase I en II. De functie van het fotoarchief is tussen 1945 en 2007 niet veranderd. Met uitzondering van de laatste paar jaar, waarin een steeds groter deel van de foto's digitaal werd gemaakt en het fotoarchief minder gebruikt werd. Vanaf fase III is het fotoarchief niet meer gebruikt door Het Parool en Trouw zoals dat vóór 2007 werd

gedaan, de authentieke functie zoals beschreven in hoofdstuk 4 bestond niet meer. Spaarnestad Photo had het fotoarchief in beheer. In de derde fase, die twee jaar duurde, is het grofweg tweemaal gebruikt. Ten eerste was de tentoonstelling *Oplage* samengesteld en ten tweede vond dit onderzoek plaats. Gedurende fase III lagen de foto's grotendeels in de verhuisdozen zoals deze in september 2007 binnenkwamen. De foto's zijn door de slechte kwaliteit van de digitale beeldbank niet toegevoegd aan de digitale collectie van Spaarnestad Photo. In fase III had het fotoarchief van Het Parool en Trouw geen toegevoegde waarde voor Spaarnestad Photo, want het lag er nog zoals het binnenkwam. In fase IV zal Spaarnestad Photo meer met dit fotoarchief moeten doen, wil het een bijdrage leveren aan hun collectie. Anders kost dit fotoarchief alleen maar ruimte. Door dit onderzoek is er meer bekend geworden over het fotoarchief van Het Parool en Trouw. In het najaar van 2009 wordt het fotoarchief door Spaarnestad Photo zelf verhuisd. Bovendien werd een groot deel van de telexfoto's uit het archief verwijderd. Dit zijn redenen om een nieuwe fase te onderscheiden.

6.1 Wat is er door dit onderzoek bekend geworden?

Het fotoarchief van Het Parool en Trouw is in dit onderzoek verdeeld in vier fases. In fase I vormden beide kranten hun eigen fotoarchief. Het Parool verscheen sinds 1945 als dagblad, Jeanne Roos was toen al in dienst als fotoredactrice. Voor Trouw geldt dit niet, pas in 1985 had deze krant een fotoredactie. Dit geeft aan hoe beide kranten tegenover fotografie in de krant stonden. Het aantal huisfotografen van Het Parool en Trouw versterkt dit beeld. Frits Griek was in jaren vijftig al in dienst van Het Parool. Fotografen Bert Sprenkeling, Wubbo de Jong, Charles Vlek, Frans Nieuwenburg en Hans Geerlings hebben allen foto's gemaakt in dienst van Het Parool. Peter Elenbaas was vanaf 1978 fotograaf bij Het Parool, hij zei hierover: 'ik koos bewust voor Het Parool, omdat die krant veel aandacht had voor foto's. Zeker ten opzichte van andere kranten in die tijd'. Ook Wubbo de Jong zei dit over Het Parool toen hij in 1974 hoorde dat er een vacature voor fotograaf was: "voor fotografen in die tijd de interessantste krant" (Zilveren Camera, 1990: 6). Trouw nam met Werry Crone in 1988 de eerste huisfotograaf in dienst. In de decennia hiervoor plaatste Trouw in elke editie foto's, maar er werd altijd gebruik gemaakt van de persbureaus en freelance fotografen. Uit de resultaten van de steekproef blijkt dat Het Parool in 1950, 1975 en 2000 meer foto's publiceerde dan Trouw. In de onderzochte kranten uit 1975 verschilde dit aantal enorm, Het Parool plaatste in één week 225 foto's en Trouw plaatste in dezelfde week slechts 133 foto's. Door de gegevens over de huisfotografen en de aantallen foto's is een indruk verkregen over het gebruik van foto's door Het Parool en Trouw.

De kwantitatieve steekproef had als doel om te achterhalen hoeveel archiefphoto's Het Parool en Trouw publiceerden. In eerste instantie werd van elke foto in de geselecteerde kranten benoemd

of het een archieffoto was. Dit resulteerde in 173 twijfelgevallen van de in totaal 809 foto's, hiervan kon niet worden vastgesteld of het archiefmateriaal was. Door deze 173 foto's op te zoeken in het fotoarchief van Het Parool en Trouw is geprobeerd het aantal twijfelgevallen te verminderen. Veertig foto's zijn niet gevonden, maar er bleef een zodanig klein aantal twijfelgevallen over dat er betrouwbare uitspraken over het fotoarchief gedaan kunnen worden. De foto's die in eerste instantie wel als archieffoto waren benoemd, zijn dus niet opgezocht in het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Hiervan is wel vastgesteld dat het een archieffoto was, maar er is niet vastgesteld dat het ook afkomstig was uit dit fotoarchief. Hierdoor zijn de uitspraken aan de hand van de resultaten van de steekproef geldig voor het gebruik van archieffoto's door Het Parool en Trouw. Het waren niet noodzakelijk foto's uit hun eigen fotoarchief. Uit deze steekproef is gebleken dat 35,7 % van de foto's archiefmateriaal is. Dit percentage geldt voor Het Parool en Trouw in de drie onderzochte periodes samen. Ten tweede is duidelijk geworden dat Het Parool en Trouw in 1950 de helft van de krant vulden met archieffoto's. Als er een archieffoto werd geplaatst, was dat in 61 % van de gevallen een portretfoto.

Uit de steekproef zijn meerdere gegevens over het gebruik van foto's door beide kranten verkregen. Doordat er drie jaartallen waren geselecteerd, 1950, 1975 en 2000, is duidelijk geworden dat het aantal pagina's en foto's per editie enorm is gegroeid. Dit gold niet voor het gemiddelde aantal foto's dat per pagina werd gepubliceerd, dat was in 2000 veel kleiner dan in 1950 en 1975. Hiermee is aangetoond dat in 2000 procentueel minder foto's in Het Parool en Trouw werden gepubliceerd dan in 1950.

Er hebben ook andere ontwikkelingen plaatsgevonden. De foto's werden groter. Deze uitspraak is gebaseerd op het interview met Sprekeling en niet op de steekproef, want het formaat van de foto's is niet betrokken bij de analyse. Foto's waren in de jaren vijftig meestal twee kolommen breed en in de jaren zeventig waren er al foto's van vijf kolommen. Kleurenfoto's kwamen in de jaren zeventig voor het eerst in de krant. Het credit onder een foto werd veel vaker toegevoegd. In 1950 en 1975 werd in Het Parool en Trouw nog nauwelijks een credit geplaatst, in 2000 werd dit bij driekwart van de foto's wel gedaan. De persfotografie en de persfotografen werden belangrijker en kregen meer mogelijkheden. Zij kregen grotere foto's in de krant en hun naam werd eronder gezet, zodat zij meer naamsbekendheid kregen.

Het fotoarchief van Het Parool en Trouw heeft in fase III een andere vorm gekregen, want de telexfoto's zijn verwijderd. Een deel van de foto's zit niet meer in het fotoarchief. Redenen voor deze opschoning waren de kwaliteit van de telexfoto's en het voordeel dat er een overzichtelijker fotoarchief overblijft. Hier tegenover staat dat bepaalde fotomappen veel dunner zijn geworden dan andere. De binnenlandse onderwerpen en personen zullen relatief

weinig telexfoto's hebben bevat, maar de buitenlandse onderwerpen en personen veel meer. Hierdoor is de representativiteit van het fotoarchief van Het Parool en Trouw verkleind, omdat bepaalde onderwerpen meer zijn opgeschoond dan andere onderwerpen. Het fotoarchief is dus niet meer hetzelfde als dat in fase II is gebruikt.

6.2 Welke rol speelde het archief voor beide kranten?

Het is duidelijk geworden hoe de fotoredacties van Het Parool en Trouw in de jaren tachtig en negentig gebruik maakten van het fotoarchief. Dit fotoarchief werd in beide decennia bemand door Jan van Breda en in de jaren negentig kwam daar Jaap Augustinus bij⁵³. Deze twee medewerkers kenden het fotoarchief bijna uit hun hoofd, veel codes wisten zij direct te koppelen aan het onderwerp. Als een fotoredacteur van Het Parool of Trouw een foto van een bepaald onderwerp nodig had, wisten Van Breda en Augustinus deze bijna altijd te vinden. Dit kwam omdat zij elke dag de foto's archiveerden. De gepubliceerde foto's werden altijd gearchiveerd en een kleiner aantal foto's dat niet gepubliceerd was, maar wel interessant werd bevonden, werd ook gearchiveerd. Deze selectie maakten de medewerkers van het fotoarchief en niet de fotoredacteurs. Bij deze selectie werd rekening gehouden met de foto's die al in het archief zaten, soms werden oudere exemplaren weggegooid, zodat de map niet te vol werd. Op deze manier werd het fotoarchief bijgehouden en gebruikt. Hieruit blijkt dat er geen systeem werd gehanteerd waardoor te achterhalen is welke foto's het archief ingingen en welke foto's het archief uitgingen. Deze werkwijze was voor het fotoarchief van Het Parool en Trouw voldoende. Alleen zij bewaarden en gebruikten het fotoarchief, er gingen als altijd foto's het archief in en er waren genoeg foto's in het archief te vinden. Elke dag kwamen er foto's bij, soms werd een aantal foto's weggegooid en uiteindelijk zaten er omstreeks 2006 ruim 600.000 foto's in. De foto's bevonden zich in de Paternosterkasten en waren verdeeld over duizenden onderwerpen en mappen. Elk onderwerp had een code, waardoor alles was te vinden.

Door de verhuizingen van Het Parool in 2003 en Trouw in 2006 werd besloten het fysieke fotoarchief af te staan. Er werd een digitale beeldbank van gemaakt en Spaarnestad Photo kreeg de mappen met foto's. Tot 2003, toen Het Parool en Trouw samen in de Wibautstraat zaten, werd het gezamenlijke fotoarchief elke dag gebruikt. De digitale fotografie kreeg een steeds grotere rol in de persfotografie en de foto's die in de krant stonden werden niet meer afgedrukt en dus niet meer gearchiveerd in het fysieke fotoarchief. In 2006 was het fysieke fotoarchief niet meer bij Het Parool en Trouw. Het idee was dat de fotoredacties de digitale beeldbank konden raadplegen om foto's uit hun eigen archief te vinden en te gebruiken. In de praktijk is dit door

⁵³ In de jaren negentig waren er naast Van Breda ook andere personen werkzaam. Het tekstarchief had een aantal mensen en tot dat Augustinus in dienst trad werkten enkele personen korte tijd bij het fotoarchief. (Interview: Van Breda).

Het Parool en Trouw nauwelijks gedaan, omdat de beeldbank van slechte kwaliteit is. De foto's zijn niet altijd goed gescand en het zoeken naar foto's werkt niet. In 2007 is het fysieke fotoarchief aan Spaarnestad Photo overgedragen en sindsdien gebruiken de fotoredacties van Het Parool en Trouw het fotoarchief niet meer. Ten eerste omdat de fotoredacties het fysieke fotoarchief niet direct tot hun beschikking hebben en ten tweede omdat de digitale beeldbank onbruikbaar is.

Het Parool gebruikte het fotoarchief in de jaren negentig dagelijks, er werden foto's gearchiveerd en er werden archieffoto's opgevraagd. In 2003 is Het Parool verhuisd en het fotoarchief bleef gevestigd in de Wibautstraat, Trouw zat daar nog tot 2006. Uit het interview met Augustinus (fotoredacteur Het Parool) bleek dat de fotoredactie na de verhuizing het fotoarchief, dat nog in de Wibautstraat was, niet meer dagelijks gebruikte. Dit geeft aan dat het fysieke fotoarchief vanaf 2003 niet meer noodzakelijk was voor de fotoredactie van Het Parool. De digitale beeldbank is incidenteel gebruikt om eigen archieffoto's te vinden en te gebruiken, maar hoofdzakelijk is er gebruik gemaakt van de digitale beeldbanken van de persbureaus, zoals Hollandse Hoogte en ANP (Interview: Augustinus en De Vos).

6.3 Hoe is het archief, zoals het nu bij Spaarnestad Photo ligt, tot stand gekomen?

In dit onderzoek is de historie van Het Parool en Trouw betrokken, hierdoor is in grote lijnen te achterhalen hoe het fotoarchief ontstaan is. Het Parool had al sinds de oprichting in 1945 een grotere interesse in persfotografie dan Trouw. Er waren meer huisfotografen in dienst en in 1945 had Het Parool al een fotoredactie. Beide kranten hebben gedurende zestig jaar dezelfde route door Amsterdam gevolgd. Van de Nieuwezijds Voorburgwal naar de Wibautstraat en ten slotte naar het Oostenburgereiland. Omstreeks 1981/1982 waren beide kranten gehuisvest in de Wibautstraat en behoorden allebei tot de Perscombinatie. Het fotoarchief is toen samengevoegd. Sindsdien waren er medewerkers in dienst voor het fotoarchief en werd er samengewerkt met de twee fotoredacties van Het Parool en Trouw (Trouw pas sinds 1985). In de jaren tachtig en negentig werden elke dag de gepubliceerde foto's van Het Parool en Trouw gearchiveerd. Bovendien vroegen beide fotoredacties dagelijks foto's op uit het fotoarchief.

Er verdwenen foto's, er werden mappen opgeschoond en te grote foto's werden bijgeknipt zodat ze wel in de mappen pasten. Ten slotte werd in 2003 besloten om het gehele archief te digitaliseren en ging het fysieke archief over naar Spaarnestad Photo. Een map met codes en de bijbehorende onderwerpen werd net zoals de digitale beeldbank overgedragen.

De negatieven van huisfotografen van Het Parool, Wubbo de Jong, Frits Griek, Charles Vlek, Frans Nieuwenburg, Hans Geerlings en Bert Sprenkeling zijn ondergebracht bij het Maria

Austria Instituut in Amsterdam. Hierdoor zijn de rechten van de foto's van deze fotografen niet in bezit van Spaarnestad Photo. De positie van de rechten van de foto's (afdrukken) en het exploiteren ervan is niet nader onderzocht, bekend is geworden dat de negatieven in bezit zijn van het Maria Austria Instituut. Merkwaardig aan deze kwestie is dat Spaarnestad Photo er pas bij de overdracht in 2007 achter kwam dat de negatieven van De Jong, Griek, Vlek, Nieuwenburg en Geerlings in bezit zijn van het Maria Austria Instituut. De negatieven van De Jong zijn na zijn overlijden in 2002 al overgegaan naar het Maria Austria Instituut.

6.4 Welke betekenis heeft dit archief voor de persfotografie/fotojournalistiek op basis van dit onderzoek?

Het fotoarchief van Het Parool en Trouw zoals het bij Spaarnestad Photo in beheer is, heeft zich in ongeveer 55 jaar gevormd. Beide kranten bouwden eerst een eigen fotoarchief op en hebben dat samengevoegd. In al die jaren zijn er dagelijks foto's gearchiveerd en zijn er veel archiefphoto's geraadpleegd om te herpubliceren. Tussendoor zijn er fotomappen aangevuld en opgeschoond. Het fotoarchief was altijd in beweging. Er bestaat een onderwerpenlijst waar 7822 onderwerpen in staan en hier vallen niet eens de fotomappen van personen onder. Het is duidelijk dat het een enorm fotoarchief is met foto's met zeer uiteenlopende onderwerpen. Het past bij twee dagbladen die meerdere decennia foto's publiceerden. Deze dagbladen berichten elke dag over nieuws en doen dat in woord en beeld. De foto's vullen niet alleen het nieuws aan, maar geven ook een eigen bijdrage aan het nieuws. Aan de ene kant is de krant van gisteren al oud nieuws en wil een krant elke dag nieuwe berichten plaatsen. Omdat een krant elke dag nieuws plaatst, is het archief van een krant met iets tegenovergestelds bezig. Zij bewaren alleen oud materiaal. Toch is uit dit onderzoek gebleken dat een derde van de gepubliceerde foto's archiefmateriaal is. Hierbij moet vermeld worden dat geschreven tekst waarschijnlijk niet in zijn geheel herplaatst wordt, maar een foto dus wel. Er zit dus een groot verschil in de duurzaamheid van woorden en de beelden in een krant. De beelden, de foto's, zijn meerdere keren bruikbaar. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de foto die tien keer is gepubliceerd (afbeelding 4.14). De meerwaarde van een foto in de krant ten opzichte van een geschreven krantenbericht is de mogelijkheid tot hergebruik. Ook geschreven krantenberichten zijn na publicatie bruikbaar, maar ze zullen niet nog een keer in dezelfde vorm geplaatst worden. Misschien wel als bron voor achtergrondartikelen, analyses en citaten, en er kan 'geknipt' worden uit de geschreven krantenberichten voor andere krantenberichten. Hierdoor kan een geschreven krantenbericht tot op zekere hoogte hergebruikt worden. Dat knippen gebeurt ook met foto's, portretten werden vaak uit archiefphoto's geknipt.

In dit onderzoek is de persfotografie van Het Parool en Trouw onderzocht. De kans is aanwezig dat de ontwikkeling van deze Nederlandse kranten is geïnspireerd door andere kranten. De

fotoredactie van Het Parool keek bijvoorbeeld naar de Volkskrant, hoe plaatsten zij foto's, maar misschien ook wel naar het buitenland. De telexfoto kwam op in de jaren twintig en dertig en had in Amerika grote invloed op de nieuwsfoto aldaar. Hoofdredacteur Sandberg van Het Parool introduceerde in de jaren zestig de "editorial page" (zie § 4.3.2). Hier konden meningen en ingezonden brieven geplaatst worden, vergelijkbaar met de "het laatste woord" in Het Parool en "Opinie en Commentaar" in Trouw van tegenwoordig. Het feit dat in het boek van Mulder en Koedijk het Engelse "editorial page" wordt genoemd, geeft de indruk dat er sprake was van buitenlandse invloed. Bovendien was Sandberg correspondent in het buitenland, voordat hij hoofdredacteur werd. Hij begon als assistent van de toenmalige correspondenten van Het Parool in Parijs en later zelf in Bonn en Londen⁵⁴. Blom en Willemse geven ook aan dat ontwikkelingen in Duitsland op het gebied van fotografie rond de Tweede Wereldoorlog invloed heeft gehad op de persfotografie in Nederland (1991: 1). Het is niet uitgesloten dat Het Parool, maar ook Trouw, naar andere kranten keek en dat daardoor de houding tegenover de foto in de krant werd beïnvloedt. Kester is van mening dat de Nederlandse fotojournalistiek in de jaren zeventig en tachtig in "het kielzog van de schrijvende pers" professioneler is geworden (zie citaat in § 2.2). De ontwikkeling van de Nederlandse persfotografie kan door meerdere partijen beïnvloed zijn.

Er is weinig tot geen onderzoek gedaan naar fotoarchieven van Nederlandse dagbladen. Uit gegevens van Spaarnestad Photo is bekend dat er gesproken is over het fotoarchief van de Volkskrant. Tot op heden heeft dat niet geleid tot het overnemen of in beheer nemen ervan. In 2007 is het fotoarchief van Het Parool en Trouw wel overgekomen naar Spaarnestad Photo. Bij het opzetten van dit onderzoek is gezocht naar publicaties en onderzoeken naar fotoarchieven van Nederlandse dagbladen, maar deze waren er niet. Dagbladen als de Telegraaf, NRC Handelsblad, de Volkskrant, Het Parool en Trouw publiceerden allemaal foto's in hun edities. Dit betekent, en dat blijkt in dit onderzoek in ieder geval voor het fotoarchief van Het Parool en Trouw, dat dergelijke dagbladen een groot aantal foto's moeten hebben gepubliceerd. Na enkele decennia moet het aantal gepubliceerde foto's in de duizenden lopen. Hierdoor kan gezegd worden dat de persfotografie een grote rol speelt voor dagbladen, in dit onderzoek in het bijzonder voor Het Parool en Trouw. Uit de steekproef is gebleken dat deze twee dagbladen per pagina niet meer foto's zijn gaan publiceren in de loop van de tijd, maar wel meer in aantal. In de periode na de Tweede Wereldoorlog is enerzijds de fotografie sterk ontwikkeld en anderzijds kreeg de fotografie een belangrijkere plaats in de krant. Dit wordt onder andere geïllustreerd door het aantal foto's dat wel van een credit werd voorzien. Als de andere dagbladen ook hun

⁵⁴ In Parijs was Sandberg van 1948 tot 1951 assistent van Sal Tas. Tussen 1951 en 1958 zat hij in Bonn en tot oktober 1961 in Londen. Vervolgens was hij tot 1981 hoofdredacteur van Het Parool (Abrahams in: NRC handelsblad, 9 juni 1990).

gepubliceerde foto's archiveerden, kunnen er meer fotoarchieven als die van Het Parool en Trouw in Nederland zijn.

De actieve functie van een fotoarchief bij een dagblad, dat bestaat uit afdrucken van foto's en telexfoto's, is door de digitale fotografie veranderd. In de 21ste eeuw zal een fotoarchief niet meer worden aangemaakt met afdrucken van foto's, de fotoarchieven van nu zullen digitaal worden aangemaakt. Maar dagbladen die net zoals Het Parool en Trouw na de Tweede Wereldoorlog edities hebben gepubliceerd, moeten een fotoarchief hebben kunnen aanmaken zoals in dit onderzoek is beschreven. Gesteld kan worden dat alle dagbladen die een fotoarchief bezitten met afdrucken van foto's dat alleen nog maar kunnen hanteren om archiefphoto's uit te raadplegen, er zal geen foto meer gearchiveerd worden. De vraag is dan wat de dagbladen tegenwoordig met hun fotoarchief doen. Het Parool en Trouw hebben het afgestaan aan Spaarnestad Photo, dit was een aanleiding om er onderzoek naar te laten doen. En door dit onderzoek is er nu een beeld van hoe de persfotografie eruit zag bij twee Nederlandse dagbladen. En in het bijzonder het gebruik van een fotoarchief door Het Parool en Trouw. Wegens het ontbreken van ander onderzoek naar fotoarchieven van Nederlandse dagbladen geeft dit onderzoek de eerste inkijk naar de plaats van de persfotografie en een fotoarchief bij een krant.

6.5 Aanbevelingen voor het gebruik van dit archief

In 2006 werd Peter van den Doel directeur van Spaarnestad Photo en het fotoarchief van Het Parool en Trouw was één van zijn eerste aanwinsten. Zoals in het onderzoek naar voren is gekomen heeft Spaarnestad Photo niet de mogelijkheden gehad of benut om het fotoarchief en de digitale beeldbank in te zien voordat het in Haarlem werd afgeleverd. Dit verklaart enigszins de tegenvallende verrassing toen de medewerkers van Spaarnestad Photo het fotoarchief en de digitale beeldbank voor het eerst bekeken. Op de eerste dag van de overdracht ontstond al de vraag wat de mogelijkheden waren van het fotoarchief van Het Parool en Trouw voor Spaarnestad Photo.

Tijdens dit onderzoek is door Spaarnestad Photo de beslissing genomen om de telexfoto's uit het fotoarchief te verwijderen. Hierdoor is in ieder geval de toegankelijkheid van het fotoarchief verbeterd. Elenbaas (fotoredacteur en fotograaf Het Parool) verwoordde zijn mening over de aanwezigheid van het totale fotoarchief bij Spaarnestad Photo als volgt: 'er moet een keer flink opgeschoond worden, alle telexfoto's er direct uithalen, vervolgens alle mappen scannen en de troep weggooien'. Hier voegde hij aan toe dat als personen met verstand van foto's een map door zouden kijken, in korte tijd een goede selectie te maken is. Slechte en oninteressante foto's kunnen snel worden onderscheiden van de rest. Op die manier kan snel driekwart van het archief weg en blijft er een overzichtelijk archief over. Hier tegenover kan de visie van

Spaarnestad Photo geplaatst worden. Op welke gronden is een foto niet interessant? Is een foto niet interessant als het geen esthetische waarde heeft? Of als het afgebeelde niet interessant is? Met welke selectiecriteria kan dit fotoarchief worden opgeschoond? En waarom zou dit fotoarchief opgeschoond moeten worden? Archiveerde het fotoarchief onbruikbare foto's?

De visie van Spaarnestad Photo bevat onder andere dat er met hun collectie bijgedragen wordt aan onderzoek (zie § 2.1.1 en § 5.2). Dit onderzoek is daar een voorbeeld van. Bovendien kan het fotoarchief van Het Parool en Trouw zeker voor verder onderzoek dienen. In het kader van onderzoek naar de persfotografie in Nederland kan dit fotoarchief van waarde zijn. Hierbij moeten de eigenschappen van dit fotoarchief duidelijk zijn, waardoor eventueel toekomstig onderzoek het fotoarchief van Het Parool en Trouw op onderzoekswaarde kan schatten. Door dit onderzoek zijn enkele eigenschappen bekend geworden.

Het fotoarchief van Het Parool en Trouw dat in beheer is van Spaarnestad Photo is het resultaat van bijna zestig jaar krantenfoto's. Er zijn dagelijks foto's gearchiveerd en incidenteel foto's verwijderd, hierdoor is de samenstelling van het fotoarchief constant in beweging geweest. Het fotoarchief dat in 2007 is overgedragen aan Spaarnestad Photo is het eindresultaat van deze constante beweging. Tijdens fase I en II zijn er foto's verwijderd uit het fotoarchief, enerzijds omdat er "beter" materiaal gearchiveerd werd en anderzijds omdat er foto's verdwenen. Dit zijn twee kenmerken van hoe het fotoarchief in de praktijk gebruik werd. Het derde kenmerk van het fotoarchief is afkomstig uit fase III, toen besloot Spaarnestad Photo om een groot deel van de telexfoto's te verwijderen. In fase IV is er een fotoarchief van Het Parool en Trouw bij Spaarnestad Photo in beheer dat het resultaat is van deze drie kenmerken. Het fotoarchief van Het Parool en Trouw bevat dus niet alle foto's die beide kranten hebben gepubliceerd.

Met betrekking tot de toegankelijkheid en het gebruiksgemak van het fysieke fotoarchief zou een namenlijst voordelen kunnen leveren. De onderwerpenlijsten die afkomstig zijn van Het Parool en Trouw bevatten geen namen terwijl een substantieel deel van het fotoarchief zijn de fotomappen van personen. Een alfabetische lijst met alle namen waarvan er fotomappen bestaan maakt het mogelijk om te weten welke personen in het fotoarchief zitten. Samen met de onderwerpenlijst ontstaat een volledige lijst van het fotoarchief van Het Parool en Trouw.

De digitale beeldbank mist een deel van de foto's. Dat is gebleken door fotomappen van personen in de ladekasten te verifiëren met de beeldbank. Het is in dit onderzoek niet achterhaald hoeveel foto's ontbreken in de digitale beeldbank, maar duidelijk is geworden dat niet alles te vinden is op de digitale beeldbank.

Ten slotte is een optie om het aandeel Volkskrantmappen uit het archief te halen en apart te bewaren. Het lijkt er namelijk op dat er af en toe mappen van de Volkskrant zijn "geleend" en

nooit zijn teruggegeven. Het aandeel Volkskrantmappen hoeft niet representatief te zijn voor fotoarchief van Het Parool en Trouw. De fotomappen van de Volkskrant zijn redelijk makkelijk te onderscheiden in de dozen en ladekasten, omdat ze rood zijn en de mappen van Het Parool en Trouw bruin.

Er zit mooi en interessant fotomateriaal in het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Twee Nederlandse dagbladen hebben na bijna zestig jaar een fotoarchief overgehouden van ruim 600.000 foto's (min de verwijderde telexfoto's). Hier zitten foto's tussen van veel gebeurtenissen die sinds 1945 hebben plaatsgevonden, maar ook foto's van klein nieuws en alledaagse dingen. Het Parool heeft altijd veel aandacht gehad voor Amsterdam, het beeld van deze stad moet in veel foto's te vinden zijn. Bovendien hebben fotografen als Wubbo de Jong en Werry Crone jarenlang foto's gemaakt voor Het Parool en Trouw. Hun foto's zijn meerdere malen bekroond en dat zegt iets over hun rol in de persfotografie.

7. Methodologische reflectie

In dit laatste hoofdstuk worden de methoden van dit onderzoek besproken. Dit was een onderzoek naar het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Omdat er weinig vergelijkbaar onderzoek was gedaan naar fotoarchieven en persfotografie kon in dit onderzoek niet worden geleerd van anderen. Hierdoor hoeven de keuzes van dit onderzoek niet altijd de juiste te zijn en daarom wordt hier beschreven wat er wel en niet goed was. Het doel hiervan is om te laten zien wat de uitwerking was van de methoden die in dit onderzoek zijn gebruikt. Dit kan relevant zijn voor vervolgonderzoek.

Onderzoek doen naar het fotoarchief van Het Parool en Trouw laat zien dat kranten aan de ene kant niet geïnteresseerd zijn in oud nieuws en aan de andere kant juist wel. Dit fotoarchief hield niet bij hoeveel foto's gearchiveerd werden en ook niet hoeveel archieffoto's geraadpleegd werden. Er was geen sprake van een "uitleensysteem", archieffoto's gingen in mappen of stapeltjes naar de fotoredactie of andere journalisten, maar er werd niet altijd gekeken of alles weer retour kwam. Hierdoor zitten er gaten in het fotoarchief. Bovendien is er niet bijgehouden van welke personen er fotomappen bestaan. Het zoeken naar foto's van personen kan op verschillende manieren, zoeken op alfabet in de mappen "personen" of als de gezochte persoon een toneelspeler is in de mappen "toneel – personen". Als de betreffende persoon ook een schrijver was van romans, bestaat de kans dat zijn foto's in de mappen "schrijvers personen A-C" zitten. Het fotoarchief is in vele jaren gevormd en gegroeid. In de praktijk zijn hierdoor archiveringsystemen ontstaan die gebaseerd zijn op persoonlijke associaties. Het terugvinden van archieffoto's is mogelijk, maar het is niet met een vooropgezet plan gearchiveerd. Dit is wellicht ook moeilijk te doen, want in 1945, toen Jeanne Roos een fotoarchief wilde starten, was niet nog niet bekend dat er honderdduizenden foto's in terecht zouden komen.

7.1 Voor- en nadelen van orale geschiedschrijvingen kwantitatieve steekproef

Het afnemen van interviews heeft in dit onderzoek geleid tot een goede inkijk in het dagelijks gebruik van het fotoarchief van Het Parool en Trouw. Door betrokkenen van dit fotoarchief te interviewen is duidelijk geworden hoe de verschillende partijen werkten met het fotoarchief. Maar het afnemen van de interviews heeft ook nadelen. Want deze scriptie is een beschrijving van wat er in het verleden gebeurd is. Er is dus geprobeerd om zo dicht mogelijk bij het fotoarchief zelf te komen, door de medewerkers (Van Breda en Augustinus) te spreken. Er zijn geen andere personen die langer met het samengevoegde fotoarchief hebben gewerkt. Maar de

informatie die in de gesprekken naar voren is gekomen, blijft hun herinnering van toen. Er moet een scheiding gemaakt worden tussen “oral history” en “oral fantasy” (zie § 3.4). Door overeenkomsten in de verschillende interviews wordt het wel aannemelijk dat bepaalde informatie als waarheid kan worden beschouwd. Vandaar dat in de lopende tekst meerdere keren wordt verwezen naar meerdere geïnterviewden. Hieruit blijkt dat de informatie door de verschillende personen is genoemd. Zoals in § 3.4 wordt genoemd zijn er bij orale geschiedschrijving altijd twee valkuilen. De interviewer kan zelf het beeld dat ontstaat door het interview vervormen door interpretaties. In dit onderzoek is dat geprobeerd te voorkomen door de informatie in meerdere interviews nog eens ter sprake te brengen, zodat overeenkomsten en verschillen duidelijk werden. Vervolgens kan het geheugen van de geïnterviewde dingen vergeten of zelf vervormen. Dit is eigenlijk op dezelfde wijze als de eerste valkuil geprobeerd te voorkomen.

7.2 Wat kwam niet in het onderzoek?

De start van dit onderzoek stond in het teken van het opzetten van een onderzoeksplan. Zoals gezegd was het onderzoeksmateriaal bekend, maar de hoofdvraag nog niet. Voordat een onderzoeksplan geschreven kon worden moest eerst duidelijk worden wat de mogelijkheden waren. Er is toen besloten om personen die met het fotoarchief te maken hebben gehad op te zoeken en te interviewen. Op dat moment was er nog geen namenlijst met personen die geïnterviewd ging worden. Dat is door het zogenaamde sneeuwbalmodel ontstaan. Dit betekent dat door de afgenomen interviews informatie bekend werd en daardoor nieuwe interviews op het programma kwamen. Elke interview gaf, in meer of mindere mate, weer extra informatie. In de laatste fase van het onderzoek kwamen op die manier nog steeds nieuwe gegevens naar voren, zoals de beslissing van Spaarnestad Photo om de telexfoto's uit het fotoarchief te verwijderen. De gegevens daarvan zijn niet in dit onderzoek inbegrepen, omdat het opschonen van het archief nog gaande was. De ontdekking dat er in de ladekasten met de fotomappen van personen steeds meer Volkskrantmappen te vinden waren, was ook interessant genoeg om verder uit te zoeken, maar dit is niet gedaan. Net zoals de kwestie van het digitaliseren door X-Cago. Door de eerste interviews werd al duidelijk dat er weinig tevredenheid was over de digitale beeldbank. Maar het digitaliseren was niet makkelijk te onderzoeken, omdat er geen contact met X-Cago mogelijk was. Vervolgens kon de kwantitatieve steekproef uitgebreid worden. Om meer en beter inzicht te krijgen in het gebruik van foto's in Nederlandse dagbladen, zoals Het Parool en Trouw, kan een dergelijke steekproef flink uitgebreid worden. Meer jaartallen onderzoeken of nadruk leggen op andere gegevens, zoals het formaat foto. Een andere interessante vraag kan zijn wat voor soort foto's Nederlandse dagbladen publiceren. Hierbij kan een vergelijking tussen verschillende jaartallen of tussen verschillende dagbladen gemaakt worden.

Dankwoord

Mijn laatste studiejaar verliep snel en goed. Voor ik het wist brak de zomer aan en rondde ik mijn scriptie af. Met de trein van Amsterdam naar de universiteit in Rotterdam. En voor deze scriptie moest ik vaak naar Haarlem, waar Spaarnestad Photo en hét fotoarchief was. Het werken aan deze scriptie was het leukste van mijn studietijd. Aan de ene kant was het de laatste klus, aan de andere kant was het ontzettend leerzaam om een half jaar aan één stuk te werken. Dingen doen die ik nog nooit gedaan had, zoals het afnemen van interviews. In het bijzonder wil ik Martijn Kleppe bedanken voor zijn altijd zeer prettige begeleiding. Ik heb dan wel zelf bijna honderd pagina's geschreven, maar dat zag ik niet aankomen. Door de soepele gesprekken en afspraken met Martijn kwam mijn scriptie stapje voor stapje bij het laatste hoofdstuk. Hij presteerde het om tijdens ons laatste gesprek koffie in een Feijenoordmok te serveren! Ik heb in de acht jaren studie niet een fijnere begeleiding gehad dan die van Martijn Kleppe.

De interviews zijn onmisbaar geweest voor dit onderzoek, daarom wil ik de volgende personen bedanken: Jan van Breda, Nienke Denekamp, Wim Jansen, Jeanette de Vos, Peter Elenbaas, Frits Campagne, Bert Sprenkeling, Adriaan Elligens, Jaap Augustinus en Peter van den Doel. Allen namen de tijd om een uur vrij te maken, op de redactie, in een café of thuis, om mij veel over het fotoarchief te vertellen.

Meerdere mensen hebben mij geholpen af te studeren. Freek Baars begeleidde mij vanuit Spaarnestad Photo en heeft een uitvoerige nakijksessie uitgevoerd op mijn conceptversie. Marja van Hout en Hains Hamelink stonden altijd klaar om hun bevindingen met het fotoarchief te vertellen. Joram Knigge en Dennis Weijens hebben het aangedurfd om met mij door het archief te gaan speuren. En Rinke Oostra heeft elke pagina tekst meerdere keren gelezen. Die gunst zal ik ongetwijfeld nog eens omgekeerd moeten uitvoeren.

Interviews

Augustinus, Jaap: 3 juni 2009

- Medewerker fotoarchief (1990-2003) en fotoredacteur (2003-heden) Het Parool

Baars, Freek: februari tot en met augustus 2009

- Collectiebeheerder Spaarnestad Photo (1989-heden)

Breda, Jan van: 7 februari 2009 en 26 mei 2009

- Medewerker fotoarchief (1983-2003) en fotograaf (2006-heden) Het Parool

Campagne, Frits: 29 mei 2009

- Directeur / Uitgever Het Parool (1991-2009, vanaf 2003 als directeur)

Denekamp, Nienke: 12 mei 2009

- Fotoredactrice Het Parool (1999-2004)

Doel, Peter van den: 3 juni 2009

- Directeur Spaarnestad Photo (2006-heden)

Elenbaas, Peter: 28 mei 2009

- Fotograaf (1978-1989 en 2000-heden) en fotoredacteur (1989-2000) Het Parool

Elligens, Adriaan: 28 mei 2009

- Directeur Maria Austria Instituut

Hamelink, Hains: 3 maart 2009

- Medewerker Spaarnestad Photo (2000-heden)

Hout, Marja van: 3 maart 2009

- Medewerker Spaarnestad Photo (2002-heden)

Jansen, Wim: 20 mei 2009

- Adjunct-hoofdredacteur Trouw (1976-2006)

Sprenkeling, Bert: 2 juni 2009

- Fotograaf (1955-1975) en fotoredacteur (1975-1996) Het Parool

Vos, Jeanette de: 25 mei 2009

- Fotoredactrice Trouw (1986-heden)

Kranten

Het Parool:

- 1 t/m 7 februari 1950
- 1 t/m 7 februari 1975
- 1 t/m 7 februari 2000

Trouw:

- 1 t/m 7 februari 1950
- 1 t/m 7 februari 1975
- 1 t/m 7 februari 2000

Krantenartikelen

Abrahams, F. 1990, *Interview met Sandberg in 1990*, in: NRC Handelsblad, 9 juni 1990

Brummelen, P. van. 2001, *Echte Knokkers*, in: Het Parool, 19 mei 2001

Exter, F. van. 2007, *Verhuizen zonder weemoed dit keer*, in: Trouw, 20 januari 2007

Hielkema, H. 2007, *Langs de kantoren van Trouw, van fietsenkelder tot aquarium*, in Trouw: 19 januari 2007

Scriptie

Blom, W. & Willemse, L. 1991, *Een ingeblikte werkelijkheid, het fotoagentschap A.B.C. Press Service en zijn plaats in de geschiedenis van de Nederlandse persfotografie*

E-mails

Baars, Freek – 6 augustus 2009

Sprenkeling, Bert – 15 juni 2009

Sterman, Tamara – 6 augustus 2009

Logboeken

Hout, Marja van, *logboek van 26 september 2007 en 17 oktober 2007*

Spaarnestad Photo, 2005, *Bezoek aan fotoarchief Volkskrant 28 juni 2005*

Literatuur

- Bak, P. 1999, *Een 'meneer' van een krant, Trouw en Bruins Slot 1943-1968*, Kampen: Kok
- Bardoel, J. ea. 2002, *Journalistiek Cultuur in Nederland*, Amsterdam: University Press Amsterdam
- i. Hoofdstuk 13, Bernadette Kester, *Onder Vuur, het ontstaan van de Nederlandse fotojournalistiek*
- Berends, L. 1990, *Het Parool 1940-1990*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Boeije, H. 2005, *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*, Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Bois-Reymond, M. du & Wagemakers, T. 1983, *Mondelinge geschiedenis over theorie en praktijk van het gebruik van mondelinge bronnen*, Amsterdam: Uitgeverij SUA
- Bool, F. ea. 2007, *Nieuwe geschiedenis van de fotografie in Nederland: Dutch Eyes*, Zwolle: Waanders Uitgevers
- Breebaart, D. ea. 2002, *Wubbo de Jong: Amsterdam, & de Rest van de Wereld*, Amsterdam: Uitgeverij De Verbeelding (NB: dit boek heeft geen paginanummers)
- Dekker, C. 1984, *Inleiding tot het archiefonderzoek*, Amsterdam: Historisch Seminarium, Universiteit van Amsterdam
- Hannigan, W. & Johnston, K. 2004, *Picture Machine: The Rise of American News Pictures*, New York: HNA Books
- Hermans, H. 1995, *Heldere handleiding over auteursrecht*, in: Focus, nr. 2, p 11
- Hopkinson, T. 1971, in: Baynes, K., *Scoop, Scandal and Strife, a study of photography in newspapers*, Londen: Lund Humphries
- Keizer, M. 1991, *Het Parool 1940-1945, Verzetsblad in oorlogstijd*, Amsterdam: Uitgever Otto Cramwinckel
- Kleppe, M. 2009, *Photographs in Dutch History Textbooks: Quantity, type and educational use*, Rotterdam, Erasmus University
- Kruyff, L. 2007, *Cha, cha, cha, tja, wat zullen we eten?*, Schiedam: Uitgeverij Scriptum

- Mak, G. & Singels, H. 1985, *Foto's voor de Groene van Han Singels*, Amsterdam: De Groene Amsterdammer
- Mulder, G. & Koedijk, P. 1996, *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool*. Amsterdam: Meulenhof
- Mulder, R., Ribbens, K. & Derks, S. 1992, *Verleden Tijd*, Deel 1 t/m 4. Zaltbommel: Uitgeverij Robas
- Pars, H. 2006, *En we gaan nog niet naar huis!*, Schiedam: Uitgeverij Scriptum
- Perks, R. & Thomson, A. 2006, *Oral History Reader*, Oxford University Press
- Plasse, J van de. & Verbei, W. 2005, *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*, Amsterdam: Uitgever Otto Cramwinckel
- Spaarnestad Photo, 2005, *Bewaren, gebruiken en tonen! Ambitie notitie*, Haarlem: Spaarnestad Photo
- Spaarnestad Photo, 2005, *Ambities Spaarnestad Fotoarchief 2005-2008*, Haarlem: Spaarnestad Photo
- Spinhof, H. 2008, *Fotograaf verliest in hoger beroep tegen PZC*, in: De Journalist, 20 juli 2008
- Swanborn, P.G. 1991, *Basisboek sociaal onderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Tex, U. den 1995, *Fotografen, journalisten: de fotogeschiedenis van Vrij Nederland 1966-1990*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Verkoren, L. 2007, *Recht en Onrecht, Wie is de eigenaar?*, in: De Journalist, 2007, nr. 2
- Vries, H. van. 1986, *Een Ophitsend Geschrift. De geschiedenis van een illegaal blad*, Amsterdam: Uitgeverij Ambo
- Werkman, P.E. 2001, *Uitgesproken geschiedenis, oral history in geschiedenis en journalistiek*, Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim en NRC Handelsblad
- Wijfjes, H. 2004, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, Amsterdam: Uitgeverij Boom
- Wisman, B. 1994, *Argusogen, een documentaire over de Persfotografie in Nederland*, Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Voetnoot
- Zilveren Camera, 1990, *Jaar te Kijk 1990, het beste van de Nederlandse fotojournalisten*, Amsterdam: Canal House Publishers

Zweers, L. 2008, *Kurt Lubinski (1899-1969, fotograaf in exil*. Zutphen: Walburg Pers

Websites:

eddy.posthumadeboer.com → website van fotograaf Eddy Posthuma de Boer

www.anp-archieff.nl → informatie over het archief van het ANP

www.kvan.nl → Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland met bijbehorende

tijdschrift: *Archievenblad*

www.fotogenootschap.nl → Tijdschrift *Fotografisch Geheugen*

www.geschiedenisbeeldgeluid.nl/oud/publicaties_tmgindex_chrono1.html → Index van

Tijdschrift voor Mediageschiedenis

www.parool.nl

www.hetillegaleparool.nl → inzage edities Het Parool als verzetskrant

www.nvj.nl → website van de Nederlandse Vereniging van Journalisten

www.pcm.nl

www.spaarnestadphoto.nl

www.trouw.nl